

... men tilsidst
sejrede
kammeratskabet

Hans Lassen Jørgensen

... men tilsidst
sejrede
kammeratskabet

*En sønderjydes frontoplevelse
fra første verdenskrig*

Til mine kære afdøde forældre, der levede et uselvisk liv for at vi 5 børn kunne komme frem og få et bedre liv end de havde haft! Til min trofaste broder og vor afholdte bataljonsfører Schede. Til de mange krigskammerater derude og hjemme samt til min kære hustru, Tina.

I kommission hos
Lohses Forlag
Fredericia 1978

Hans Lassen Jørgensen:

. . . MEN TILSIDST SEJREDE KAMMERATSKABET
er trykt hos

A/S Modersmålets Trykkeri,
Haderslev

Omslag: P. C. Jørgensens tegnestue,
Haderslev

Fotos: Ullsteins Verlag, Berlin

I kommission hos Lohses Forlag,
Fredericia 1978

ISBN 87-564-0488-3

Lokalbibliotek
08.92919
20.2

1979

(1994)

Forord

I næsten 60 år har jeg haft mit virke i den danske skole i Nord- og Sydslesvig. Indtil jeg var 77 år havde jeg mine faste timer der. Eleverne vidste, at jeg havde oplevet så meget i krigen, fangenskabet og på rejser, bl. a. til Rusland, Det fjerne Østen, Indonesien, Ceylon o. a. steder! Derfor spurgte de ofte: »Vil du ikke fortælle os noget!« »Jo, men kun i slutningen af timen, hvis I har arbejdet fint!« De sidste par år har jeg holdt foredrag i mange klasser . . . og i 30 år også i foreninger. Gang på gang blev jeg opfordret til at skrive en bog om mine oplevelser. Det gør jeg nu, men jeg nævner kun meget lidt om mit skolearbejde og rejserne i denne første bog! Det kommer måske senere i en mindre bog . . . de må jo ikke være for dyre!

Jeg nævner min far mange steder i bogen! Han havde et svært job ved siden af landbruget. Han var i vist nok 24 år kommuneforstander for den lille by Nr. Ønlev! Han virkede i sit »embede« som en tjener uden lige. Tit satte han sit embede, ja endda sit liv på spil for at hjælpe sin by! Han var slesviger, men stemte dansk ved afstemningen den 10. februar 1920 med de ord: »Jeg føler, at det er retfærdigt . . . og efter Guds vilje.«

Min kære bror var tysksindet. Han gik ned med en ubåd december 1917. Han var alt for mig, rådgiver og sjælesørger!

Hauptmann Schede, også skolemand, var hele tiden ved fronten min retfærdige, afholdte bataljonsfører.

Han ofrede aldrig en soldat uden det var nødvendigt!
Han var et fint menneske . . . ja, som en far for os små
18 årige.

Så kommer jeg til mig selv! Jeg blev først en bevidst dansker i fangenskabet. Jeg var ikke tysker . . . for de fleste tyske kammerater var som fremmede for mig! Først da jeg mødte den venlige danskamerikaner i fangenskab, da gik det op for mig, at dér hørte jeg hjemme. Det modnedes så på seminariet i Haslev!

Og til slut: En hjertelig tak til dig, lille Tina! Du har fulgt mig gennem lyse og mørke dage! Du har altid været legemlig svag! Derfor var det tit svært for dig at følge den stærke, energiske mand! Heldigvis kunne vi mødes i dette vort livs styrke, at prøve på at lade den almægtige Gud føre os!

Gud alene æren!

Forord 2

Tre tråde fulgte mig i de to til tre svære år i krigen og fangenskabet:

1) til hjemmet

2) til Danmark

a) var spæd i barndommen og ungdommen, blev styrket gennem de smukke danske sange, som de voksne sang i barndomshjemmet og i mors barndomshjem i Søes.

b) blev stærkere i fangenskabet ved mit møde med bornholmeren.

c) fik mere styrke ved mødet med den tyske forstander fra det tyske seminarium i Haderslev!

d) blev mere moden de tre år på Haslev seminarium.

3) Tråden ovenfra:

a) barnetro i barndom og ungdom! Mors fortjeneste!

b) blev styrket ved min mundtlige og skriftlige forbindelse med den kære bror, Jes Peter!

c) fik god støtte af læreren og den amerikanske vagt i fangenskabet.

d) modnes på Haslev seminarium.

Men intetsteds er kampen så hård mellem de to magter: Gud og djævel som i krigen og fangenskabet.

Her er versene af Kaj Munk så træffende!

Du ved det nok mit hjerte,
du ved, at Gud er stor,
men stor er og hans fjende,
så tit du det erfor!

Velan, så får du kæmpe
og tro trods fald og brud,
at stor er vel Guds fjende
men større er dog Gud!

For 60 år siden

I år er det 60 år siden, jeg oplevede alt det svære, uhyggelige i 1918. Da jeg i slutningen af juli 1919 kom hjem til Nordslesvig og så fejrede min 20 års fødselsdag 14 dage senere, da måtte jeg næsten undersøge min fødselsattest for at tro på det, at jeg ikke var ældre!

Hver uge i år repeterer jeg for mine nærmeste, hvad der skete i 1918 ... for 60 år siden ... og takker Gud for beskærmelse i de svære dage, hvor livet hang i en meget tynd tråd! Er jeg i tvivl om, hvad der skete på den tid, så kan jeg bare slå op i min regimentshistorie, som udkom 1927 under medvirken af Hauptmann Schede ... min bataljonsfører. Mange har spurgt mig: Hvorfor kom jeres regiment med i alle de svære slag? ... Ja, vi mistede ca. 3500 døde i krigen! ... Jo, vi havde kejser Wilhelm som chef for regimentet. Derfor hed vort regiment: 2. Badische Grenadier-Regiment Kaiser Wilhelm Nr. 110 hjemsted Heidelberg! Vi havde også haft v. Hindenburg til vor divisionsfører, indtil han blev leder af hele hæren.

Vi fik en særlig uddannelse bagved fronten, hvor alle hærførerne fra vestfronten var med til en såkaldt »eksamen«. Ingen var over 35 år i divisionen. De stolede fuldt og fast på vor division, men de havde mistet tilliden til en del andre. Før offensiverne i 1918 var endda alle menige soldater med til instruktionen, hvor vi fik at vide, hvilke opgaver, vi skulle klare.

Men Hauptmann Schede sparede altid på menneskeliv, kunne vi ikke komme frem uden større tab,

For 60 år siden

I år er det 60 år siden, jeg oplevede alt det svære, uhyggelige i 1918. Da jeg i slutningen af juli 1919 kom hjem til Nordslesvig og så fejrede min 20 års fødselsdag 14 dage senere, da måtte jeg næsten undersøge min fødselsattest for at tro på det, at jeg ikke var ældre!

Hver uge i år repeterer jeg for mine nærmeste, hvad der skete i 1918 ... for 60 år siden ... og takker Gud for beskærmelse i de svære dage, hvor livet hang i en meget tynd tråd! Er jeg i tvivl om, hvad der skete på den tid, så kan jeg bare slå op i min regimentshistorie, som udkom 1927 under medvirken af Hauptmann Schede ... min bataljonsfører. Mange har spurgt mig: Hvorfor kom jeres regiment med i alle de svære slag? ... Ja, vi mistede ca. 3500 døde i krigen! ... Jo, vi havde kejser Wilhelm som chef for regimentet. Derfor hed vort regiment: 2. Badische Grenadier-Regiment Kaiser Wilhelm Nr. 110 hjemsted Heidelberg! Vi havde også haft v. Hindenburg til vor divisionsfører, indtil han blev leder af hele hæren.

Vi fik en særlig uddannelse bagved fronten, hvor alle hærførerne fra vestfronten var med til en såkaldt »eksamen«. Ingen var over 35 år i divisionen. De stolede fuldt og fast på vor division, men de havde mistet tilliden til en del andre. Før offensiverne i 1918 var endda alle menige soldater med til instruktionen, hvor vi fik at vide, hvilke opgaver, vi skulle klare.

Men Hauptmann Schede sparede altid på menneskeliv, kunne vi ikke komme frem uden større tab,

så ventede han altid, indtil vort artilleri havde forbedret det på en grundig måde ... eller han lod os gå lidt tilbage til en bedre stilling.

Det var for os altid svært og smerteligt at *miste en kammerat* ved fronten, og det var meget, meget tungt, når man fik den opgave betroet at meddele en familie, at jeg ... som den eneste i kompagniet – havde set deres søn eller bror styrte ned på hovedet efter at være blevet ramt samme sted af en kugle. (Jeg skriver senere om det tragiske dødsfald!) Efter et slag samlede man *17 faldne grenaderer* sammen og begravede dem i en fællesgrav. Da der ingen feltpræst var til stede, holdt obersten ligtalen, men han kunne næsten ikke få ordene frem for gråd. Bagefter bad de i kor et fadervor, men alle ord blev næsten kvalt i tårer. Vi sang »Ich hatt' einen Kameraden«.

Vi havde tit feltgudstjeneste derude bagved fronten, som præst fungerede mest bataljonens garnisonspræst fra Heidelberg. Han nøjedes ikke med gudstjenesten, men var rede til en samtale med de soldater, der havde brug for en sjælesørger, jo, her var der nok at lette sin sjæl for i dette helvede ved vestfronten 1918. Og *det var den største gave min mor og min store bror havde givet mig med til fronten, nemlig at bede ... at døren opad til Gud altid var åben, selv om alle andre veje på jorden var spærret*. Så følte det så håndgribeligt, at der var engle, der beskyttede mig. Gud ske tak, at Gud blev en levende virkelighed for mig derude. Men tit turde man ikke sige det til kammeraterne derude, da de fleste kun havde spot til overs! En klog mand har engang skrevet: Ved fronten bliver den gode endnu bedre, den onde endnu værre og den ligegyldige bliver ved med at være ligegyldig.

Som sagt blev jeg født på en *mindre gård i Nr. Ønlev* ... vi var 5 børn ... i den såkaldte firkant, der var ret tyskpræget ... men de fleste vel ligegyldige. Byen havde vel 120 indbyggere. Vi drenge fra byen mødtes tit til kamp ... blev delt i *to partier, tyskere og fransk-mænd* ... altså ikke tyske mod danske. Så gik det løs ... halvdelen lå bagved en vold ... og de andre stormede så, om sommeren »skød« vi med lerkugler ... om vinteren med snebolde ... for der var tit vældige snedriver, så vi endda kunne tisse over telefontrådene. Blev vi ramt af en kugle, så måtte en dommer afgøre, om vi var døde eller kun sårede.

Vi havde et langt stykke vej til *skolen*, cykler fik vi først efter konfirmationen. Om sommeren gik vi på bare fødder og om vinteren med træsko. (Skiftesko i skolen). Vi havde dygtige lærere og lærte meget, selv om vi var 65 i klassen. Jeg var alt for flittig, da jeg som ganske lille allerede tog bestemmelsen, at jeg ville studere til lærer. På grund af min flid og det gode forhold jeg havde til læreren af den grund, fik jeg tit klø af drengene på hjemvejen eller på skolepladsen, når luften var ren, (for lærerens opsyn). Jeg husker især den ene gang ... jeg havde fået en stor præmie ... vel 200 Mark værd på den tid ... for min flid! Der kom kun 3 til hele Åbenrå amt. På hjemvejen blev jeg så grundig tilsvinet af store drenge ... vel af misundelse ... så kom læreren forbi og så det, og det blev til en grundig endefuld i skolen, inden de en time senere blev sendt hjem.

Men læreren nævnte så tit, at Frankrig var vor arvefjende (derfor vel disse krigslege i byen!) Vi sang meget de tyske sange, der forligede krigen, som: Was blasen die Trompeten ... Ich hatt' einen Kameraden ... men ved siden af de kønne sange som: Wenn du

noch eine Mutter hast . . . Friede sei um diesen Grabstein hier . . . Die alte Waschfrau . . . Herre meine Seele . . . Weisst du wieviel Sterne stehen . . . Was frag ich viel nach Geld und Gut . . . osv.

Som *kommuneforstander* i 24 år havde min far meget at bestille, især under krigen. Han var meget begavet, kunne skrive både dansk og tysk uden fejl, han ville have studeret, men hans far tillod det ikke, da den ældste var blevet lærer! (Han var i mange år rektor ved den tyske skole i Flensborg, men blev i Hitler-tiden foragtet af de fleste yngre lærere . . . tante var dansk . . . hendes ord i '46: »Sydslesvig må blive dansk, især Flensborg, for retfærdighed må ske fyldest!« Det var rart, at min far måtte skrive mange ansøgninger under krigen for at få mænd fra byen hjem på orlov, for jeg skrev dem af og fik hver gang 5 Mark fra vedkommende familie. Hvert øjeblik kom der en tælling, der skulle ordnes på fem dage, endda i høsten. Listerne kom et par dage for sent tilbage til den tyske landråd i Åbenrå. Min far fik et uforskammet hårdt brev fra den tyske herre med den bemærkning, at min far skulle betale 5 Mark i bøde for forsinkelsen! Nu blev min far vred . . . og så var det ikke behageligt at komme i hans nærhed. Far svarede tilbage, at han ikke ville betale bøden, for det var uforskammet af landråden at lave den tælling midt i høsten og så kun give et par dage frist til det kæmpearbejde. Og den fine herre måtte ikke glemme, at man manglede hjælp overalt i landbruget, da så mange var i krigen! Landrådets beske svar lod ikke vente på sig: »Hvis De ikke vil mage ret og betale bøden, så bliver De afsat og indkaldt med det første, da De ikke er 45 år!« Min far bøjede sig ikke, men svarede lige så bestemt, at han jo bare kunne sende indkaldel-

ses-ordre, for han var ikke bedre end andre! Nu var det hele gået i hårdknude. Men så rykkede amtsforstanderen og byrådet til undsætning. De kunne ikke lade Jes gå, for så ville der komme en pensioneret officer, der ikke kendte til situationen i en lille landsby, og alle i byen ville få det hårdt! Derfor bad de om at måtte betale bøden og tvinge landråden til at give en undskyldning til far!

Det næste stridsspørgsmål var med den tyske gendarm, der boede i Hjordkær. Tit var far ikke hjemme, når han kom på inspektion. Så måtte mor tage imod ham, men hun kunne bare ikke ret meget tysk, så det blev et værre kaudervælsk! (Vi lyttede ved døren og morede os!) Lidt efter lidt skulle landmændene næsten aflevere det hele til staten, hvad de avlede! Det skulle opgives på en liste, hvor meget de havde avlet, hvor mange kreaturer, høns m.m. de havde. De måtte kun slagte af egen avl til eget brug et bestemt antal kg. Min far skulle altid møde op efter slagtingen og notere vægten, men det gjorde han altid til landmandens fordel. Men én gang kom gendarmen og ville revidere, om det var i orden, hvad der var noteret på indberetningen. Det drejede sig om en mand med mange børn, der havde det småt! Gendarmen kom med synderen om til os og ville have den stakkels mand med i brummen. Gendarmen havde nemlig fundet to svinehoveder i lagen, i stedet for ét som han havde opgivet. De forhandlede frem og tilbage, men den bøse herre ville have ham straffet. Far sagde nej, den stakkels familie skulle ikke sulte af den grund. Omsider havde min far en trumf i baghånden: »Hvis han skal i fængsel, så skal jeg sørge for, at du bliver sat ind ved siden af, for du har tit fået en høne eller æg med hjem fra os, striks imod loven!« Så

luskede gendarmen af, og den stakkels mand gik glad hjem!

Så var det svært for min far med hensyn til det korn, de havde gemt . . . altså landmændene. Min far havde nemlig en lille vindmølle på gården, og de kom til ham med det korn for at få det malet! Hvis gendarmen kom for at inspicere hos os, så skulle vi have det gemt i hø eller halm! Det lykkedes heldigvis altid, da man var på vagt overalt for at advare min far pr. telefon, at faren nærmede sig!

I min barndom lærte jeg de dejlige *gamle, danske sange*. Det skete på en mærkelig måde: Mine forældre var sammen med to andre familier i en kortklub, de mødtes hver uge . . . de seks . . . altså hver tredje uge hos os. De spillede så først kort en tid, drak en grog til, og så sang de den ene danske sang efter den anden. Vi lå i soveværelset ved siden af stuen og ville ikke sove, før vi havde hørt de herlige sange . . . alle seks havde en fin sangstemme. De sang bl. a. Flyv fugl, flyv over Furesøens vover . . . Droslen slog i skov sin klare trille . . . Fred hviler over land o.a. Aldrig blev der sunget tyske sange! Det samme gentog sig i min mors danske barndomshjem i Søes . . . efter Åbenrå til. De var 6 søstre, der havde en vidunderlig sangstemme. Jeg hører endnu H. C. Andersens skønne sang: Moder, jeg er træt, nu vil jeg sove . . . o.a. Om søndagen sang vi jo også danske salmer i kirken!

Hvordan stillede mit hjem sig til *kirken*? Jo, det var en almindelig regel, at de fleste fra hjemmet skulle i kirke hver søndag, sådan var det i hvert hjem på landet. Kun én blev hjemme for at se til besætningen, måske var der også en ko eller so, der snart skulle føde. (Det var altid mit job at våge ved en so, der skulle føde!) Vi kørte altid i kirke i vor stadsvogn

. . . mestens 6 personer . . . den yngste sad oppe på bukken hos far og fik lov til at holde tømme og måske også pisen . . . det var en ærefuld bestilling! (Vi var 5 søskende hjemme.) Vi havde god kirkegang! Der var kun få til den månedlige tyske gudstjeneste. Far var så begavet, at han kunne referere hele prædiken. Hvis præsten sagde noget, min far ikke kunne få til at rime med Bibelen, så skulle min far nok få sat præsten på plads! Én ting hørte til hver søndag: når præsten bad for kejser Wilhelm, så fik min farbror altid hoste, så højt, at man ikke kunne høre, hvad præsten sagde.

Hvad med *arbejdet på gården* . . . skulle I børn ikke hjælpe? Jo, men kun som barn, da jeg efter konfirmationen kom på den tyske præparandskole (forseminarium) i Åbenrå, måtte jeg kun hjælpe i ferien, hvis jeg havde lyst og tid til det. Jeg egnede mig heller ikke til arbejdet ved landbruget. Jeg gjorde alt for grundigt, f. eks. når jeg skulle strø gødning ud på marken fra stakkene, »da lå det så jævnt fordelt, som om det var vejet af på en vægt,« sagde min far og føjede til: »Du duer ikke som landmand« – og så roste han Peter. Én ting kendte vi ikke i hjemmet, nemlig at få drøftet tingene, når der kom en kurre på tråden imellem os . . . hvor kunne far skælde ud . . . og mor og vi børn græd så jammerligt, men far vidste det godt og var meget ked af det senere, da han først havde oplevet en kristen omvendelse i sit liv. Tænk hvis vi kunne have ydmyget os, bedt om forladelse og fået det forløsende ord at høre: »Det er tilgivet . . . og glemt.« (Det oplevede jeg så tit på en forunderlig måde som lærer, og jeg glemmer aldrig, da en stor pige sagde til mig, da jeg havde sagt de skønne ord: »Det er tilgivet og glemt!« »Har du nu, La. Jø. vir-

kelig glemt det?» Jo, for man har da så tit svært ved virkelig at glemme det, og det kommer måske frem i erindringen gang på gang.

I barndomstiden blev vi tit imponeret af de tyske soldater, når de kom i de *flotte paradeuniformer eller ved kejsermanøvrer*, som vi flere gange oplevede her i landsdelen, både på landet og på vandet (flåden). Jeg kan endnu i dag se de flotte husarer komme ridende ind i Nr. Ønlev by, hvor de skulle indkvarteres, som jeg skulle hjælpe far med. Og så se dem om aftenen alle forsamlet i vor gård, hvor deres leder var indkvarteret og synge: *Nach der Heimat mögt ich wieder ... osv.* Eller være med på Åbenrå fjord og se alle de mange krigsskibe med lyskastere om aftenen, der sejlede forbi prins Heinrich! På den tid tænkte vi ikke på, at netop den store hær og flåde var til dels skyld i krigen! ... Kun få år efter lå den hær fire år ... næsten ... i skyttegraven.

Så kom ungdomstiden. Broder J. Peter kom på højere skole i Flensborg, tog en fin eksamen, men blev mere bevidst tysksindet. Jeg kom på *præparandskolen (forseminarium) i Åbenrå 1. april 1914*. Man mente ikke, jeg kunne lære mere i folkeskolen og blev derfor et år før konfirmeret og kunne blive færdig på skolen i Åbenrå, inden jeg måtte afbryde læsningen og være borte i 2¹/₄ år, inden jeg kunne afslutte læsningen og tage fat på den ønskede gerning som lærer. Men det var en svær overgang fra en landsbyskole til den højere undervisning i Åbenrå. *Forstanderen var danskhader*. Var der en elev fra et udpræget nationalt dansk hjem, så gjorde han det så broget for ham, at han måtte flytte til en anden skole af samme slags. Hør bare hans spottende bemærkning: »Sæt en lus på bordet, så går den bestemt nordpå til Jylland.« Det

Foreldrene. Jes Eskelsen Jørgensen, født på en anden gård i Nr. Ønlev! Cathrine M. Jørgensen, født Lassen, fra Soes. Var det ikke mærkeligt: Alle tre brødre: Christian, Nis og far hentede deres koner i Rise sogn, jeg tror endda i Soes, og blev viet i Rise kirke!

Bror Jes Peter. f. 5. 5. 97. Gik ned med U. 87 i den Irske Sø dec. 1917. Han var Obermaschinistenmaat.

var tre drøje år, om sommeren måtte jeg cykle den lange vej til Åbenrå og tilbage hen på eftermiddagen ... opad de stejle bakker ... 10-12 km hver vej. Om vinteren boede jeg i et beslægtet hjem i Åbenrå, men kosten var sløj på grund af krigen. Altid ensom ... i slid og slæb for at få en god eksamen. Jeg blev jo ikke regnet for noget af kammeraterne, da *jeg ikke kunne de tre ting, som hørte til studenterne: at ryge, drikke og have en kæreste til afveksling om aftenen.* Endelig gik det videre til *seminariet i Haderslev.* Her blev det endnu værre med militærtjenesten i Jugendwehr, som vi allerede havde haft et år i Åbenrå, for vi skulle efter indkaldelsen hurtig forfremmes til officer. Ved indkaldelsen i juni 1917 blev der holdt en meget våd afskedsfest med seminaristerne. Vi var 6, der ikke havde råd til at betale det gilde broderligt med de mest tørstige, der måtte bæres hjem! Vi sad så for os selv – og de andre spottede!

Men nu må jeg gå over til hovedsagen, krigen, der allerede var begyndt 2. august 1914. Min mor havde en ung svoger, der allerede måtte med i krigen lige efter begyndelsen, i begyndelsen af august 1914. Og tænk *hvilket offer familien Lassen Søes måtte give til »fædrelandet«* i den meningsløse krig, 3 svigersønner faldt hvor fredsslutningen blev så uretfærdig ... med undtagelse af Nordslesvigs afståelse til Danmark og måske også Elsas Lothringens afståelse til Frankrig, ja jeg ved ikke rigtig angående det sidste, da kun Lothringen og ikke Elsas var franskpræget ... hvorfor kunne de ikke have fået en afstemning som vi, det havde været mere retfærdigt. De store fejl, der blev lavet, blev dog årsag til 2. Verdenskrig, og Hitler var måske ikke kommen, hvis en retfærdig fred var blevet sluttet. En klog mand skrev i en krigsberetning:

»De kæmpende, lidende soldater ved fronten skulle have været spurgt, de ville aldrig have lavet en så uretfærdighed.« Og nu efter den anden verdenskrig blev resultatet slet ikke bedre. Tyskland blev hjulpet op . . . men så blev en nation delt i to dele, det må jo dog blive spiren til den 3. verdenskrig . . . oh skræk, hvad skrev jeg nu? Men jeg tror, det er sandheden! Men, Gud ske tak er der dog en Gud foroven, der råder trods djævelens vældige majestæt ved siden af . . . og hvor de gamle kristne nationer mere og mere går djævelens ærinde, men måske kan de ny kristne nationer ved en ny mission i Danmark få bøtten vendt! Se, hvor alt går tilbage: kirkerne er til dels tomme, de yndige børn og unge i skoler og kirke gæder ikke synge, hvor var det så velgørende at høre nydanskerne i Sydslesvig . . . hvor jeg havde min gerning i 20 herlige år . . . synge af fuld hals, . . . det samme oplevede vi i Bali på en rejse ved besøg i en højere skole . . . Nu skal jeg vel videre med beretningen.

Min onkel var ved et garderegiment fra Berlin. Allerede i ét af de første slag i krigen blev han let såret i hovedet og ført til et kristeligt hospital i Würtemberg (Sydtyskland). Han skrev så kønt hjem: »Nu kan jeg blive nogen tid i hjemlandet, og måske er krigen så forbi!« Nej, Gud ville det anderledes, hans tanker er så meget højere end vore tanker . . . hans vej en ganske anden med os! Tænk, et par uger senere kom der et meget svært budskab til den meget unge kone og to små yndige børn, at han havde fået *stivkrampe*. Kort efter kunne han slet ikke selv skrive, men en diakonisse måtte gøre det for ham, og han kunne ikke engang synke maden. Der blev vel nok svære uger for den kære familie, den livslystige moster var

som forstenet! Det var jo en trøst, at han havde oplevet en overgivelse til Gud og tog det hele så fattet, men dog kunne han ikke begribe det, at staten ikke kunne have hjulpet ham, at den stivkrampe ikke var kommet, men sagen var den, så vidt jeg som »læge-mand« ved, at der i begyndelsen af krigen ikke var opfundet den vidunderlige medicin, der kunne have forhindret den forfærdelige sygdom. *Det blev desværre døden for ham kort efter*. Det dødsfald, så kort efter krigen udbrød, lagde en dæmper på vore sammenkomster med familien i Søes. Den familie blev hårdt ramt, idet tre af deres yndige piger mistede deres ægtefælle i krigen! Men det gik jo hårdt ud over de nordslesvigske hjem, men jeg tror ikke, det kan bevises, at nordslesvigske regimenter blev indsat, hvor kampen var hårdest. De fleste regimenter havde folk fra hele Tyskland!

Allerede året efter kom mit hjem med i billedet, idet min bror blev indkaldt til marinen. Min far havde sagt, da krigen brød ud, at vi var på den sikre side, han var for gammel og kunne ikke forlade byen, og vi to, Jes Peter og jeg, var for unge! Ved sessionen havde min bror meldt sig til marinen, da han agtede at studere til ingeniør. Det var hårdt for mig, da han ikke mere kunne komme hjem i hver uge, som han gjorde fra studierne i Flensborg. Hvor nød vi den samtale om aftenen i sengen . . . den eneste brede seng i gæsteværelset, som forældrene nådigst havde overladt til os! Her samdelte vi alt, vort forhold til piger, til forældre, farbrors i Flensborg, hvor han boede og først og sidst til Gud! Mor havde jo lært os at bede . . . som bitte små bad hun med os . . . nu kunne vi selv klare den, og jeg tør sige, at jeg holdt fast ved aftenbønnen hele mit liv. Senere kom morgenstilhe-

den til, vel mest efter mødet med Oxfordgruppen. Da jeg selv mestrede min aftenbøn, brugte jeg altid en pudsig opfindelse at føje til: »Gud, vil du hjælpe mig til, at tre ting går i opfyldelse, 1) at jeg først må dø, når jeg er 80-90 år, 2) at jeg endelig ikke må blive sindssyg, for en dreng i klassen fik mig tit til at le i timen bag lærerindens ryg, og derfor sagde hun en dag til mig: »Du musst nach Schleswig hin, wo die verrückten sind!« 3) at jeg endelig måtte få Grethe Høker til kone, jo for hun havde altid lidt slik med i skole, og det fik vi så lidt af hjemme.« Kun én gang om året fik jeg en 10 PF med i skole. Så måtte jeg købe 6 boller og fordele mellem os tre søskende i skolen. I kan tro, det var en vigtig fyr, der gik ind i bageriet, for det var finere med varme boller. Her købte jeg de meget velsmagende boller, og de blev spist uden smør. Min bøn blev ikke hørt ang. kone, jeg opdagede nemlig, at hun var 2-3 år ældre, og så kunne det ikke blive til noget! Og først, da jeg var over tyve år, tænkte jeg på, at der var to slags mennesker til! Nå, jeg må tilbage til mit forhold til J. Peter. Han var en meget moden ung mand, der godt kunne lide pigerne, men jeg forstod altid at bremse ham, at han endelig ikke gjorde noget, som han ville fortryde og ikke kunne vove at sige til mor! Ved siden af var han så kristelig indstillet, at han bad mig om at sætte følgende sætning til min aftenbøn: »Gud vær mig synder nådig!« Godt gjort af en 14-15 års dreng! Jeg fik i mange år ikke så god en ven ... ja med undtagelse af en fangevogter på et amerikansk lazaret under fangenskab senere. Min bror kom til rekrut-uddannelsen til Kiel, men her følte han sig ensom, især om søndagen, når han ikke kunne få orlov. De andre havde besøg af forældre, søskende

eller kærester, han gik ene omkring, indtil en tysk greve fik fat i ham. Han spurgte J. Peter, hvor han ville tjene sit land senere hen på vandet. Hans svar lød, at han ville med en undervandsbåd, for der kunne han lære mest til fremtidsgerningen, ingeniør. Greven: »Har du fundet Gud som en levende virkelighed, har du fået alt gjort op, ellers er det på høje tid, for du må ikke regne med at komme levende hjem fra den farefulde gerning på en ubåd, det er det mest farefulde sted i krigen!«

Foreløbig var J. Peter rede til at tage med ham til marinehjemmet. Det blev nu som hans andet hjem, nu kedede han sig aldrig mere, her kunne han lave så meget, han havde lyst til, som tidsfordriv, bl. a. også skrive breve. Han skrev det hjem og fortalte det, hvor glad han var for det, men i nogen tid nævnte han intet om, at han var ved at ændre sit liv så fuldstændig. Jo, »der var altid en aftenandagt af en dygtig mand, der selv havde været til søs, men var blevet hårdt såret og afskediget fra marinen!« J. Peter blev grebet af det, og lidt efter lidt trængte det indenfor masken, gik til hjertet og samvittigheden. Der kom et brev til os hjemme, hvori han bad hver enkelt om tilgivelse, hvor han havde svigtet os, gjort uret eller skjult noget for forældrene! Efter J. Peters næste brev kan jeg se, at fader har været ret hård i sit svar ... jeg ejer nemlig alle min brors breve ... en stor skat, som jeg takker Gud for og har lært meget af! Så gik der nogen tid, men så sprang bomben, som gjorde min far meget vred. Han skrev nemlig ... altså min bror ... at Gud havde vist ham, at han måtte omvende sig til Gud, ligesom Paulus, da han ikke mere troede på ham som en levende virkelighed. Nu var bønnen blevet lige så vigtig for ham som åndedrættet.

Min fars brev må have været meget, meget bestemt . . . jo, far kunne være ubarmhjertig hård . . . Han må have vist hen til, at han fyldte sin plads hver søndag i kirken, og det må da være nok, og han troede også på Gud . . . »og det er ikke kønt, når en søn vil lære sin far noget!« *I min brors svar var der en ydmyg søn, der bad om forladelse for, hvis han havde såret ham.* Men min bror tilføjede, at fader ville komme til at forstå ham siden hen! Min bror fik ret, men for sent til at opleve den vidunderlige glæde . . . nej, da har han været borte fra denne jord! – Han fik fars tilladelse til at melde sig til tjeneste på en ubåd. Her forstår jeg ikke min far, men han må ikke have vidst, hvor farligt et job, det var. Senere ved fronten fik jeg altid besked fra min far, at jeg aldrig måtte melde mig frivilligt til noget, der kunne koste mig livet. – Min bror fik en enestående god uddannelse til det job. I et halvt år var han på værftet, hvor hans ubåd blev bygget og »kendte endda enhver bolt!« Endelig kom han om bord. Så gik det løs med øvelser, kom endda til Åbenrå en dag, hvor jeg hilste på ham, men så var det forbi med freden, og det gik mod fjenden. Lige før var han på afskedsorlov, men det var hårdt for os at tage afsked med ham . . . især for mor! . . . Det var, som om vi ikke skulle se ham mere. Men han havde endnu et år tilbage, fyldt med de mest uhyggelige, farefulde ture, som tænkes kan. Hveranden måned lå de i havn, og efter hveranden tur kom han hjem på orlov. Hvor så han elendig og vemodig ud, selv om man kunne mærke på ham, at Gud gav ham en glæde, som vi andre savnede. Han »prædikede« aldrig for os, men fortalte os dog så glædestrålende, hvor Gud havde været ham nær i de mest uhyggelige timer, når alt håb syntes at være bri-

stet for en lykkelig tilbagekomst til havnen, Wilhelmshafen. Båden var mest under vand. Tit sov de på havets bund for at få ro for fjenden, der brugte så mange ødelæggelsesmidler . . . der var jernruser for at fange båden . . . modmiddel: en saks på bådens snude . . . så de væmmelige vandbomber . . . de kunne se bobler på vandet, når en ubåd var dykket . . . mod bomber var der kun ét middel: at se at komme væk i løbet af 0,0! Ubåden var jo også et skrækkeligt våben, især mod handelsskibe . . . og uhyggeligt var det for de stakkels skibbrudne, men tyskerne gjorde alt muligt for at redde dem, hvis de kunne vove det. J. Peter skrev eller fortalte ikke meget om deres uhyggelige krigstogt, men vi kunne nok mærke, at hans liv hang i en tynd tråd! »Men det gør ikke så meget, om det skulle koste mig livet, for vi ses dog på den anden side, ikke?« Eller hans ord: »Jeg ville gerne leve en del år endnu, men en del må jo ofre livet, for at vort fædreland kan sejre« . . . jo han var tysker, og han døde som en tysker! Tysklands fjender brugte et meget ubarmhjertigt middel, at de ville udsulte landet for at tvinge det i knæ! Ja, i 1917–18 var der mange i Tyskland, der måtte sulte, især i storbyerne. Mange breve til de kære ved fronten fortalte om det og gjorde mændene modløse, men på den anden side bed mange tænderne sammen og lovede fjenden hævn!

Juni 1917 var jeg blevet indkaldt og var rekrut i Karlsruhe, i Baden. Jeg fik en aftale med min kære bror om, at vi skulle se at få orlov på samme tid i november for at mødes hjemme i Nr. Ønlev! Når han var kommen i havn, ville han straks sende et telegram, og så skulle jeg se at komme hjem i en fart. Men det mislykkedes! Telegrammet kom, men jeg

måtte kun rejse, hvis der forelå en ansøgning hjemmefra, at jeg skulle hjælpe ved »tærskning eller andet«. Ansøgningen kom, men jeg kom først af sted efter nogen tid. Og så var tyskerne så uforskammede, at jeg ikke måtte rejse med hurtigtog. Jeg havde kun orlov i 10 dage, skulle jeg så bruge 4 døgn til rejsen, det ville jeg ikke. Jeg tog med hurtigtoget ... men det var så med det ene ben i »brummen!« Jeg kom godt ud på perronen i Karlsruhe og fik en god plads i en kupé, hvor der kun sad en marineofficer. Jeg gjorde honnør og fortalte ham, at jeg skulle hjem for at møde min bror, der var med en ubåd og nu skulle være hjemme på orlov! Det var vel nok en lykke for mig, at jeg kunne få en så fin ledsager med toget. Han skulle til Kiel, hvor hans ubåd lå. Det gik så fint, når det onde militærpoliti kom for at granske vore papirer, orlovsbeviset og togbilletten. *Officeren råbte bare: »Hier ist alles in Ordnung,«* og jeg, synder, protesterede ikke, og jeg takkede ham i mit stille sind. Hver gang fik jeg endda mere mod til at fortsætte med »det ene ben i brummen!« De gik så videre og troede på hans ord, jo, en officer havde man i 1917 endnu respekt for! 3-4 gange kom de onde mennesker for at revidere på strækningen til Frankfurt a. M. Og hvorfor skulle jeg ikke fortsætte spillet videre til det næste tog til Hamborg. Jeg fulgte som en trofast hund marineofficeren ind i det. Men nu kom den uhyggelige nat, flere gange klarede han pyntet, men så kom hans væmmelige ord: »Nu må vi hellere få os en lille blund,« og det varede ikke længe, så var han i drømmenes land, men jeg rystede indvendig. Og så lige før Kassel skete det ulyksalige for mig. Politiet kom ind: »Papiere vorzeigen«, og jeg måtte frem med dem, her hjalp ingen undskyldning, at jeg

skulle hjem til at møde min stakkels bror – måske for sidste gang. Ud med mig, da vi kom til Kassel. Her stod vi over ti syndere. Men, hvad vover man ikke i en sådan situation. Én hviskede til os andre, da toget var rede til afgang: »Ind i den bageste vogn!« Og vi adlød alle sammen. En venligsindet kammerat, med papirerne i orden, stod vagt i den anden vogn og gav os et aftalt signal, når faren nærmede sig, og vi havde vor faste plads på et aftalt wc, indtil faren var overstået, og tænk, de glemte helt at se indenfor på wc. 3-4 gange til Hamborg, næsten et Guds under, jo hvorfor kunne Gud ikke hjælpe os også i den situation, ti år senere fandt vi i en klasse følgende »livsfyr« i vor jordiske sejlads: Du møder ikke én situation i dit liv, som den almægtige Gud ikke kan mestre! – Så kom vi godt til Hamborg – – alle »gode« gange er tre, hvorfor ikke gå videre i ulovligheden og tage med hurtigtoget til Flensborg, ellers ville jeg blive ca. ti timer forsinket til Flensborg. Vi prøver! Wc-metoden tog jeg igen i brug, og det gik virkelig godt til Neumünster, men så skete det, og selvfølgelig med *en kvindelig konduktør*. Jeg stod ved døren foran mit skjulested, da hun pludselig dukkede op, da toget var i gang, sprang lige ind til mig, så hurtig, at jeg ikke kunne forsvinde gennem den anden dør. »Papiere vorzeigen!« Og, tænk til min skræk tog hun mine papirer med sig, så jeg måtte ud i Rendsborg. Her opdagede jeg, at den omtalte dame stod sammen med en officer, der havde »synderens« papirer i sin hånd. I en fart fik jeg de forløsende ord sagt: »Jeg skal hjem at mødes med min bror, der har et svært job på en ubåd og nu er på orlov, måske sidste gang!« Han var heldigvis et godt menneske, der sagde: »De er selvfølgelig kommen med fra Neumünster, så kan De

betale 3,80 Mark for turen med dette tog til Flensborg.« Ja, vel hr. Hauptmann ... en nødløgn ... og aldrig har jeg med så stor glæde betalt noget, som den dag. Jeg kom til Hjordkær station, og faderen stod der med vognen for at køre mig hjem, jeg havde ringet fra Flensborg, at jeg kom! Så kom tragedien: min bror var rejst et par dage i forvejen. Jeg burde have taget til Wilhelmshafen, for at hilse på ham! Jeg græd mig i søvn den aften, da jeg kom op til det lille gæsteværelse, hvor vi havde drøftet alle vore problemer! Far havde endnu den lille vindmølle, som havde tjent byen så godt under hele krigen. Men far var ked af, at den var så lunefuld! »En pige kan man tæmme og et dyr også, men ikke en mølle, når den løber løbsk!« Det var min fars ord. Det fik jeg at se en anden gang, stormvejret havde sat en sådan fart på den, at mekanismen foroven ikke kunne standse den! Fire stærke mænd stod omkring det store hjul i loen for at standse møllen med tykke pæle, de smed ind i det! En del spande med vand stod omkring hjulet, hvis noget løb varm, at der da ikke skulle tændes ild i laden! Det lykkedes vel de fleste gange, men tit var der skader, der skulle udbedres i møllens mekanisme! Derfor var min far glad, da den elektriske strøm kunne afløse den sølle mølle! Nogle dage efter min hjemkomst fik jeg et kort fra en kompagnikammerat, at han anbefalede mig at tage med bommeltoget tilbage, da han havde prøvet at tage med hurtigtoget tilbage, var blevet fanget og sad i brummen i Hannover. Min mor græd tit, da jeg var hjemme, hun regnede heller ikke med at få J. P. at se mere i live! Og hvordan med dig, Hans? Min bror havde taget sin violin med om bord. Han var dygtig til at spille og kunne jo fordrive nogle timer ... måske på

havets bund ... på den måde! For første gang ville far nok indrømme, at J. P. havde et mere barnligt forhold til Gud! En dag sagde far: »Jeg tænker tit på vor bryllupssalme:

Hvor Gud mig fører går jeg glad
om foden skulle brænde.
Kan jeg det forud ej forstå,
tilsidst jeg dog skal kende,
at det er idel trofasthed
hvor han mig fører op og ned,
det er min troes anker!«

Jo, min far kæmpede til stadighed. Han ønskede at få livet lagt om ved at prøve på at få det revideret hos Gud, lagt om og begynde et nyt liv efter hans plan! Men det var ikke let for en viljestærk mand af min fars støbning at kapitulere overfor Gud og lade ham råde! Det blev svært for mig at tage afsked, da jeg skulle tilbage til tjenesten! Det var svært for min mor, da hun var bange for, at ingen af os to skulle komme tilbage!

I begyndelsen af december fik jeg et langt brev fra J. P. Han bad mig om at holde bønnens tråd opad til Gud i orden! Han sluttede med de svære ord: »Skulle vi ikke ses mere på denne jord, så tror jeg, at vi ses hjemme hos Gud engang, hvor krig og jammer er forbi ... i morges læste jeg det ord i bibelen: Også dette udgår fra den Herre Zebaoth, thi han er underlig i råd og stor i visdom!« *Før jul kom så den skæbnesvangre meddelelse fra marinekommandoen, at U 87, J. P.s ubåd ikke var kommen tilbage fra sidste togt ... savnet ... savnet ... det sværeste ord, der blev brugt i krigen. Men min moder regnede stadig-*

væk med, at han ville komme igen, »måske kunne han være på en lille ø et sted, hvor han ikke kunne komme i forbindelse med omverdenen.« Først 20 år senere brast dette håb. På hjemvejen fra Østrig tog vi ind til *Laboe ved Kiel-fjorden* for at se det store mindesmærke over de ubåde, der ikke var kommen tilbage. Her stod klart og tydeligt, at U 87 var blevet sænket i den Irske Sø, december 1917, og hele besætningen var blevet dræbt af vandbomber! Det var et svært budskab at skulle bringe videre til de kære i Nr. Ønlev. Jeg havde også mistet meget, som allerede sagt! Vi havde alle det mål nu, at prøve på i skrøbelighed at følge i hans fodspor ... gensyn er vort håb! Fra den greve og mange andre i Tyskland, der havde betydet så meget for ham og også omvendt, kom der kønne mindeord!

For en kristen sømand passer følgende vers af Brorson:

Jeg dør med frydetanker
thi jeg er Jesu lem.
Jeg letter glad mit anker
og sejler trøstig hjem!

Jeg må ikke glemme følgende oplevelse, min fader havde på den tid, da U 87 blev sænket ovre ved England: han drømte, at han og J. P. var ude på en sejl-tur med et skib, der pludselig blev læk og sank. De fandt begge to hver en planke, som de drev rundt på og håbede på redning. Far hørte gang på gang J. P. råbe: Far, du skal her over til mig, hvis du skal kunne reddes! Min far forstod, at det var Gud, der kaldte på ham ... *Gud taler jo tit til os i en drøm.*

Jeg har kort bemærket, at jeg var blevet indkaldt

i begyndelsen af juni 1917 til uddannelsen i Karlsruhe, Sydtyskland. Det var rart at komme til den egn i stedet for et eller andet sted i Prøjsen. Vi blev bedre behandlet, mere menneskeligt! Karlsruhe var residensbyen i landet Baden, derfor havde vi et fint orkester, der tit hentede os udenfor byen, især når vi havde haft de lange marchture, indtil 40 km på én dag, med fuld oppakning! Jeg havde let ved at klare den, selv om jeg kun vejede 52 kg med tøj på! Vi var allerede i Jugendwehr blevet godt trænet. Kun én ting kunne jeg ikke magte. Det var paraden ved afslutningen af en lang marchtur ved indgangen til kasernen. Den ene gang var jeg ved at segne og falde ned på min formand. Heldigvis opdagede den høje officer det ikke, for så kunne han have givet mig eftereksercits. Vi skulle stille vagt til lufthavnen. Det kunne være farligt, når der kom luftalarm, og de måske ville bombe os. Om dagen var vi glade for luftalarm, for så fik vi lov til at ligge i skoven ved siden af eksercerpladsen, hvile os og få lidt snak. Her er der ikke meget at fortælle, men en nat gjorde jeg hele stuen forskrækket, idet jeg faldt i drømme ned fra vor sengs øverste etage, uden at komme til skade. Jeg havde taget tæpperne med ned, så de må have taget noget af stødet af. Én gang om måneden blev vi alle sammen en søndag ført i kirke.

Det var en kedelig tid, for kammeraterne var mig for sjofle i deres snak, især om deres store oplevelser med piger. De bedste oaser for mig var besøg på soldaterhjemmet og orlovsrejserne hjem til Nr. Ønlev. Tre gange lykkedes det for mig at komme hjem i det halve år, jeg var i garnisonen. Sidste gang var jeg hjemme i januar 1918, men da var det svært at tage afsked med de kære, da vi skulle til fronten kort ef-

ter. Jeg hører endnu min mor sige: »Kan du ikke få lov til at slippe for at komme derud, om lidt må vi vel også ofre dig!«

Først kom vi 7-8 uger til *en stor øvelsesplads i Belgien*, hvor prøjsiske officerer gjorde livet surt for os, med mange øvelser med skarpskydning og lege krig for alvor, så vi kun længtes efter at komme fra dem . . . men så gik det desværre til fronten. På en måde var jeg her meget heldig! Vores sergent (overkorporal) spurgte straks ved paraden ved modtagelsen, om der var nogle studenter eller seminarister i flokken! Jeg trådte frem, og han tog mig med til siden og spurgte mig, om jeg ville *hjælpe ham med at skrive kærestebreve og læse svarene for ham, så skulle han nok hjælpe mig, at jeg fik det lettere end de andre*. Han hjalp mig også godt. Når kompagnierne skulle have meget anstrengende øvelser eller lange marchture, så gav han mig et let job på et officerskasino, hvor jeg i hvert fald kunne få maven fyldt med god mad og endda lidt vin! Da jeg var einjåhrig og snart skulle blive officer, så måtte jeg altid optræde som overkorporal og lede en gruppe på ca. 40 soldater. Om aftenen skulle jeg med min »kæresteven« på inspektions-besøg på natklubberne i byen. Soldater, der var på pigebesøg uden orlovsseddel, blev noteret og fik en straf. Det var en streng tid, især de øvelser, vi havde under jorden, hvor vi skulle krybe gennem en lang gang, med hele udrustningen. Hvert øjeblik sad vi fast og vidste ikke, hvordan vi skulle finde ud til dagslyset.

Midt i marts gik det så løs for alvor . . . med toget til Sct. Quentin hvor den store forårsoffensiv skulle indledes. Foreløbig blev vi beskæftiget ved noget bagved fronten, men vi blev klar over, at vi skulle til 2.

Badisches Grenadierregiment Kaiser Wilhelm Nr. 110. Tit blev vi beskydt med granater og havde straks nogle døde og sårede. I begyndelsen gav det et chok i os, men lidt efter lidt blev vi til dels afstumpet. Kammeratskabet var tiptop i orden i kompagniet, vi blev til-delt. Jeg kom til 6. kompagni. Både bataljonens fører og kompagniføreren var lærere. Die oberste Heeresleitung . . . med v. Hindenburg o.a. havde fundet visse mangler ved den første offensiv. Derfor havde de besluttet, at nogle divisioner skulle have en ekstraud-dannelse, inden den næste skulle sættes i gang. Vor 28. division var blandt disse. Vi fik 4 ugers ophold bagved fronten, hvor uddannelsen skulle foregå. Vi lå i en lille landsby Sermousies. Jeg og 3 andre kammerater var indkvarteret hos en ældre enkemand. Vi havde det så hyggeligt sammen. Jeg fik mine franske kundskaber opfrisket. (Jeg havde lært fransk i 3¹/₂ år! Den gamle skaffede os mælk og fedt, og vi delte vor mad fra feltkøkkenet med ham! Vi holdt hans hus i tip top form både ude og inde, så han var så glad og lykkelig for »gæsterne«! Han græd, da vi efter 4 uger skulle tage afsked med ham! Fra ledelsen blev vi ikke forkælet, så det var ikke et ferieophold. Søndagene havde vi fri, men de andre dage havde vi svære øvelser. Vi skulle lære, hvordan vi kunne klare de forskellige situationer, vi kunne komme til at stå overfor ved den næste offensiv, bl. a.: indtagelse af modstandsreder, sætte over floder i en fart, indtage skove, hurtig storm på bjerge, bruge gasmasker i rette tid. Men først og sidst lærte vi, hvordan vi skulle arbejde hånd i hånd med de forskellige våbenarter: infanteri, artilleri, store maskingevær-modstandsreder, minekastere, flammekastere, pionerer, train og flyvevåben. Efter en stor øvelse blev der oplæst tele-

grammer fra kejseren (vi var jo hans regiment ... med W. på vore skuldre), v. Hindenburg og storher-tugen fra Baden. De takkede alle for veludført arbej- de og udtrykte beundring for det opnåede resultat. Af mange tak døde smedens kat ... vi ville hellere have haft freden som tak! I det store og hele var v. Hindenburg vellidt, men ikke hans medarbejder v. Luddendorf!

Efter 4 ugers øvelse kom så eksamenen, hvor vi skulle vise, hvad vi havde lært. Mange, mange høje officerer med v. Hindenburg i spidsen mødte op. Fjen- dens stilling var lavet i pap, med alt, hvad der hørte til, f. eks. maskingevær-reder, kanonstillinger, skytte- gravene, skove o.m.m. Vi »legede« så legen: den 1. dag i offensiven. Prøv at sætte dig ind i det: trommel- ild ... lyskugler som tegn til 1. storm, at »ildtæppet skulle flyttes til den næste del af fjendens stillinger ... lyskugler i anden farve ... 2. stilling stormes osv. Alt skød med skarpt, vi også, men papfjenden kunne ikke gøre os noget. Men vi havde en del sårede af vore egne granater, da vi skulle følge lige efter ild- tæppet! Nogle dage efter havde vi en smuk feltguds- tjeneste, med vor garnisonspræst fra Heidelberg. Man- ge ilede hen til ham for at få hans velsignelse! Vi var alle klar over, at der var meget alvorlige dage, der var forude. Vi var nervøse. Så måtte vi tage afsked med vor gamle ven og de små piger, der ledsagede mig så kønt, når vi skulle hente mælk. Jeg kunne jo tale med dem på fransk. Ved sidste fællesmøde i ba- taljonen sang vi: In allen Stürmen, in aller Not, wird er dich beschirmen, der treue Gott..

Luddendorf var en mere hård fyr. Så vidt jeg ved, var det ikke de mænd, der var skyld i, *at freden ikke kunne sluttes. Nej, det var politikerne*, der havde deres

Af mig ... billedet er taget for nogle år siden.

Som rekrut i Karlsruhe, Baden. 17 år gammel . . . juni 1917 . . . vægt 52 kg.
 Min Tina . . . født Bonefeld, gårdmandsdatter fra Tandslet (Als) . . . i sonderjysk nationaldragt
 (Roma) . . . fra søndagskolens julefest fra en by ved Haslev . . . 1920

Vor afholdte bataljonsfører Hauptmann Schede . . . skolemand fra Baden . . . kom senere i rigsværnet . . . måtte så med i Hitlerkrigen fra 1939-45 . . . endte som generalleutnant . . . lige fyldt 90 år . . . efter en hilsen til ham fik jeg et meget kort brev fra ham, med de ord: »Kære gamle krigskammerat! Jeg har glædet mig meget over Deres brev. Så har jeg igen fået kontakt med én af mine gamle, tapre soldater fra 2. bat. af Heidelberger Kejsergrenaderer. Jeg var stolt over at være leder af denne højerværdige, tapre bat.«

Frank Buchmann. (t.h.) Leder af verdensbevægelsen, Oxford Gruppen. En gudbenådet taler, der samlede mange tusinde om sin talerstol. De overbevisende, ildfulde ord, med profetiske indslag, kunne smelte selv de mest hårde skaller omkring hjertene!

på det tørre, der tog munden for fuld i deres fordringer til »fjenderne«. De krævede råstoffer til de tyske fabrikker, især fra det rige Nordfrankrig, derfor skulle hele Lothringen indlemmes i Tyskland, her var der nemlig jern og kul . . . ikke olie, det kunne Hitler bedre finde ud af! Især i 1917 gjorde man mange anstrengelser for at få den frygtelige, meningsløse krig sluttet, men forgæves! Vi stakkels frontkæmpere havde kun det ene ønske, at komme hjem hurtigst mulig. Så vidt jeg ved, kunne tyskerne have slået Frankrig i 1917, da der var ved at udbrude revolution i landet. Men på den tid tænkte tyskerne kun på at få Rusland gjort »skak mat«! Så ville de kun have én virkelig front, foruden de andre små rundt omkring, da Tysklands forbundsfælles ikke duede ret meget! Tænk bare på Østrig Ungarn, der var en stat på lerbødder, deres soldater kunne man naturligvis ikke stole på, da de forskellige folkeslag kun tænkte på at få deres frihed. Vi kaldte dem »Kammerat Schnürschuh«, da de altid gik med dette fodtøj i stedet for lange støvler, som vi andre havde! var der en sådan division ved siden af, så regnede vi altid med, at fjenderne brød igennem her, for de kendte nøjagtig, hvem der var over for dem! Nå, vi stakkels soldater måtte kæmpe videre, indtil den bitre ende kom for Tyskland! Man drøftede også i roen bagved fronten: *Hvorfor hæren ikke kunne støde igennem . . . helt til havet ved den 1. offensiv? Mange har undersøgt sagen nøjere, og en del er kommen til den slutning, at den druknede i vin . . . de kunne ikke få de stakkels soldater videre, da de kom til kødgryderne og vindkældrene i den del af Frankrig, der ikke var en ørken, som krigen havde gjort en del land til! Var det så mærkeligt, at de stakkels sultne, udmattede, svigtede*

soldater tog for sig af retterne, blev fulde og desværre . . . for sagens skyld . . . blev hængende og glemte at fortsætte for at nå det vigtige mål, kanalen! Den fejl gjorde vor og andre divisioner i midten ikke. Vi gik hurtig fremad, for at »fjenden« ikke skulle sætte sig fast. Vi greb måske lidt på bordet i et forladt hus og ilede så videre. Men i det store og hele var det ikke frontsoldaterne, der var de største syndere med at tage for sig af retterne i husene, der var til dels tomme, men derimod »Etappenbullen« . . . dvs. de soldater der ikke ville frem i 1. linje, men fandt et lønende arbejde bagved fronten, hvor de fik en kæreste, fyldt maven og sendte pakke efter pakke hjem, hvis de overhovedet brød sig om at vende hjem til et mindre interessant arbejde hjemme efter krigen. Det var jo også soldaterne bag ved fronten, der først sluttede sig til de revolutionerende kræfter i Tyskland i efteråret 1918! (Men mere om det senere!) I én henseende var man hård i 1. verdenskrig: Man tålte ikke, at tyske soldater forgreb sig på civilbefolkningen. Det så jeg nede ved Marnefloden efter voldtægtsforsøg af en soldat. Desværre var der stor forskel på officerernes og de menige soldaters levemåde. I hvert fald levede de bagved fronten meget bedre. Vi fik 1 mark, 2 deciliter spiritus, 2 cigaretter og 4 cigaretter hver dag ved fronten. Vi fik ikke varm mad hver dag, da feltkøkkenet ikke altid kunne komme gennem spærreilden. Tit måtte vi nøjes med tørt brød med lidt kunsthonning på. Jeg røg ikke, men byttede mine rygevarer med smør eller andet fint, som kammeraterne fra Sydtykland kunne få sendt hjemmefra. Fik vi smør hjemmefra, var det ødelagt ved ankomsten.

Så må vi videre med den anden offensiv. Den 20. og 21. maj var vore officerer fra hele divisionen ude i

forreste linje for at studere det frontstykke, som skulle være udgangspunkt for tragedien, der skulle begynde den 27. maj. Den øverste hærledelse gav os en umulig opgave at gennemføre, syntes vi! Vi skulle indtage det høje bjerg, Vinterbjerget, og Slotsbjerget ved Craonne osv. Tidlig om morgenen den 24. maj blev vi fra vor dejlige landsby kørt til byen Ramecourt, bagved det sted, hvor vi skulle sættes ind. Her i kirken skrev jeg et afskedsbrev til mit kære hjem i Nr. Ønlev! Hvorfor gjorde jeg det? Jo, ingen af os, der skulle være med i dette helvede, regnede med at komme levende fra det! Alle transporter måtte ske om natten, at fjenden endelig ikke kunne mærke noget! Mærkede han noget, så kunne han sørge for, at det hele blev kvalt i blod. -- Den 27. maj gik det hele som smurt, men vi var meget, meget bange! De flestes tanker gik hjemad, men også opad, det havde mange lært hjemme og i skolen vel også. Dagen før det hele skulle startes, holdt vor afholdte bataljonsfører et instruktionsmøde og forklarede os alle, hvilken opgave, vi skulle løse! At de vovede det, men han stolede fuldt og fast på os, og vi på ham! Det viste sig, at vi den første dag ikke skulle være i første linje. Men trøsten var kun lille, hvis de ikke kunne klare den i 1., så skulle vi springe ind. Den 26. . . om aftenen rykkede vi så ind i en skyttegrav bagved fronten. Fjenden mærkede ikke noget, men sendte dog en velkomsthilsen i form af en granat, som dræbte to kammerater og sårede et par. Det gyste i os, men de andre granater fløj over os og gik ned bagved os! Vore kanoner var endnu tavse. Men kl. 2 om natten brød helvedet løs . . . to grønne lyskugler gik op: alle våbenarter skal nu spytte ud mod de stakkels fjender . . . jeg følte det nu i ca. ti timer, at vi alle var på vej til at blive

skrupskøre . . . vi kunne ikke holde til den larm, men alt for jo over mod fjenderne, kun en enkelt hilsen kom fra dem! Skovene blev fyldt med gas . . . vi måtte ikke betræde dem! Der gik kun ca. 15–20 minutter, så var alle kanoner på den anden side tavse! Det høje bjerg, Vinterbjerget, lignede en Vesuv! Kl. 4 kom igen lyskugler op i en anden farve . . . nu blev »ildtæppet« lagd tilbage på fjenderne og de første fjendtlige stillinger skulle stormes . . . her var der kun få døde . . . de fleste blev taget til fange! . . . Sådan gik det videre, indtil alle linjer var gennembrudte!

Tyskerne brugte to meget *uhyggelige midler, nemlig gas og flammer* fra flammekastere. Det sidste blev brugt til rømning af underjordiske boliger (tysk: Unterstand). Kanonstillinger blev fyldt med gas, så mandskabet blev dræbt, enkelte stod som lig ved kanonen. Ved nærkampe brugtes mest håndgranater, de skulle smides i rette øjeblik, ellers kunne de smides tilbage. (Tælle 21 . . . 22 . . . 23 og så smide den.) Vi store drenge var glade for det kampmiddel, da man nu kunne bruge det i stedet for bajonet, for hvad kunne vi sølle drenge stille op i nærkamp med bajonetvåben. Det skete ikke ofte, at kommandoen lød: *Plant bajonet på bøssen! Så rystede jeg af skræk over hele kroppen! Vi var tit udsat for beskydning med gas, især når vi lå i reserve bag ved fronten.* Vi kunne straks høre det, når det var en gasgranat, der eksploderede, det lød nemlig som en flaske, der gik i stykker. Stod man på vagt, så gjaldt det om at få kammeraterne til at tage gasmasker på i en fart, ellers blev det døden. Tit lå de i den blideste søvn, så det var svært at få gasmaskerne på i en fart!

Vi fulgte efter de kæmpende kammerater og kunne rigtig studere fremrykningen. Det kneb for vort nabo-

regiment at få fjenderne til at overgive sig på det høje Vinterbjerg. *Vi så, hvordan tyskerne måtte trække små kanoner og store maskingeværer op pr. håndkraft!* Da bjerget først var indtaget, så kunne de derfra beskyde de vigende fjender. Vi så kun få døde på vor vej, men flokke af fanger, der blev ført tilbage. Man kunne se på deres ansigter, at de var glade for at være sluppet med livet. I løbet af dagen kom vi næsten 20 km frem uden kamp for os, men om aftenen fik vi næsen fuld. Fjenden havde sat sig fast i byen Fismes ved Veslefloden. De lå i en grøft, og da de andre kammerater var trætte, så skulle vi få dem til at rømme den. Men det var ved at mørkne, så vi havde svært ved at skelne ven fra fjende. Til kampen brugtes mest håndgranater. *Franskmændene lå i den ene ende af graven, så var der kun sat nogle sandsække op, og vi lå i den anden ende.* Kampen varede en halv time og var meget uhyggelig, med skrig, råb og kommando. 20 af vore blev dræbt, så greb vor bataljonsfører ind og lod os i en fart rømme graven. Vi kom nogle 100 m tilbage og fik lov til at sove i ro nogle timer. Den næste dag blev Fismes omringet, og efter kort kamp rømmede fjenden byen. Vi var skrupsultne, da feltkøkkenet ikke kunne følge med. Derfor løb vi ind i de rømmede huse, hvor jeg fyldte min hjelm med svesker. Så gik det videre, målet for offensiven var nu Marnefloden. Vi var nu mest i 1. linje. Allerede på den anden side af Fismes skulle vi indtage en høj, men blev mødt med granatild uden lige. Vi måtte standse lidt og springe ned i et stort granathul. Rundt omkring os eksploderede granater og spredte stykkerne rundt omkring, overalt hørte man skrig om hjælp. Røde Kors hjalp. Jeg tog min bibel frem og læste en salme af David til trøst. Det så kam-

meraterne. De kom krybende hen til mig, der var plads nok til os alle . . . i det store hul. Prøv at sætte dig ind i vor situation: I går skælvende i en grøft med fjender 5 m fra os, *i dag siddende roligt i det store hul*, jeg læsende salme 91: Om tusinde falder ved din side og ti tusinde ved din højre hånd, skal det dog ikke komme nær til dig! De lyttede! Så siger én: Det er et godt ord, tak for det . . . i samme øjeblik en granat kommer susende . . . springer i mange stykker . . . men vi får kun en del jord hen over os! En stille bøn . . . og jeg mener, at jeg nynnede min elskede sang:

Harre mine Seele, harre des Herrn
alles ihm befehle, hilft er doch so gern.
Wenn alles bricht, Gott verlässt dich nicht
grösser als der Helfer ist die Not ja nicht.

Det varede et par timer, inden maskingeværer eller vort artilleri havde fået kanonerne til at blive tavse. I den 1. Verdenskrig var flyvemaskinerne endnu ikke så udviklet, at de kunne gribe ind i en sådan kamp og bombe kanonerne. Så kunne vi fortsætte fremrykningen. Byen Courville blev indtaget, fjenderne var flygtet så hurtigt, at de havde overladt os 20 vogne med levnedsmidler. Det var meget velkommen hos os, der næsten ikke kunne få vort køkken med. Befalingen fra divisionen lød på, at vi endnu samme dag skulle nå den næste by. Men vi var dødtrætte, vi sølle små stakler, 40 km fremmarch på to dage med kamp og nervepres gang på gang, og så stadigvæk beskydning af maskingeværer . . . det var ved at mørkne . . . stjernerne kom frem på himlen . . . da greb vor kære gode bataljonsfører ind med de ord: *»Nej, den går ikke, vi bliver liggende her på stedet, at vi kan få os*

en kort søvn, for det er for farligt, vi kan ikke engang se, om det er ven eller fjende, der skyder på os. Men, børn, I må sove med gevær under armen!« Mange af de lidt ældre kammerater har vel nok tænkt, at det havde været bedre med konen eller kæresten under armen! Megen søvn blev det vel ikke til. Den næste morgen opdagede vi til vor skræk, at vort andet regiment stod næsten foran os, tænk hvis vi var blevet ved med at skyde om natten. I kan tro Hauptmann Schede var glad over, at han havde standset kampen om aftenen. Vi nærmede os den næste by. Bataljonen gjorde holdt, *byen skulle først undersøges*, om den endnu var besat af fjender. *Jeg fik befaling til sammen med to kammerater at gå ind i byen for at undersøge forholdene* der. Det var en farlig, uhyggelig ordre, men vi måtte af sted. Det var godt, jeg kunne heldigvis bede om beskyttelse ovenfra. Vi gik løs . . . ned ad gaden . . . knugende ind til husene med rystende ben . . . der kom intet skud . . . men pludselig knitrede det fra oven, det var en *lille fjendtlig maskine*, der skød på os. Vi sigtede på maskinen, og den faldt ned, besætningen kom let såret i fangenskab. Vi kom da helskindet tilbage og kunne aflægge beretning til chefen, at den var rømmet. »Men Jørgensen, nu må du blive her hos mig, da min officers-ordonnans er blevet såret og måtte forlade os!« Da vi ikke kunne bruge telefonen, før vi kom til Marnefloden, måtte vi agere telefon til fods, eller krybe på alle fire, når fjenden skød. Jeg fik ikke ro et øjeblik, før natten satte alt i stå! Det gik fra kompagni til kompagni med meldinger. Det var et farligt og trættende job. Tit måtte jeg ligge roligt på maven et sted, indtil jeg kunne vove mig videre, men samværet med vor afholdte bataljonsfører var et stort plus for mig. Han var altid så

venlig og ikke snobbet. Vi fik mange gode samtaler om alt muligt. Da han hørte, hvor mange hektar jord min far havde, mente han, at far måtte være gods-ejer.

Fjenden prøvede flere gange at standse vor fremrykning, men efter hård kamp, endda mod panservogne, måtte han trække sig tilbage over Marnefloden! På 4 dage havde vi tilbagelagt 50 km. Det var et historisk øjeblik for tyskerne at stå ved denne flod . . . men hvor længe kunne den front holdes . . . 1914 var det umuligt . . . og nu stod en frisk amerikansk hær parat til at gribe ind med friske tropper, med frisk mod og nye uhyggelige våben mod os! – – Jeg opholdt mig stadigvæk i bataljonskommandoen. Desværre var Hauptmann Schede blevet såret og var rejst fra os nogle måneder, for at blive helbredt på et lazaret. Hans efterfølger holdt meget af et glas vin, derfor bad han mig om at hente en del flasker nede i byen ved floden. Det gik godt på henvejen. Jeg tog for mig af varen, der var nok at tage af. De fleste folk var flygtet. Men hvor blev jeg gal på tyskerne. Hvor kunne de bære sig så uforskammet ad . . . tænk, at stikke deres bajonet gennem vinankre og så lade den fine vin flyde ud på gulvet! Jeg fyldte min taske med gode flasker af gammel årgang og stak så af. Men nu kneb det for de små jødedrenge, da det gik stejlt opad . . . og træt og udaset satte jeg mig på en stor sten. Pludselig fik jeg den tanke: Du er da dum, at du ikke selv smager på varen! Jeg tog kun et par slurk, men det var nok til, at det begyndte at flimre for mine øjne. Jeg var altså på vej til at blive beruset. Det havde jeg aldrig prøvet før, og det gav mig i hvert fald ikke lyst til at prøve det en anden gang! . . . Maven har været tom, og vinen gammel! Endelig nåede jeg helt op på

toppen, og officeren takkede for varen. Han spurgte med et ræveagtigt smil, om den var god. Dagen efter fik jeg en vanskelig opgave stukket ud: Feltkøkkenet stod midt i skoven . . . i flere dage havde vi ikke fået varm mad, så vi var glade. Men jeg fik landkort og kompas og skulle så føre den afdeling derhen, der skulle hente maden til hele bataljonen. Det klarede jeg, men det var ikke let i den store skov, og vi blev en halv time forsinket. Det gav en røffel, men det var som at hælde vand på en gås! Dagen efter havde vi en ubehagelig oplevelse. Da vi havde lagt os til ro om aftenen, lød der klagen udenfor. Det var en hårdt såret kammerat fra 109'erne . . . de havde haft et fremstød over floden . . . han blev såret . . . svømmede så tilbage over den og krøb op til os . . . stakkels mand . . . hvad kan et menneske ikke holde til . . . han blev forbundet og sendt med Røde Kors vogn tilbage!

Efter disse svære dage havde man lovet os en lang »ferie« fra ledelsens side.

Men vi fik kun ro i 4 dage, så gik det løs fra fjendens side. Det var en amerikansk marinedivision, der blev sat ind ved Chateau-Thierry. De havde lært at kæmpe i Mexico. De tog, så vidt vi kunne se, ingen fanger. *Deres sorte soldater krøb rundt om natten, sneg sig hen til tyskerne, der stod på vagt, og skar halsen over på dem.* Nu greb de an, i tætte kolonner, selv om de blev mejet ned i massevis af de tyske maskingeværer. De stakkels tyske divisioner var jo udmattede efter den hårde kamp ved offensiven og måtte vige tilbage. Her blev vi indsat, nu fik piben en anden lyd, vi skulle standse dem og helst tvinge dem tilbage til udgangsstillingen. Det blev en hård kamp i Belleau-skoven, men de måtte vige. Det var den 11. juni 1918. Så blev det mørkt, og vi måtte standse

kampen, trække os lidt ulbage fra fjenden for at få en nogenlunde rolig nat med lidt søvn. De lidt ældre soldater, der havde kone og børn hjemme, nægtede at stå på vagt ca. 100 m foran fronten. *Det var en Uriaspost!* Så måtte vi, to officersaspiranter frem! Vi var i dødsangst, min kammerat begyndte straks at græde, så jeg måtte stoppe noget i munden på ham og tvinge ham til ro. Jeg bad og bad til den almægtige Gud om at bevare os, de to timer i første omgang. Jeg blev rolig og kunne hele tiden trøste min nervøse kammerat. Men i tanker så eller hørte jeg hele tiden de sorte omkring os! Vi blev bevaret og blev afløst efter to timer. Så fik vi den velfortjente søvn et par timer. Men så måtte vi igen frem, og nu var det umuligt at få ham tysset til ro, så jeg gjorde kort proces og sendte ham tilbage til de andre, så måtte jeg stå alene . . . det var ulovligt, men hvad skulle jeg gøre. Det gik ikke at beholde den hylende fyr så nær ved fjendens stilling. I ca. 100 minutter stod jeg der, så kunne jeg høre nogen engelsktalende omkring mig. Jeg krøb i en fart tilbage og meldte mig til kompagniføreren. Han fik min beretning og kaldte på de sovende stakkels soldater. Så kom én af de mest dødsfarlige dage, som jeg oplevede i det helvede, der var på vestfronten i 1918. Dagen begyndte med at smide amerikanerne tilbage, som lykkedes. Men om eftermiddagen – den 12. juni – satte et modangreb ind fra de friske amerikanske troppers side, de blev mejet ned i flokke, men havde stadigvæk reserver at sætte ind, det så skrækkeligt ud, de kom styrtende frem i tætte kolonner, men slog kolbøtter, da de blev ramt af maskingeværkugler, og faldt, lidt efter lidt lå der et helt lille bjerg døde på pletten. Men de andre var lige glade, tyskerne skulle nu kastes tilbage for at redde

æren for Ententen, den var ved at gå tabt på grund af den flotte offensiv fra tyskerne side, nærmest uden nævneværdige tab på menneskeliv, men kun på materiel. De glemte, at de tyske kærnedivisioner ikke lod sig smide tilbage. Men kompagnierne var smeltet sammen til nogle få grupper, og vore førere sparede på tab, det var en ære for dem og et samvittigheds spørgsmål . . . også overfor Gud . . . at kunne sige til hjemmefronten: Vi har ingen skyld i, at jeres mænd mistede livet. I, mine veterankammerater, vil måske påstå det modsatte, men sådan var det i vore regimenter fra Baden og Württemberg. Under mine samtaler med vor afholdte bataljonsfører Schede stadfæstede han det. Her stod vi overfor det nævnte problem med at spare menneskeliv. Fra divisionskommandanten kom der befaling om ikke at vige for amerikanernes angreb, men holde stand. Men bataljonsføreren sagde nej, vi må gå tilbage til en bedre stilling, som vi kan holde nogen tid. Og de gjorde det, men vi var nogle stykker, der lå længst til venstre i Belleau-skoven, der ikke kom med de andre tilbage, og vi måtte nu vælge enten død eller fangenskab! Vi kunne høre tysk-amerikanerne skringe: Hurra! *Se tegningen.* Vi valgte at sætte livet på spil, da vi ikke stolede på de vilde amerikanere. De havde kæmpet i Mexico og var ikke vant til at tage fanger! Enten blev de skudt eller man skar halsen over på dem! (Vi havde fundet en stak tyskere, der var blevet myrdet efter overgivelsen!) Det skete den 10. juni. Så måtte vi af sted. Men først en stille bøn opad . . . jo, Gud, du siger i dit ord: »Jeg sender mine engle ned at bevare mine børn!« Nå, du smiler vel over min barnagtighed, men gør det bare. Jeg tror på englevagt i en sådan dødsfarlig situation, som vi var i! Det står jo i Salme 91: Thi han skal

befale sine engle at bevare dig på alle dine veje. De skal bære dig på hænderne! Hvad kunne jeg så andet end stole på, at de kunne bære mig de 400 m over den mark til vore venner! – Først løb en ven fra Schwerin. Men han var så letsindig eller pligttro, at tage sit lille maskingevær med på nakken. Han kom kun 20 m, så faldt han om, ramt af mange kugler! (Jeg måtte skrive det til hans familie, det var en svær opgave!) Jeg rystede ved dette syn, men vi måtte af sted, vi andre tre! Det gik i galop, jeg er aldrig kommet så rask af sted, det var for mig, som om jeg blev båret over de 400 m . . . Men kuglerne peb omkring mig som en flok bier! Så lød vældige skrig, de to andre kammerater var også blevet ramt af kugler, men de kunne dog slæbe sig ind i sikkerhed på den anden side! Jeg var den eneste, der kom uskadt over, med tak til den barmhjertige Gud, der endnu ikke havde skåret min livstråd over! Derefter rømmede vi den væmmelige skov . . . jeg havde altid angst og rystede, når der skulle kæmpes i en skov, især når ordren lød: »Seitengewehr pflanz auf!« Her kunne vi heldigvis slippe for nærkamp med bajonetter, men kunne bruge håndgranater i stedet for. Vi kom så tilbage, gravede grøfter til vore afløsere og kom så endelig nogen tid tilbage i ro. Vi stakkels soldater var kørt træt: 4 uger havde vi stået i dette nervepres . . . været ude i storm og regn . . . ikke fået varm mad i flere uger . . . kun tørt brød . . . mange fik tarmsygdomme og måtte på lazaret . . . vi måtte tilbage og håbe på forstærkning fra garnisonen! Der blev glæde i den tålmodige, pligttro flok! Endelig kunne man da få en rolig nat, men det varede noget. Fjenden lod os ikke i ro. Den 25. juni kunne vi marchere tilbage, oh, men det gik så langsomt, og det måtte desværre ske

ved nat, ellers fik vi ingen ro. De væmmelige lænkeballons var i luften, og de sendte altid bud til det fjendtlige artilleri, der straks overdængede os med granater, snart med shrapnel, der eksploderede i luften og spredte hundredvis af kugler ned over os, de ramte rundt omkring, men heldigvis blev kroppen ikke såret, selv om man tit ønskede et lettere sår, men man kunne næsten ikke tænke sig at forlade kammeraterne i den svære situation, de var i. Nej, det bandt, trods træthed, elendighed og mismod! Så begyndte de med gasgranater, især hvis vi skulle gennem en skov!

Endelig kunne vi grave os ned og være i nogenlunde ro . . . 10 dage, så kunne vi da få vasket os grundigt, gå på jagt efter lusene, der havde haft en rolig tid . . . havde været fredet i nogen tid. Her kom jeg til at mindes *en fin mand fra Berlin*, der bildte sig ind, at han ingen lus havde. Du har dog lus! Nej, og så bandede han, at vi ikke ville tro på ham. Vi forlangte at se hans skjorte, og den havde en fuld besætning af lus! Vi viste ham »rigdommen«. Så græd han næsten og sagde: Oh, hvis min kone vidste det! Vi morede os over ham, for vi kunne næsten ikke undvære de trofaste »følgesvende«! Vi prøvede alt muligt for at dræbe dem, men de var sejlvivede. Den bedste kampmåde var at smide hele klunset i en giftig vædske, når vi var bagved fronten, så havde man ro et par uger. Nu må jeg hellere standse med det emne, ellers klør det hos dig, der læser det!

Men så var freden igen forbi. Vi skulle vel i »ro«, men dog være parat, hvis man trængte til vor hjælp, vi var rykket tilbage til egnen sydøst for Soissons. Vi havde en *dejlig feltgudstjeneste. Alle greb efter hjælpen ovenfra! Mange havde en samtale med den kære menneskekender, sjælesørgeren!* Af og til måtte der

marcheres frem, hvis situationen var kritisk, og vi lå igen i regn og slud udenfor, kun i telte engang imellem. Under marchturene i veje, der havde høje til begge sider, kom der altid hilsen ovenfra med schrapnel.

Den 15. juli skulle *den næste offensiv ved Reims* gå fra stabelen. Vi regnede derfor med, at vi skulle få mere ro på vor front, men forgæves! Den store offensiv, som vi ikke kunne være med i, mislykkedes totalt. Vi var heller ikke friske nok til et fremstød på ny. Gassen var gået af ballonen. Så kom sandheden frem, hvorfor den 3. offensiv var gået i hundene. Jo, tyskerne var blevet forrådt af egne overløbere til fjenden. Trommeilden havde været tip top ... lyskugler også ... 1. skyttegrav blev indtaget, men var nærmest tom, så lyskugler for at få granaterne lagt tilbage til 2. skyttegrav ... klappede også ... så lyskugler til at få granaterne over 3. grav, mens 2. grav blev stormet ... men den var nærmest også tom ... så prøvede man at få ildtæppet lagt tilbage og storme nr. 3 af skyttegravene, men den var nærmest også tom. Så var det sket. Bagved var der meget befæstede stillinger fyldt med friske amerikanske tropper, der nu gik i gang med modangreb efter en beskydning uden lige! Så var det sket, og tyskerne måtte gå tilbage til deres udgangsstilling.

Så skulle hele den lomme rømmes, som vi havde fået dannet ved offensiven mod syd i en dybde af 50 km. Det var fjendens mål i juni og juli 1918. Både på højre og venstre side ved indsnøringen greb de an. Vi stod først i reserve på højre side af lommen, sydøst for Soissons by ved landevejen efter Chateau Thierry. Men foran os var pludselig ingen front. Vi mødte kun spredte afdelinger, der var på vej tilbage. Vi

spurgte dem: »Hvor går 1. linje?« »Der er ingen 1. linje,« var deres svar. Fjenden havde grebet an med kampvogne. De var så bange for disse sorte uhyrer, at de enten var gået i fangenskab eller løbet deres vej. Vi havde heldigvis større geværer med, hvis kugler gik igennem kampvogne. Derfor fik vi standset fjenden og dannet en svag kæde, vi kaldte 1. linje! Det var det værste, vi havde oplevet. Og fjenden overdængede os hele tiden med granater. Så kom kommandoen: »Einzelv vorarbeiten« – hver for sig gå frem. Vi fik fjenden smidt et godt stykke tilbage ved hjælp af de store maskingeværer, der skød så sikkert. Men så kom natten, og vi måtte grave os ned og prøve på at få lidt søvn. Men det blev kun til lidt blunden, fjenden gav os ingen ro! Den næste dag gik vor fremgang videre. Men om eftermiddagen kom der pludselig så stærk beskydning, at vi igen måtte krybe ned i et stort granathul. Jeg kom bare ikke derned, før en vældig granat eksploderede ved siden af mig og overdængede mig med jord og granatstumper! Én ramte mig i ryggen i nærheden af rygmarven. Jeg følte efter med hånden, da det gjorde så ondt! Hånden kom blodig tilbage, jeg var altså såret. Nu gjaldt det bare om at komme helskindet tilbage til Røde Kors teltet, hvor sårede skulle melde sig. De gav mig straks en sprøjte i armen mod stivkrampe! Så spurgte de, om jeg kunne klare den selv at krybe igennem spærreilden og tilbage. Jo, det mente jeg nok, jeg kunne, jeg var så glad for at komme tilbage i ro og endelig få lidt søvn!

Men jeg må være besvimet, for jeg vågnede først op liggende i en Røde Kors-vogn på vej mod det nærmeste lazaret. Her blev jeg anbragt i en køje i en stor sal, der var fyldt med sårede! Natten blev uforglem-

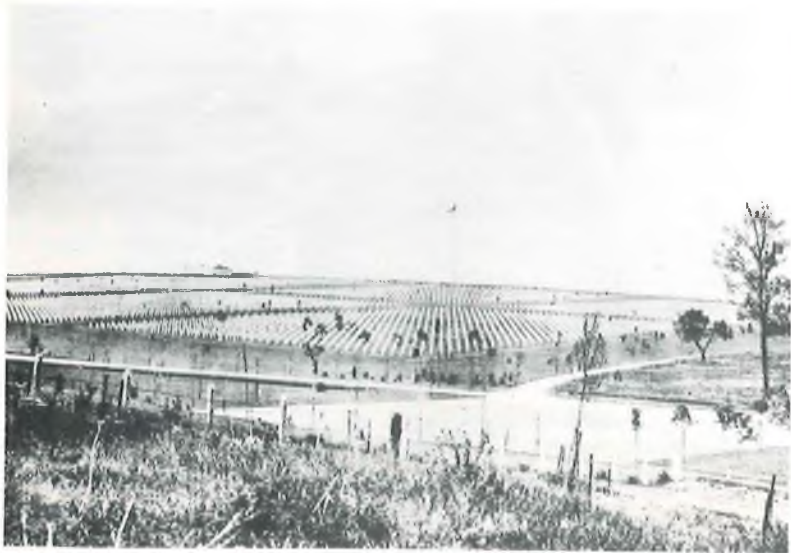
melig for mig. Jeg fik overhovedet ingen søvn. Mange stakkels mennesker, der havde fået indvendige kvæstelser råbte, skreg og fantaserede hele natten. De fleste ville have vand, men måtte ikke drikke noget. Den næste dag kom den forfærdelige melding fra fronten, at vi skulle rømme lazarettet og gå tilbage, hvem der på nogen måde kunne klare den! Fjenden ville snart komme! Vi, der på nogen måde kunne gå, skulle vandre hen til næste feltbane. Det var et uhyggeligt syn at se den ukampduelige skare, der vandrede henad landevejen! Desværre kunne jeg ikke tage noget foto af os elendige stakler. De hårdtsårede blev liggende, mange havde kun døden at vente på. De andre håbede på flytning ved hjælp af biler. Krigsgale mennesker skulle have oplevet det døgn, som jeg havde været igennem, med skrig og lidelser uden lige! Vores tempo blev mere langsomt! Til sidst satte vi os ved siden af vejen og kunne ikke mere! Min stakkels ryg! Så kom der nogle lastvogne forbi, der tog os med til feltbanen. Så kørte vi med til stationen St. Erme. Her var der samlet ca. 1000 sårede af alle slags, der så blev sorteret. De hårdtsårede kom med Røde Kors-tog til Tyskland = Heimatschuss! Jeg dumpede ved prøven: for let såret, bliver i nærheden. Så fik jeg anvist en liggeplads på tæpper i et stort telt. På en måde var det rart at spænde fra, men det var så mærkelig roligt, uden trommelild og granater ... og så fra kammeraterne, det var endnu sværere! Men først fik vi en god portion ærtesuppe = DSKs yndlingsret, hvor det smagte. Men maven var vænnet fra at få nok at arbejde med! Vi lagde os til at sove ... o! vidunderlig søvn, vi nu skulle få, men der kom noget ganske andet: først kom den bekendte brummen i luften ... er det vore eller de fæle! Det var de

Tro kopi af mig som frontkæmper, 1918. Tysklands sidste håb ... der mangler kun håndgranater i beltet til nærkamp.

Fangelejren (amerikansk), hvor vi var i næsten 9 måneder! Bygget af os fanger på en eftermiddag . . . plads til 400 fanger! Jeg var håndlanger, da jeg har to tommelfingre på hver hånd! (siger min kone!) Læg mærke til, at der er to pigtrådshegn omkring os! Der går vagt imellem hegnene og helt udenom!

Den store amerikanske krigs-kirkegård. Her arbejdede vi som fanger, og vi besøgte den 1928, da Tina blev såret!

sidste, de ville udslutte alle de vogne ved banegården, det var fyldt med granater o.a. skidt! Vi hørte den susende lyd . . . holdt åndedrættet . . . og så kom resultatet . . . vældig ildsøjle . . . store stykker af bomber der røg ind i vort telt . . . altså op og væk . . . men hvorhen . . . et mirakel igen . . . krøb ud og blev ført krybende hen til en gruskule, hvor kæmpebranden fra banegården viste mig vejen ned i kulen. Her var jeg i sikkerhed, og lidt efter lidt kom der en del medlidende stakler til. Her måtte vi opholde os 12 timer, da eksplosionen gik fra vogn til vogn! Og resultatet: ca. 200 døde og mange igen såret, mere hårdt! Vi hørte den ene mine eller granat gå i luften efter den anden! Så fik vi selv de dødsensfarlige tingester over os i stedet for over fjenderne! Så endelig blev der ro, alt var som blæst væk ved banegården og kun huller o.a. tilbage. Vi var så tavse, ja en del grædende ved tanken på de mange kære kammerater, der så uventet var blevet bragt over i evigheden. Ja, hvorfor, o Gud? Vi forstår det ikke! Nu regnede de kære mennesker med at være i sikkerhed, og så kom det helvede endda herhen, så langt fra fronten! Om eftermiddagen kom et persontog og kørte os til Antwerpen i Belgien! Lazarettet her var en kommuneskole, én bygning til drengene og én til pigerne! Jeg skulle blive i sengen nogen tid, men kunne ikke tåle at ligge for meget. Da jeg uden lov stod op, fandt de et dejligt job til mig!

De havde et interessant arbejde til mig, nemlig at være ansat i *politiværelset*. Lazarettet var delt: I den forreste skole var der et *almindeligt Lazaret* for sårede, men *den bageste skole kaldtes Ridderborg, der var der lutter kønssygdomme*, som ikke måtte forlade lazarettet uden bevis fra overlægen. De skulle alle sam-

men forbi politikværelset, hvor vi var tre foresatte, der skiftede med at holde vagt for at kontrollere orlovsbeviset. Vi var altså tre, to »Feltwebel« og mig. Desuden skulle vi være til tjeneste for de mange »søstre«, der var ansat hos os, og ved et telefonomstillingsbord. Mange af de ansatte havde telefon, som kunne tilkaldes, hvis der var brug for dem. Der var naturligvis også private samtaler. Jeg lærte på kort tid, hvem de ansatte læger godt kunne lide af søstrene. Det er altid en forbandelse at være skilt fra konen så lang tid, som det sker i en krig. Det så jeg også hos mine medarbejdere i politikværelset. Den ene Feltwebel var fra Württemberg, en meget venlig mand og trofast sjæl mod sin familie hjemme. Den anden var af modsat indstilling, han var også venlig og en god medarbejder, men han gik efter det motto: Forandring fryder. *Han havde fundet sig en ny kone eller kæreste i byen. Efter krigen ville han bestemt ikke hjem.* Han viste os et fint fotografi af den forskudte ægtefælle med to yndige børn. Forstå det, hvem der kan, men den onde djævel er umådelig stærk, netop i en krig! Jeg ved ikke, om den flotte kavaler . . . for han så godt ud . . . har fået lov til at blive i fjendeland efter krigen, jeg ved bare, at mange af den type fik klø og smidt ud af landet, da krigen var forbi. Vi havde en meget fin inspektør over lazarettet, en lærer, som jeg senere mødte udenfor Flensborg. Søstrene holdt meget af udflugter, især på floden Schelde (der flød gennem Antwerpen.) Jeg skulle så altid tage med for at beskytte dem, det var ikke et stort offer for mig. Jeg fik på den måde noget at se af omegnen.

Så må jeg lige komme ind på det kedelige spørgsmål angående kønssygdom. Lægerne havde fuld kontrol med de »offentlige huse«! Men mange soldater

havde en privat kæreste, og her gik det tit galt, da damerne ikke stod under kontrol. Mange af dem havde den væmmelige sygdom og spredte smitten. *Soldaterne fra »Ridderborgen« fik en meget hård behandling af lægerne.* Hvis de ikke ville mage ret, så fik de klø af en ridepisk, så de hylede af fuld hals. Jeg har tit set på det, da jeg ofte skulle hen med en melding til en overlæge! Mange af »ridderne« var uforskammede og letsindede slubberter. Når de var helbredte, så vidt det kunne lade sig gøre med den sygdom, så kunne de finde på at besøge en sådan fræk tøs igen for at få smitten på ny, at de ikke skulle til fronten. Mange af dem mistede synet og gik den visse død i møde! Gud lader sig ikke spotte, hvad et menneske sår, skal det selv komme til at høste. Man havde ingen medynk med de labaner!

Så kom der pludselig den uønskede melding fra min bataljonsfører fra fronten: »Kom straks tilbage, da du er helbredt, vi kan ikke undvære dig!« På en måde længtes jeg efter kammeraterne ved fronten. Inspektøren på lazarettet blev meget ked af det. Hvis han havde vidst det, så havde han sendt mig på orlov! Det plejede de at gøre med alle sårede. Jeg måtte så tage afsked med de nye venner dér og rejse til Champagne (provinsen), hvor divisionen havde ligget i en ret rolig skyttegravsstilling, mens jeg var på »ferie«! Så kom jeg i otte dage til at opleve, hvordan livet formede sig i en skyttegrav. Det var en regnfuld tid . . . også i Champagne, så ved I gamle kammerater hvad det vil sige! Det kunne være hyggeligt i en bombesikker understand, hvor man kunne opholde sig, når man ikke havde vagt. Men man skulle jo også komme der ned ad den trappe, der førte ned til »luksusvillaen« under jorden! Jeg gled i det væmmelige

våde ler og rutschede på enden ned til døren! I kan nok forstå, at jeg ikke så godt ud efter otte dages ophold i det pløre. Alt tøj måtte vaskes! Man fortalte mig, hvor svært det var at hente en kammerat . . . ven eller fjende . . . i land, når han lå hårdtsåret mellem fronterne. Engang lå der en fjende 45 m fra vore linjer og hylede og bad på fransk om hjælp. De gjorde det, og det lykkedes . . . Gud ske lov, kan man nok sige! For min kone mistede en morbror på den konto. Han ville hente en kammerat ind, der ikke selv kunne klare det . . . men de blev begge skudt af fjenden! Han kom endda uden våben . . . hvor kunne en franskmænd gøre det . . . men det forbandede had var der i mange år!

Så skulle vi flyttes . . . hen til et sted, hvor der var »dicke Luft«, som vi sagde derude! Den 14. september marcherede vi til nærmeste jernbanestation, hvor vi steg ind i personvogne. Vi vidste ikke, hvor de ville bruge os, for nu var det fjenderne, der var gået til angreb over hele fronten. Nu skulle tyskerne jages ud af Frankrig! De havde fået nyt mod, nye kampmidler og friske amerikanske soldater, der til sidst ville have et stykke af lagkagen plus ære og medaljer! De havde ammunition til overflod . . . benzin ligeså . . . alt skulle spares hos os . . . og det vigtigste, de kunne få mad i overflod, mens vi så tit måtte sulte! Men de fleste af vore regimenter lod sig ikke så let rende over ende. Vi kørte så om natten . . . da der var flyvere over os hele tiden . . . så standsede vi op udenfor banegården Longuyon, da der var luftangreb på dette sted. Befaling: »Røm vognene . . . søg dækning i tunnellen til venstre . . . kom først tilbage til søvn ved afblæsning!« Derefter slap vi for bomber og andre uvelkomne gaver fra oven. Vi faldt så i søvn, men så blev der igen

luftalarm . . . kammeraterne bandede: Vi bliver liggende. Vor Feldwebel fandt os ikke. Men pludselig lød der hjerteskræende brag i nærheden. To store bomber var gået i luften . . . vor vogn dinglede, og sprængstykkerne røg omkring. Vi kom ud i en fart og hen i et stort hul, lavet af en bombe. Endelig blev der ro . . . skinnerne blev repareret, og toget kunne køre videre . . . men altid var de nysgerrige flyvere over os. De ville se, hvor vi skulle sættes ind ved fronten . . . men de blev narret! Vi blev kørt længere mod syd og marcherede så tilbage. Vi var stadigvæk arméreserve.

Endelig var vi kommen over på vestsiden af Verdun. Vi begyndte at ryste i bukserne, for det var jo det uhyggeligste sted på hele vestfronten. Enkelte af kammeraterne havde kæmpet her for et par år siden og mistet mange af deres venner. De store kanoner fra Verdun kunne nå os her. Rundt omkring lå der døde heste og ødelagt materiel. I skovlejlre lå der en del østrigere, et par af deres divisioner var indsat ved fronten. Det var ikke et godt tegn, for de var mere slappe i kampen og gav for let op og overgav sig. *Vi fik ophold i en stor gård*, men den blev beskydt om natten, så det var for uhyggeligt at blive der. Så måtte vi pakke vort sølle Hab und Gut sammen og slå telte op i skoven. Men granatstumper røg igen omkring os, og vi fik ordre *til at grave os ned* til beskyttelse for vort liv. Ja, det var godt, vi havde en lille spade med, hvor tit måtte vi ikke gøre brug af dem. *Vor bataljonsfører Schede samlede os et sikkert sted til et møde. Han takkede os for udholdenhed og bad os om ikke at tabe modet, freden måtte snart komme . . . og han håbede på en retfærdig fred, for »det har I helte fortjent!« Vi sang en salme, jeg tror det var: Befal du*

dine veje. (På tysk). Vi var stadigvæk i reserve og fik om natten aldrig ro for granater af forskellig art, ofte endda gas. En del kammerater blev dræbt eller såret og måtte tilbage. Så kom sygdom til, nemlig Grippe – influenza. Kompagnierne skrumpede ind. En dag blev der spurgt, hvor mange der var tilbage af os, der var ved afdelingen i marts. Det var kun mig og én til, et magert resultat. Kompagniet var kun på ca. 40 mand . . . krigsstyrken var på 240. Nu havde vi længsel efter de kære derhjemme. *Post fik vi næsten aldrig* fra de kære mennesker . . . skulle vi mødes igen, eller blev det til døden . . . og gensyn med min bror, hvor der ikke var krig og elendighed. Kammeraterne fra de større byer i Tyskland fik meget sørgmodige breve hjemmefra, der var sult og sygdom overalt. Nogen, der kom tilbage fra orlov, fortalte ikke noget godt om krigsskibene, på grund af oprør dér. Og de havde haft det så godt under hele krigen. Stemningen var ikke mere god, vi var trætte og fuldstændig udmattede, for vi fik aldrig en rolig søvn. Feltkøkkenerne kom sjældent med varm mad, så vi frøs, sultede og tænkte kun på fred og et bedre liv i ro derhjemme. Nu var der intet af begejstring tilbage. Det var bare godt, *at vi havde vore gode officerer tilbage. Ja, én faldt den 4. oktober . . . tænk, hans far havde været ved samme bataljon og var faldet for et par år siden. Den stakkels mor, og sådan så det ud i mange familier . . . og så hvortil . . . ja, det ved Gud alene. Han gør intet forkert. Ja, jeg må bekende, at det nu kneb med at læse i Guds ord og holde bønnen a jour!*

Flere af kammeraterne fortalte frejdigt om et mere positivt indhold af brevene hjemmefra, der ikke kun indeholdt klagesange, men også havde fået den opad gående forbindelse til den almægtige Gud styrket

gennem bedekredse, der kæmpede for fred i hjerterne og udad til, især mellem folkene! Jeg kunne stadfæste det samme fra vor lille by Nr. Ønlev!

Om dagen så vi de væmmelige fjendtlige lænkeballon i luften . . . det alt overskuende øje. Herfra kunne de dirigere alt, så vi stakler i mindretal på vor side var lammede! Den tid var forbi, hvor vore dristige flyvere kunne tage op og tvinge deres ballon ned eller skyde dem i brand! Vi var ved at løbe tør for benzin. Så kom et nyt minus til: Tysklands forbundsfæller havde kapitulert. Bataljonsføreren forklarede os, hvor vigtigt det var at holde den stilling her ved Verdun. Ellers kunne fjenden tage 80 procent af den tyske hær til fange, og så stod de med bedre kort på hånden, når våbenstilstanden kom! Vi spurgte os selv: Kan vi overhovedet klare noget med de smuler af kræfter, der var tilbage . . . men det er utroligt, hvad et menneske kan holde til! Vi havde nu nået den 4. oktober. Vi marcherede hver dag bagved fronten, men med fjendens øje rettet på os. Vi skulle sættes ind, hvor faren var størst for et gennembrud, som endelig ikke måtte ske her! Vi havde aldrig en time ro fra fjendens side, hverken ved dag eller nat! Især om natten benyttede fjenden sig af de væmmelige gasgranater. Hvis de gik ned i nærheden af os, så oversprøjtede de alt omkring med den barbariske giftvæske, der brændte gennem tøjet og fortsatte på huden, der ofte hang i laser . . . og det gav djævelske smerter, som ikke kan beskrives! Så blev det alvor for os. Den 6. oktober stormede fjenden Fays-skoven! Vi måtte frem, mere krybende end løbende, for at spare på liv! Fra divisionschefen kom orden: »Skoven skal tages tilbage!« Vor gode bataljonsfører sagde nej, og dermed basta! Vore sølle, trætte og faktisk fuld-

stændig kamp-uegnede folk kan ikke stille noget op mod den 100 gange overmagt ... og vi har jo ikke nogen hjælp fra artilleriet!

Immervæk uden søvn, men nu var vi jo i 1. linje ... nærmest på fjenden ... hver nat de uhyggelige gasgranater, der kom flyvende så tæt som aldrig før! Men vi måtte beholde gasmasken på i timevis ad gangen. Den søvn ... hvornår kan vi blive normale mennesker igen! Fjenden ville gøre os møre! Men de kunne sagtens klare den! Hør engang, hvordan de klarede den: Jeg har det fra en elskværdig fangevogter fra opholdet på et amerikansk lazaret!: Jo, de havde kun pligt til ét angreb på os ... kom der nogen tilbage, så fik de ro i lang tid! ... Så kom de næste ... og sådan videre ... jo, de havde vældige skarer at sætte ind!

Den 9. oktober kl. 10 begyndte fjenderne med trommeild på vore sølle rester ... to rester af regimenter 459 og 457 var ved vor side ... så kom fjenderne igen i de tætte flokke ... mejet ned blev de ... men nye sprang frem over de sårede og døde ... men de fik samme skæbne. Vore maskingevær-reder gjorde udslaget! ... C'est la guerre, c'est t'un malheur! De to nævnte regimenter tabte modet og overgav sig, eller flygtede tilbage i uorden. Så skulle vi frem til storm ... som altid enkeltvis ... foran os løb Feldwebel Keller og en korporal, men de fik begge en kugle gennem hovedet og døde på stedet. Så havde vi ingen ledelse, men kunne let klare den uden ... kun fremad ... enten krybe eller løbe. Skydningen besørgede vore maskingeværere. Jeg brugte meget sjældent mit gevær, jeg ville så nødigt dræbe et menneske! Fjenden veg tilbage til Cunelskoven, og vi indtog højderne foran skoven! Her gravede vi os ned for at have nogen

dækning mod fjendens kugler og granatstumper! Men jeg havde været i dumdristig fare. Ved stormen var jeg kommen 5 meter foran mine kammerater. Så råbte de: »Vil du selv klare den mod de mange fjender?« Jeg krøb tilbage til de andre, og der lå to af dem, og så dræbt af kugler. Hvor peb kuglerne omkring os, det var igen et Guds under, at jeg slap helskindet fra det ... ja, en kugle havde taget noget af mit dyrebare brød, iden den var gået igennem hele brødet, der lå ovenpå mit tornyster. Bare den havde givet mig et lille sår, at man kunne komme ud af det helvede her! Hvad vil fjenden nu gøre, for han ville ikke lade os i ro, men et gennembrud skulle han ikke få! Allerede om aftenen satte fjenden ind med trommelild til venstre for os! De indtog byen Cunel og brød ind i Pul-tiere-skoven bagved byen! Nu så det ikke godt ud for os! Vi havde fjenden på tre sider af os! Vi hørte hele krigslarmen om natten og fik ingen søvn. Da jeg havde vagten, fik jeg pludselig besøg af en tysk soldat med bajonet på geværet og en amerikansk soldat ved sin side. »Hvor vil du hen?« »Jeg er på vej tilbage med den fange!« »Dumrian, om 5 minutter er du ovre hos fjenden og bliver hans fange!« Han fik så næsen sat til den modsatte side. Om natten måtte jeg og et par andre hente foder til maskingeværerne og bagefter slæbe en sæk med kunsthonning op til os. Det var rart med den kunsthonning, vi havde ikke andet til vort brød. Og hør nu, hvad der var sket, da fjenden indtog byen Cunel, da havde de stjålet vort feltkøkken med dejlig mad, som vi havde glædet os til. Fjenden havde jo nok og trængte ikke til vor mad! Men i morgenstunden blev fjenden dog overmandet og måtte tilbage til udgangspunktet, men vor mad fik vi ikke.

Min bedste ven var ikke kommen med til dette helvede her . . . han var ikke normal . . . de andre drillede ham så . . . men jeg tog mig af ham, og derfor delte han altid sine goder hjemmefra med mig. Da vi skulle frem, meldte han sig syg, måske var det grippe! – Den 10. oktober kom med et fuldstændigt kaos for os! Vi bad om vores artilleri ikke ville beskyde fjenden i skoven, men de sendte kun et par granater, der gik ned bag ved os! De var måske uskyldige, for de kunne jo ikke følge med og vide, hvor der var ven eller fjende! Det hele var så indviklet her! Allerede kl. 9 vågnede fjenden op og fortsatte angrebene på os på højderne foran Cunelskoven. Men de regnede ikke med vore mange maskingeværer . . . kun 2–3 havde gevær, jeg var den ene. De kom igen i tætte skarer, der blev mejet ned som græsstrå. Nye masser sprang over deres faldne og sårede kammerater for at få os til at vige, men fik samme skæbne og forsvandt. 3–4 gange brugte de samme metode, men med samme negative resultat. Hvorfor lod amerikanerne dog så mange lovende unge mænd nedslagte? Det var et uhyggeligt syn at se på . . . det gøs i mig! Efter den tragedie opgav de spillet og tog en pause. I pausen måtte vi krybe tilbage for at hente foder til vore maskingeværer. Hveranden eller hver tredje time fulgte næste angreb, uden resultat. Først når mørket sænkede sig over slagmarken, dette helvede, fik vi ro til at spise vort tørre brød. Da jeg tog brødet ned af mit tornyster, var der gået en kugle gennem det . . . et par centimeter til venstre, og den ville have ramt min hals, snarest med døden til følge. Gud havde endnu engang bevaret mig! Vi råbte ikke hurra efter en sådan »slagtedag«, men havde medlidenhed med de

mange hjem i USA, der fik sorg. Der fulgte aldrig en rolig nat efter en sådan uhyggelig dag. Hvorfor kom våbenstilstanden ikke, som man havde talt om så længe, vi længtes efter at kunne forlade dette helvedes værk og rejse hjem. Men vi måtte jo holde ud og gøre vor pligt sammen med de andre kammerater. – Så kom næste overraskelse fra fjendens side. Ved midnatstid mellem 10. og 11. oktober brød fjenden igennem fronten til venstre for os . . . samme sted som sidst. Et modangreb fra vore kammerater i 8. kompagni mislykkedes. – Den næste morgen opdagede vi skrækslagen, at fjenden nu stod på 3 sider af os. Nu kunne de let slutte ringen helt, og der var så kun to muligheder for os: nemlig død eller fangenskab! Ville vi tilbage i sikkerhed, så skulle vi løbe eller krybe 600 m gennem en dal, hvor fjenden stod på alle tre sider og kunne meje alt ned! Så kom den skæbnesvangre 11. oktober. Hør engang om vor situation: Vi var en lille skare i den grøft, meget nervøse, elendige og sultne! Vi frøs og rystede på hele kroppen. Vore små kræfter i vor unge alder var ved nulpunktet. Bare vi kunne få lov til at rette kroppen op engang imellem. Flere forsøgte det, men det blev til sår eller død. Som bier fløj kuglerne næsten hele dagen hen til os eller over os! Jeg var så skak mat på legeme og sjæl, at bønnen var ved at forstumme! I dag ved jeg, at Jesus Kristus selv går i forbøn for os i en sådan situation! Vi prøvede på at få hjælp fra vore kanoner, men de skød så for kort, så granaterne gik ned bag vor grøft. Måske havde arbejdere i Tyskland med vilje lavet dem forkert, for mange af dem var ved at forråde os . . . og fjenden fik stadigvæk nye friske tropper, der måske kæmpede for medalje og hæder. Ty-

skerne havde glemt de toner: Siegreich wollen wir Frankreich schlagen! ... Sterben als ein tapfrer Held ... og det sidste kunne de endnu!

Fronten ved Verdun blev regimentets *Thermopylæ*. I husker nok, hvad der skete i året 480 f. Kr. Spartanerkongen Leonidas holdt med en lille trop krigere stand mod den langt overlegne perserhær! Men en fejgling forrådte sin konge ved at vise perserne, hvordan de kunne få omringet den lille trop! Efter kort tids kamp blev alle spartanere nedhugget. Sådan var det gået vort regiment her ved Verdun. Fjenden var ikke kommen igennem vor front. »Det tapre 2. bataljon Heidelberger grenaderere har forhindret gennembruddet her, das ist ein stilles Heldenlied treuer Pflichterfüllung, men de overlevende er fuldstændig nervedbrudte, der er ingen fysisk, psykisk og sjælelig kraft tilbage«, sådan skrev vor trofaste bataljonsfører! Der kom kun tyve tilbage! De er fuldstændig ukampdygtige. Og hvor er den anden del af flere 1000 mand? 160 er døde, flere er hårdtsårede, dobbelt så mange letsårede og lige så mange gasforgiftede og grippegyge ... foruden et par hundrede i fangenskab! Sådan var situationen efter én måneds kamp her. Vi fanger måtte lide i lang tid. Ja, det var en tragedie, men i mange henseender blev det dog min redning, at Gud kunne få mig i skole, og at jeg kunne blive klar over min nationale indstilling! Her skulle jeg møde tre forskellige mænd, der var med til at føre mig opad ... og hjem til Danmark! I de to år, jeg var sammen med tyske soldater, opdagede jeg, at de vel var trofaste kammerater, især fra Baden og Württemberg, men dog var der et svælg mellem os.

Den 11. oktober blev vor skæbne beseglet! Fjenden gik videre med den blodige metode fra de foregående

dage: angribe i tætte kolonner ... koste hvad det vil ... »for vi har jo folk nok ... og de faldne bliver i USA erklæret for helte,« sådan sagde en amerikaner til mig i fangenskab! De 3-4 angreb druknede igen i blod ... hvilket væmmeligt ord, men dog sandt! Så slap patronerne op ... intet at skyde med ... fuldstændig møre ... aldeles afstumpet og færdig med livet ... men den barmhjertige Gud gav os endnu en nådetid, en hjemkomst til de kære, ... men ikke i glæde, da min elskede bror ikke var der mere ... derfor et savn! De sidste timer var vi en flok sølle mænd, kritiske og negative overfor alt og alle! »Det store hovedkvarter kan sagtens sige, at vi skal kæmpe videre og holde fjenderne udenfor Tyskland ... de burde bytte med os nogen tid!« Sådan lød melodien de sidste timer ved fronten! Vi var jo næsten helt omgivet af fjender, vi havde to muligheder: at snige eller bedre sagt krybe de 600 m gennem dalen til højderne bagved, men der var kun et par procents mulighed for at overleve! Kammerat Kiefer gjorde det. Han tog endda en hårdtsåret ven på ryggen! Højdepunkt af kammeratskab! Vi andre valgte at overgive os til fjenden på nåde og unåde? Så så vi dem komme i en tæt kolonne ... i en fart blev gevær, tornyster med indhold ... ja i tankeløshed overfrakken smidt til side ... så armene op i en fart ... nå, den lille nervøse fra Belleauskolen hylede: »Mor, hjælp mig!« Så sprang han op ... hylede videre ... »Mor, mor« ... smed sig ned i grøften ... armene opad ... endelig faldt han til ro. Det var synd for den lille nervøse fyr. Så kom den uhyggelige scene: 20 geværer sigter på mig, hvis én trykker til, så er det sket ... forbi ... ja, ville det ikke være det bedste for dig ... for du kan måske aldrig blive et normalt menneske igen ... og måske skal

du lide en hel del i fangenskab. Ja, nu må jeg tage mig sammen, for du vil da hjem til de kære!! Og så fandt jeg igen tråden opad til Gud . . . jo, Gud er min fremtid og mit håb! Så kom det forløsende ord fra en amerikaner, der kunne lidt tysk: »2 bei 2« . . . det var nok for os, for det betød livet. Alle sænkede deres geværer, kun én satte en bajonet op og førte os ca. 10 mand tilbage til fjendens front! De andre fjender forsvandt, til kamp imod vore kammerater! Nu gav det en ny titel . . . fange! Vi var meget velkomne derovre, for de råbte straks nogle stykker: »Guter tapferer Kerl . . . hast du Uhr?« Han havde allerede 5-6 på armen, en køn fisk . . . men jeg havde tænkt på den scene og puttet mit ur ned i støvlen. Jeg beholdt det en tid, men et par uger efter røg det. Jeg fik chokolade og brød for det, da jeg var meget sulten! Det var meget interessant at se det hele fra den side . . . her var mange, mange soldater . . . mange sårede og døde . . . vore maskingeværers høst! Men så kom den ny opgave. Der lå to tykke sårede amerikanere på en bære. 2 retur . . . vi to skulle bære ham tilbage. Det kneb for os to sølle, trætte sjæle. Så kom der en tysk granat susende. Vi ville tage dækning, men fik streng ordre på at blive stående . . . fanger . . . vi kunne måske gemme os og krybe tilbage til tyskerne! Og hvad gør det, om I fanger bliver dræbt. Vagten holder sig i ro, så længe granaterne kom, og Gud bevarede os. Endelig gik det videre . . . nu var jeg så træt, at jeg prøvede på at sætte baren ned, men så kom den ubarmhjertige vagt farende og ville give mig klø, så vi måtte videre. 2 kilometer varede turen. Så kom vi til en lille landsby, hvor »Tykke« skulle afleveres til Røde Kors. Nu håbede vi på mad, men det gav intet, vi var jo kun fanger . . . vi måtte gerne krepere! Da

det blev mørkt, blev vi ca. 20 ført hen på ruinerne af et hus. Vi kunne ikke ligge ned på de mange mursten. Jeg lænede mig mod en væg og blundede lidt, men så skældte maven ud, den ville have noget. Jeg gik hen til vagten, viste ned på maven og sagde: Brot! I lommen fandt han nogle tørre krummer, og de smagte lige så godt som det bedste smørrebrød. Merci, merci . . . tak! Den næste dag fik vi lidt suppe og lidt franskbrød. Det hjalp lidt på det. Hvad skulle en pensioneret seminarist vel få for et arbejde. Værktøj: kost, spand og to lange stænger! Jo, et hold på 6 skulle tage sig af amerikanernes latriner her i byen. 4 skulle bære de store spande med »duftende« indhold bort . . . og tømmes i en kule udenfor byen. Vi måtte fint gå i takt, for ellers flød det flydende . . . tis . . . ned ad os. Nogle sang: »Es geht bei gedämpfter Trommelklang!« De andre to skulle gøre rent i latrinerne . . . ét var optaget . . . en pige tisser . . . lagde sig ned . . . måske se noget . . . nej . . . tosse mand! Ja, de stakkels gifte og forlovede, der skal undvære hinanden så længe! Vi ganske grønne »store drenge« kunne sagtens klare det. De første dage gik det videre med arbejdet som latrineassistent.

Så en dag fik vi marchordre, hvor gik det mon hen? De to første dage marcherede vi i øsende regn, og jeg stakkel havde ingen overfrakke. Det var også hårdt for fødderne, til sidst sank næserne længere og længere nedad. Den første aften kom vi til en stor gård, og det jublede i mig, at vi kunne få en tør nat og få tørret tøjet, men nej, vi var fanger! De førte os gennem gården og ud på noget, jeg ville kalde en eng! Her var gravet huller af den størrelse at en mand kunne ligge i det. Det var altså »gennemgangshotel« for fanger. Det gøs i mig, da jeg våde mus fik anvist

mit »hotelværelse«. Der var jo rindende vand fra oven, men det kunne jo ikke stilles af! Jeg prøvede først at lægge mig, men jeg rystede som et espeløv. Det gik ikke, det ville give mig en lungebetændelse, så jeg måtte se at komme ind i et »dobbeltværelse«! Jeg gik med bedende øjne hen til en godhjertet kammerat og spurgte, om jeg måtte dele værelse og overfrakke med ham? Han gav mig lov til det, og helbredet var reddet. Her kunne jeg ikke få besøg af en kristen læge som i Flensborg – efter mange års forløb! Jeg lå med høj feber. Over sengen havde jeg et billede af Skovgård. Det viste den store hvide flok. Lægen viste op på billedet og spurgte: »De har vel ikke noget imod at dø, for De ved jo, hvor rejsen går hen?« Jo, det mente jeg nok, men jeg ville dog helst leve en del år længere! Jeg var 55 år. Opholdet på engen gik godt, den næste morgen var jeg tør, og det rindende vand ovenfra var standset.

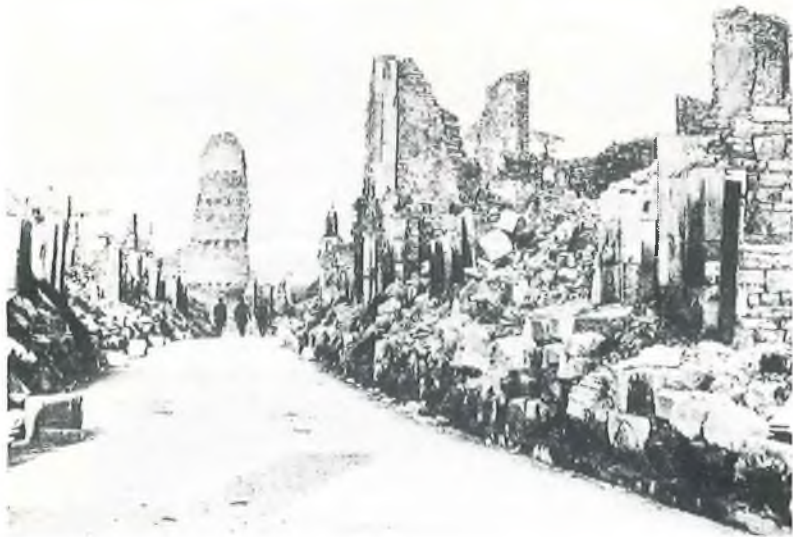
Dagen efter kom vi til en jernbanestation, og vi regnede med, at vi fik lov til at køre et stykke. Men der stod kun godsvogne der. Men det var jo godt nok for fanger. Ind måtte vi, ca. 20 i hver vogn! På gulvet lå der halm, vi kunne sætte eller lægge os i. Men her var allerede »fuld besætning« af lus. Det gjorde heller ikke noget, den leg kunne blive til en god race. Men værre var, at der ikke vor nogen latrinespand her, hvorfor havde vi ikke lånt én fra vort sidste arbejdssted. Det blev en mindre spændende tur. Vi kørte kun korte strækninger og blev så sat til side på et sidespor. Men så skete det: Vi for ud af vognen, og her kunne vi sværme ud på naturens vegne. Det må have været et kønt syn for vejfarende, der kom forbi. Men vi tog også det på stiv arm! Værre var det for de stakler, der skulle træde ud i farten. Så måtte døren

Benhuset på Donaumont ved Verdun. Alle de hundrede afkasser er fyldt med knogler af ukendte soldater, der er faldet ved Verdun, vel 130.000. Man mener, der faldt flere millioner omkring Verdun! Hvor meningsløst!

Bajonet krigs-kirkegård! En afdeling af et fransk kompagni blev begravet levende af en stor tysk granat. De stod rede til storm i en dyb skyttegrav!

Verdun. Meget ødelagt som de fleste byer i frontlinien.

Kirken i Fismes. Byen stormede vi 27. og 28. maj 1918. En kirke slap heller ikke for krigens gru. Vi ville helst søge ly i en kirke, når der var lejlighed til det. Man følte sig her mere sikker og Gud nærmere.

åbnes lidt på klem, og så gik det løs, men med forsvarlig støtte af to kammerater foran den »ofrende« mand. Var der drenge, der så os, så gik det løs med at ramme os med en sten og skrig: Boche . . . et væmmeligt skældsord på fransk!

Endelig nåede vi stationen, hvor vi 2. classes mennesker blev læsset ud. Så havde vi et stykke at marchere og kom så til en lejr med det fine navn: »Vergeltungslager« – Gengældelseslejr! Man fortalte fra fransk side . . . for vi stod nu desværre under franskmændene . . . at den tyske kronprins havde sådanne lejre for franske fanger! Nu skulle vi, der var ved nulpunktet af vore kræfter have samme behandling. Vi anede heldigvis ikke noget om, hvad vi skulle igennem. For hvis vi havde vidst det i forvejen, så tror jeg nok, vi havde prøvet den chance, at krybe de 600 meter over til den bedre stilling ved tilfangetagelsen, selv om der kun var ca. 2 pct. chance for at være kommet igennem med livet! Men først skulle vi igennem nåleøjet: Det var en smal gang, som vi skulle igennem, hvor to hyæneagtige franskmænd undersøgte os, fra top til tå, det gjaldt knive, våben, breve o.a. papirer! Han fandt min lommebibel, som havde trøstet os så mange gange ved fronten! Væk var den, over på en stak andre genstande. Jeg prøvede på at protestere, men jeg fik et hårdt slag på siden: »Weiter!« Savnede jeg den her? Nej, i grunden vel ikke! Jeg var så afstumpet, nærmest 100 pct. færdig med livet, at jeg ikke kunne søge at få min evige tørst stillet i Guds ord! Men jeg fandt dog i mine støvler de to ting: mit ur og et lille hæfte med et ord fra den bedste bog på jorden til en hel måned! Nej, endda for et kvartal! »Kriegsausgabe der täglichen Losungen u. Lehrtexte der Brüdergemeinde, vom. 2. Vierteljahr

1918. Vi fik et elendigt telt til 2 mand, hvert par! Så begyndte regnen at strømme ned ... og jeg uden overtøj ... nå, vi fandt ved siden af køkkenet – der var indhegnet af pigtråd – en lille elendig lade, hvor vi kunne ligge ned som sild i en tønde. Vi blev nærmest sultet hver dag ... mange fik dårlig mave ... i flok til latrinen = hul i jorden med stang for ... sætte enden over ... tit i stykker og den uheldige havnede måske i møgkulen ... bare en anden så det og kunne redde én!

Efter en uge fik vi arbejde udenfor lejren, vi blev så glade, da vi havde set, at landmanden kørte en slags turnips hjem. De tabte en del ... vi faldt over dem som hunde ... kamp ... sejrherren fik snavs væk af den »fine« skat ... og så fortæret med hud og hår! Så blev det galt med mudder i lejren ... så ud til gruskulen at hente sten ... jeg med hakke til at løsne sten ... sortner for øjnene ved første hug ... jeg var besvimet af udmattelse! Jeg måtte ligge på græsset hele eftermiddagen! Jeg havde feber ... rystede af kulde ... vi var jo kun fanger ... gerne dø! Den næste morgen meldte jeg mig syg, men lægen erklærede mig for rask. Jeg vidste først senere, at det var min lykke, for på sygehuset blev de fleste besmittet af en uhyggelig sygdom som kolera eller andet! Da vi kom senere forbi sygehuset, så vi, at der var en kirkegård der med kors ved kors! Igen Guds nåde! Så kom der frost, og de gamle fanger gik hele natten udenfor teltet for at blive varme ... En dag fik jeg arbejde ved køkkenet, og jeg var glad, for jeg troede virkelig, at jeg kunne få noget godt med hjem! – Måske af den gryde som vagten fik mad fra! De smed så altid resten væk for vore øjne! Det var grusomt at se på ... vi stakkels sultne sjæle! Vi måtte nøjes med

den tynde babymad! Da jeg meget hjerteligt bad om en ekstra gave til mig selv, så fik jeg *en stor dåse med grønne ærter*. Som en lille dreng med en julegave løb jeg hen til den lille teltbolig! Heldigvis var jeg alene hjemme. Men hvordan kunne jeg nu få hul på dåsen? For vi måtte jo ikke have noget så farligt som en kniv eller dåseåbner. Med møje og besvær fandt jeg en spids sten, som kunne bruges! Men det varede en evighed, inden jeg havde fået et hul så stort, at jeg kunne hælde min kostbare skat ud. Nu var det så vidt, men så gav det et s.s.s – ærten var sur, derfor havde de givet mig den, *så ondskabsfulde var fransk-mændene! De kunne endda smide deres fine mad bort lige udenfor pigtråden, at vi kunne se det!* Hvad skulle jeg nu gøre, da jeg var så sulten? Jeg slugte det hele på et øjeblik, men I kan tro, jeg fortrød det bitterligt ... jeg fik ikke en rolig nat!

Nu måtte vi snart se at få lavet et lille *tyve-kup!* Vi skulle endelig en dag få maven fyldt, men vi havde lagt en plan: Vi havde et par i vores midte fra Elsass, de kunne godt vise sig en dag meget franskvenligt ... få fat i en fransk vagtmand hver for sig ... i mørkningen ... Når de ikke tænkte på andet end samtalen, så skulle en flok løbe hen at hente brødet der lå i en stak i køkkenet. Bagefter skulle vi så alle have et smavsegilde. Alt klappede, vagten opdagede det først den næste morgen, men så brød »uvejret« løs på os! Vi blev alle samlet, vel et par hundrede. Vi skulle sige, hvem der havde »lånt« det. Svaret lød: »Alle!« »Nævn den, der har fået tanken!« Svar: »Alle!« »Så skal I alle skydes ... vi melder det til vores kommandant« ... men Gud ske lov, Våbenstilstandsdagen ... den 11. i 11. kl. 11 kom. Og så hentede amerikanerne os. De havde taget os til fange, og de ville have

særlige lejre for os! Vi var glade, men vi jublede ikke, for vi kendte dem jo endnu ikke. Men vi havde fået nok af franskmændene, de havde kun det ene håb, at vi alle krepere.

Så skete det endeligt! Vi kom væk fra sultelejren! Vi blev kørt i lastvogne til en lille by i nærheden af fæstningen Toul i Østfrankrig. Vi standsede ved en mark ... der var en indhegning ... med pigtråd rundt omkring, ... *men hvor var den flotte lejr?* »*Den skal I selv bygge, dér ligger materialerne!*« Det var noget for en seminarist med »for mange tommelfingre« som min kone altid siger om mig. Nå, vi havde nok i vor flok, der forstod sig på den kunst. I løbet af et par timer var lejren færdig ... men kun de nøgne »mure«, af blik rundt omkring! I lang tid havde vi ingen varme ... i midten af november. Vi fik dog godt med tæpper, og det allebredste: vi fik god mad, af samme gryde som vagten! Nu kunne vi endelig spise os mætte, det var 6 uger siden, vi havde haft den lykke! Hvor takkede jeg Gud for det! Nu skulle vi være 100 mand i hver barak!

Da kammeraterne nu var på vej hjem ... fra fronterne ... fra lazarettene osv. så kneb det at sidde bunden i en barak som fange. Så blev man klar over, *hvad det betød at være fange*. Hør engang, hvad det betød for mig:

1) altid indenfor pigtråden ... om sommeren kan man spadserer mellem barakkerne, men i kulden om vinteren måtte man blive indenfor.

2) pladsen var hele tiden på eller ved briksen ... altid høre på de ikke stuerene sexhistorier ... endda gøre alt muligt for at få de viljestærke unge mænd til at følge i samme fodspor, når de kom hjem!

3) om natten var luften i barakken skrækkelig ...

husk 100 mand ... »gasfyldt og skyderi« uden lige.

4) sjældent post ... det eneste lyspunkt ... alt var kaos i Tyskland.

5) ingen gudstjeneste ... mærkeligt, da mange amerikanere var kristne og havde Bibel eller Ny Testamente med!

6) ikke et lille rum, hvor man kunne få tid til stilhed og skrive brev! ... Det måtte ske på briksen!

7) ved sygdom skulle man være sammen med de mange ... det gav ikke nattero! Kun ved smitsom sygdom blev man fjernet og kom i sygestuen!

8) altid den tanke, at man nu blev bagefter kammeraterne i læsningen ... det ville give et helt års forsinkelse!

Så spørger I: Hvordan gik det med *bataljonen*, da vi var væk? De kunne kun være et par dage i 1. linje! Så blev de taget ud ... kun som sagt ca. 100 mand tilbage ... senere kom der et par enkelte til fra garnisonen og lazaretter. Først måtte de agere polititropper i Luxembourg. Det lille »neutralt« land var oversvømmet med »Etappenbuller«, der nu var på tyvetogt i det lille land. Bag ved fronten havde de ellers forstået at berige sig på vor bekostning! Det var ikke et rart job for bataljonen, men man vidste, at man kunne stole på dem! Da det var klaret til og, så blev de efter den 11. november sendt ind i Tyskland for at holde ro her. I mange byer var man i gang med at slås med de oprørske soldater. *De prøvede også på at vinde grenadererne for de ny tanker og så vælge et soldaterråd*. Men det gik ikke! Soldaterne ville beholde *deres afholdte officerer fra fronten*. Så fik de røde klø, og de måtte forsvinde. *Den 25. november kunne bataljonen drage ind i den fine garnisonsby Heidelberg*, blev modtaget af det dejlige regimentsorkester

og marcherede flot til rådhuset, hvor overborgmesteren holdt en smuk tale til velkomst . . . men det var svært for mange civile, der savnede en bror, mand, fader eller andet i de tynde rækker. Efter krigen sendte de mig et »Ehrenkreuz«, som jeg naturligvis ikke vil bære i Danmark! Men ærlig talt har vi ærligt fortjent det! Jernkorset har jeg også, men det fik de fleste derude og herhjemme!

Men vi må tilbage til os stakkels fanger! I spørger måske: Hvad med dit hjem? De fik besked i december, mener jeg, at jeg var savnet . . . det skrækkelige ord! *Første jul med én søn savnet . . . anden jul med to sønner savnet! Det gav vel nok en søvær jul . . . men én ting havde de kære forældre nu lært, Herre, din vilje ske! Men det havde været en hård kamp for den viljestærke far og Jes*, som han hed! Derfor var mit navn i hele omegnen kun Hans af Jes'! Men i lang tid levede de kære dog i håbet om, at jeg kunne være taget til fange af amerikanerne! I januar 1919 kom så det glædelige budskab fra Røde Kors i Genf: Jeres søn er i amerikansk fangenskab! Hans adresse er den og den fangelejr i Chaudeney ved Toul. Så blev der vel skrevet et kort i en fart, og det fik jeg efter den 1. februar. Og næsten på samme tid fik de et kort fra mig. Så var den lykkelige forbindelse i orden igen! . . . »Men hvornår ser vi dig hjemme,« skrev de! »Vi har spurgt for ved Det danske, sønderjyske kontor i Åbenrå, de vil gøre, hvad de kan, men foreløbig regner man kun med at få fanger hjem fra Frankrig og England. Amerikanske fanger har ikke været på tale!« Sådan skrev man . . . altså tålmodighed behøves! Så løb moderhertet af med hende: *Det bedste, mor kunne finde, skulle sendes til lille Hans i Frankrig!* Men det var for tidligt. Da jeg endelig fik det, var alt øde-

lagt! Men på den tid var jeg heldigvis kommen over krisetiden med sult og svaghed, vi fik hver dag en velsmagende mad, lige så god som amerikanerne fik. Så kunne vi ikke forlange mere, og vi fik mod på livet og fremtiden!

Efter kort tid fik vi lys i lejren, så kunne vi da spille skak, kort o.m.m. Ja, endda kunne vi skrive til Nordslesvig, om aftenen! Jeg måtte nu endelig have skrevet til onkel Christian i Flensborg om han kunne *sende mig en Bibel!* Et par uger senere ankom en større pakke til mig, indholdet var en pæn Bibel. Men nu var kammeraterne nysgerrige og spurgte mig, hvad pakken indeholdt. Mit usande svar: »*Det er en roman!*« Hvor kunne jeg gøre det? Jeg var vel nok en kujon. De andre havde vel nok kaldt mig en skrupskør fyr, men det var nok forstummet efter nogen tids forløb. *Jeg måtte fortælle en kristen kammerat det fra Sachsen, endda en kollega . . . han var lærer.* Han gav mig en skylle, som jeg havde fortjent! For hvad skulle jeg sige, hvis de ville læse »min roman«? Så fortalte han sin egen historie, som han havde oplevet allerede i den første uge i lejren. Han var vant til fra garnisonen og felten at knæle ned til sin aftenbøn! Den første aften i lejren bombarderede de ham med snavsede støvler. Han bad færdig. Så rejste han sig, tog støvlerne, pudsede dem parvis og stillede dem roligt hen til ejermanden! Efter den modige scene havde han vundet en stor sejr og kunne komme på talefod med dem. Når jeg talte med kammerater fra den barak, så stillede de ham meget højt. Og jeg havde mistet kammeraternes tillid! I kan tro, jeg skammede mig. Men jeg fik aldrig mod til at fortælle de andre, at jeg havde løjet for dem! Det har alligevel givet mig en lærestreg for livet. Gang på gang har store elever

spurgt mig, om jeg tror på Gud . . . ja sådan er nutidens ungdom, de kan ikke lide noget halvt eller lunkenet, nej, det skal være helt eller intet! Jeg svarer nu altid . . . ja, det gør jeg, så vidt som et skrøbeligt menneske kan vove at sige det . . . vi kender apostel Peters ord til Jesus: »Jeg tror, men i samme åndedrag: hjælp mig i min vantrol!« For djævelen er en utrættelig hård modstander. Som i paradiset kommer han snigende til en sjæl og siger: Kan Gud virkelig mestre enhver situation i dit liv, som du siger til børn og unge? Jo, jeg er ikke i tvivl, det har jeg erfaret så mange gange i mit liv! Det er en svær tid for de unge! Jeg synes, at de bliver svigtet så tit, endda af deres forældre og lærere. Jeg har henvist til de unge mænd i lejren, der var så bunden af sex. De gjorde alt muligt for at få den lille unge, uskyldige Josef til at leve med sin pige som om de var gifte. Jeg prøver på at forklare de unge elever i skolen, at det er lykkeligst at vente med samleje, til de er gifte, eller i hvert fald er sikre på, at det er den udvalgte . . . ja er 100 pct. sikker på, man bliver gift med. Flere gange har jeg oplevet, at unge venner har sagt i klassen: »Hvor kunne jeg ønske at have en sådan tro på Gud, som du havde derude på slagmarken!« Jeg må sige det så bestemt, at jeg ikke kan forstå, at nogen vovede i de uhyggelige situationer derude at prøve på at klare situationerne på egen hånd, uden at tage Gud med i dette helvede! Det gav alene tryghed og fred, midt i alt dette!

Nå, det blev en temmelig lang afstikker, men det er et samvittighedsspørgsmål for mig at få det sagt så tydeligt som muligt! Alt gik nu sin stille gang i lejren, dag for dag. Nu kunne vi lettere få tiden til at gå de lange vinteraftener, da vi havde fået lys i barakkerne. Men for en del af os er det et minus.

Vi vil helst have ro i hvert fald ved 23-tiden om aftenen, da vi er trætte fra arbejdet. Men mange kan blive ved med at lege, spille kort, eller skak og vil ikke til ro eller give os andre ro! Vi længtes i hvert fald alle efter den dag, hvor vi kunne sige farvel til Frankrig og rejse hjem! I det stykke var vi enige, men ellers var vi meget uenige, og vi havde ikke det kammeratskab her som ved fronten. Vi havde fået et bestemt arbejde, nemlig at reparere de elendige amtsveje. Det skete alt med håndkraft. Vi var vel 24 i hver afdeling til det arbejde: 10 med spader, 10 med skovle og 4 med to »jomfruer«. De 10 spader kunne også byttes med 10 hakker. Så gik arbejdet på den måde: huller laves med hakker eller spader, fyldes med småsten, så med grus og sand ovenover. Så skulle det stødes fast med jomfruen. Det sidste arbejde var det sværeste . . . også at bære jomfruen et stykke. Man hørte tit den sætning: »Bare det havde været min lille jomfru hjemmefra!« Det var ikke rart for os at køre gennem byerne, for så stod drenge parat med sten, vi skulle have i hovedet. Vi skulle nok huske at få hovedet nedad på de steder. Så gjaldt det om at dukke hovedet og knytte næven i lommen. Vagten var heldigvis på vor side og truede efter børnene. Til pinse »hævned« vi os. Franskmændene holdt ikke så meget på renhed, vi havde fået det med modermælken. De havde bl. a. møddingen lige udenfor stuevinduerne. Det gav vel nok frisk luft, når de åbnede et vindue! Som sagt, nu var der en franskvenlig amerikansk soldat, der havde fået den flotte tanke, at vi skulle gøre rent for dem, 100 mand måtte så af sted, værktøj og vogne skulle de stille, men vi skulle selv agere heste. Jeg var hest, men det var vel nok et hårdt job, da vi skulle opad bakken med den fyldte vogn og nedad med den tom-

me. Nedad måtte vi have en trofast mand ved bremsen, der passede på vognen, at den ikke fik for megen fart på, så vi blev væltet eller endda kørt over. Så skulle det skrives til vort hjem: »Såret som 'hest' foran en fransk møgvogn«. Vi kørte 50 fulde vogne ud med snavs! På pinsedagen fik vi en ny møgopgave. Det var synd for os, at det skulle være på en helligdag, hvor vi tørstede efter en pinsegudstjeneste. Vi måtte gå til den opgave med stiv arm! Vi blev ført ud til en kule, hvor man havde tømt latrinspandene. Nu var den næsten fuld, og derfor skulle den dækkes til med jord. Kulen lå på en bakke, og herfra førte en vej ned til byen. Nu skal I bare høre, hvordan vore kloge hoveder havde opfundet en plan. De lavede en rende fra kulen ned til byen, uden at vagten mærkede noget. Han havde fået besøg af en fransk pige, og så var tankerne et andet sted. Alt det tynde ... tis ... løb så ned til byen, så de fik aroma for pengene! En klovn råbte til Jacob: »Du siger, at du har været linedanser i civil. Her kan du nu prøve din kunst. Prøv at balancere fra den ene side over til den anden, inden vi får mere jord på!« Og den tossede fyr gik ud på den gyngende grund og råbte: »Se, hvor jeg kan!« Vi klappede i hænderne. Men så pludselig var det sket. Han faldt i til brystet. Godt, at han ikke var i pinsetøj! I kan tro, han skammede sig, da han blev halet op på det tørre. Hvor han lugtede, det var ikke pinseparfume! Endelig var vagten fri og kom hen til os. Først skældte han ud på linedanseren, men så slog han over i rungende latter. Han måtte gå i de fine klamotter, indtil vi skulle gå hjem et par timer senere. Han prøvede selv på at finde lidt græs til at gnide det meste væk. Da vi så marcherede ned til byen, opdagede vagten den lille lugtende »bæk« ved siden af

vejen, og parfumen, der var på vej nedad til byen. Han gav lidt mund, men opgav dog at give os nogen anden straf den dag. Det var vor oplevelse pinsedag 1919. Jeg har med vilje sprunget noget over!

Jeg glemte også at fortælle, at linedanseren blev grundigt skyllet nede i byen, inden lastvognen kom for at køre os hjem.

I nogen tid måtte vi arbejde på kajen i Toul. Vi skulle bruge en del store sten til gangene i lejren. De kom med pramme på floden og lagde til ved kajen, og jeg skulle have den ære at være med der til afveksling i arbejdet. Vi blev kørt dertil i lastvogne, der så skulle fyldes med sten! Jeg skulle klatre helt ned i bunden af lasten og række de store sten op til en anden fange, der stod ca. én meter oppe. Det var et svært arbejde. En del af dem var glatte, og så skete katastrofen. En stor spids sten gled i hans hånd og faldt ned på negle af min store tå. Jeg gav et skrig fra mig, og de andre ilede hen til mig. Uheldigvis skulle vi marchere hjem, så de andre måtte bære mig størstedelen af vejen! Jeg kom i seng, vor samariter kom ind og så på tåen. Han meldte sagen til kommandanten, og de blev enige om, at jeg skulle indlægges på sygehuset i Toul. Den næste dag blev jeg kørt ind til sygehuset på en amerikansk Røde Kors-vogn. Og her begyndte så komedien: Så snart de amerikanske soldater så mig, fik de den fjollede tanke, at jeg lignede en lille pige. De kælede med mig, og det gav klap og kys. Det sidste protesterede jeg imod ... det var heller ikke en nydelse, selv om jeg havde været en pige, for de skråede næsten altid, og det stank ud af munden på dem! I tre uger kom de tossede fyre og brugte alle de kæleord, de kunne finde. Det var ikke så få, for de samlede dem sammen fra alle de tre sprog, nemlig

engelsk, fransk og tysk! Jeg nød kun de gaver, de havde med til mig, især chokolade! Det var jo en lille erstatning for de amerikanske piger, de savnede. De franske piger var for dyre, og en hel del af dem havde endda kønssygdom. I det hele taget kunne de godt lide tyskerne, men manglede et godt forhold til franskmændene. Men den bedste amerikaner, jeg mødte her, var alligevel Allenbach, vagten. Han blev min allerbedste ven i hele krigen. Vi kunne også tale om det allerbedste, nemlig vort forhold til Gud! Han havde et Ny Testamente, det havde alle amerikanere fået ved afskeden fra USA med præsidentens navnetræk! Han læste et stykke for mig hver dag, og vi drøftede det så på tysk. Vi havde det samme inderlige forhold sammen, som jeg havde haft med min store bror, der var blevet derude. Vi havde flere steder kæmpet mod hinanden som fjender ved fronten! Tyskerne havde endda givet ham et grimt souvenir med hjem, idet en gasgranat var eksploderet så nær ved ham, at den havde oversprøjtet hans venstre side, der var gloende rød og gav ham mange smerter. De første dage på sygehuset var meget smertefulde for mig! Lægen rev neglen ud uden bedøvelse. Jeg bed tænderne sammen og gav ikke en lyd fra mig. Lægen sagde så: »Ja, sådan må en tysk kriger være!« Men min ven kunne ikke lide, at hans soldater-kammerater kælede med mig. Han jagede dem ud, og så kom de kun, når han ikke var i stuen! Allenbach satte sig mest på sengekanten hos mig!

De sorte amerikanske soldater ville også gerne ind at besøge os, men det måtte de ikke for de hvide. Så kom de op at slås . . . i det hele taget var de ikke for gode venner! Lidt efter lidt blev vi sat i arbejde, først måtte vi i gang med latrinerne, her havde vi udlært

. . . men jeg gik dog ikke ind i det job, da jeg var kommen hjem! Her ved lazaretterne havde de en hel anden art af latriner, de var nemlig ikke med siddeplads, men stående op skulle man prøve på at ramme et hul i gulvet, hvis man følte trang til at træde ud! De brugte ikke toiletpapir. Der stod så tit en kæmpe-spand under hullet, hvis de ikke havde en kule der! Jeg var ikke glad for at tømme disse kæmpefyre, men vi måtte prøve på at klare den med nogenlunde humor. Desværre måtte vi efter nogle ugers forløb flytte fra sygestuen. *Ved samme tid rejste min gode amerikanske ven fra Toul til Bordeaux. Et par måneder senere skulle han rejse til USA. Men tænk, han var så tro i sit venskab med mig, at han tog den vældig lange tur til Toul for at tage afsked med mig, men da var jeg desværre blevet forflyttet, og han kunne ikke finde mig.* Heldigvis havde jeg fået hans adresse, så vi skrev en del sammen i de første år efter krigen, men så holdt det op, jeg er bange for, at Gud har hentet ham hjem. Jeg tror, han aldrig var uden smerte efter den skrækkelige gasforbrænding fra fronten! Jeg tænker tit på ham og takker Gud for det forunderlige fællesskab, vi havde haft! Imidlertid var vi flyttet fra sygestuen over i et lille rum ved siden af en lagerbygning! Her var der opstillet ca. tyve sovepladser til os. Der var så lidt plads i rummet, at vi havde svært ved at klatre op og ned, når vi skulle sove. Så stod der et lille babybord i et hjørne af værelset, og i den anden ende var der en spand som latrine. Det var et helt kunststykke at tage plads på den uden at vælte den. Luften var heller ikke sund og frisk om natten. En sur vagt med revolver måtte dele »fornøjelsen« med os! Om dagen havde vi *et meget fint vejarbejde* i gang udenfor sygehuset. Hør nu godt efter, hvordan

du skal bære dig af, hvis du har brug for den opfindelse: Først fandt man en vældig mængde tomme konservesdåser. De blev bearbejdet med en jomfru, indtil de var fuldstændig flade. Så blev der lagt et lag af dem på ca. 30 cm i bunden af den opgravede vej. Så fulgte et lille lag sten og lidt sand ovenpå. Efter en voldsom behandling med en jomfru, var den flotte vej færdig. Jeg har endnu ikke solgt mit patent til vores kommune.

Men her ved det flotte arbejde oplevede jeg noget så skønt: En amerikansk soldat stod et stykke borte og betragtede mig. Så kom han hen til mig og sagde: *»De er sønderjyde!«* (på dansk), *»Hvor kan De se det?«* *»På de røde kinder! Jeg stammer fra Bornholm, men har deltaget i slagene i Belleauskoven og ved Romagne!«* *»Hvornår?«* Så nævnte han netop de dage, hvor vort bataljon havde været samme sted! Vi havde altså endda kæmpet mod en dansker!

Så kom den allerbedste sætning, som jeg havde hørt under krigen og fangenskabet! *»De kommer snart hjem, da der skal være en afstemning i Sønderjylland, om I vil høre til Danmark eller Tyskland!«* Jeg takkede ham for den glædelige meddelelse. Han kom nu hver dag i flere uger på besøg og havde altid noget godt med til mig, mest chokolade. Jeg havde fortalt ham, at jeg var ikke-ryger! Endelig måtte han tage afsked, da han skulle hjem til staterne. Han ønskede for mig, at vi ville stemme os hjem til Danmark. Det var et godt ord, så er der håb om snarlig hjemkomst!

Vi måtte fejre jul i vort *»flotte«* værelse. Det var svært for mig. Jeg savnede først og fremmest mit kære hjem, men så mine kammerater fra fronten, men de var vel spredt i alle deres hjem! Juleaften var det svært for os. Vi prøvede selv på at få en hyggelig af-

ten ud af det! Men forgæves. Vi manglede folk, der kunne starte noget højtideligt og kristeligt. Amerikanerne lavede intet for os, da de først fejrer jul 1. juledag. Vi var kede af, at de ikke havde sendt os tilbage til lejren. Men så ville jeg heller ikke have fået besøg af den håbefulde bornholmer! Vi sang så et par julesange og salmer, men her savnede jeg de kendte danske salmer hjemmefra! I hvert fald brugte kammeraterne ikke de sexede oplevelser o.a., der ikke var stuerene. Jeg huskede i hvert fald, at jeg græd mig i søvn. Dagen efter kom der et par damer fra Røde Kors med smågaver til os. Vi sang så en salme, der fandtes både på tysk og engelsk. 2. juledag måtte vi igen i funktion i latrinearbejdet. Vagten tilbød os en skrå. De skråede altid, så der stod et 111 tal under munden på dem! Jeg tog en skrå, men kom så til at sluge den, så jeg kom til at kaste op! Min far skråede hele sit liv, men røg så til gengæld kun meget sjældent! Han var helt ulykkelig, hvis han tabte dåsen en dag under arbejdet.

Engang i januar kom vi tilbage til lejren! De havde fået kakkelovne som julegave, og vagten havde lavet en fin fest for dem. De havde endda fået vin. Og det bedste havde været, at de havde haft en fin julegudstjeneste med korsang o.a. Men det kunne ikke opveje min oplevelse med bornholmeren! Nu måtte jeg revidere mit liv og spørge mig selv, om jeg ville gå sydpå eller nordpå, når jeg havde fået min frihed! Efter nogen tid var jeg ikke i tvivl, det skulle være en dansk fremtid for mig. *Til jul havde jeg fået en skøn national og kristelig hilsen fra de nordslesvigske hjem!* I løbet af foråret kom der en ny stjerne på genforenings-himlen. *En kommission fra København kom på besøg i vor fangelejr. Men de havde vel nok fart*

på! De spurgte bare, om der var fanger, der var født i Nordlesvig. Vi var to! Men ellers talte de slet ikke med os. Det var vel nok en skuffelse. Nå, vi havde oplevet så mange skuffelser i de sidste år, så vi måtte også se at komme over den. En historie fra et sygehus: Overlægen havde altid fart på ved stuegangen. En patient, der ikke var normal, råbte, da hele flokken var gået: »Fangede de ham!« Bare vi snart kunne komme hjem, at jeg kunne komme videre med min læsning. Så lavede en del fanger en dag en fastelavnsspøg ... for at drille vagten lidt. Der blev lavet en vældig stor dukke ... så stor som en fange ... i fangedragt, der var en grønfarvet amerikansk uniform med P. W. på ryggen og bukserne. Han blev sat på en lang stang, langet ud af vinduet, gennem den 1. pigtrådsrække og på vej mod den anden. Det skete i mørkningen. Vagten opdagede den mand, der var ved at bryde ud! De råbte: Halt ... men »fangen« krøb videre ... nok et Halt ... da han krøb videre, så skød de ... ramte ham med et par kugler og for så hen til ham. I begyndelsen blev de rasende og kom råbende og skrigende ind til os i barakken. De skyldige skulle melde sig og spærres inde et par dage til vand og brød! Ingen meldte sig. Så fik de fat i den tyske kommandant ... en Feldwebel ... meget godmodig og dygtig til at få sluttet fred med amerikanerne, når der kom en kurre på tråden, men det skete næsten aldrig. Når fanger bare bliver mætte, så har de det næsten altid godt og laver kun få rævestreger. Vor Feldwebel klarede også den situation, man morede sig over det, og så gik vagten tilbage til deres arbejde. Men vor leder sagde dog bagefter, at vi hellere måtte holde op med en sådan rævestreg, for ellers ville vi få strengere arbejde. Vi lovede guld og grønne skove.

Parti fra Chemin des Dames efter krigen! Alle landsbyer er forsvunden. Først blev de ødelagt af fjenden, og så brugte man murstenene til de underjordiske »villæer«! (understande). Her har der også været en stor herregård, men alt er væk. Skovene er som barberet væk. Kun stubbe rager op. Først mange år senere groer træer op fra rodderne.

Quentin Roosevelts grav. Man kan nok se, at det ikke er et almindeligt menneske, der ligger begravet her! Nej, han var søn af præsident Roosevelt, der havde fire sønner med i krigen. Quentin var flyver og blev dræbt i en luftkamp bagved fronten over Tyskland d. 17. 7. 18 (ved byen Thionville ... der blev fransk efter krigen)

Endelig går det løs til storm . . . ud af de væmmelige skyttegrave . . . 1918. Alt er forberedt . . . trommeild i flere timer . . . nu må det lykkes!

Vi bad om at få et orkester, og det blev også bevilget.

Engang imellem kunne der ske et *tyveri* i lejren, og det var bestemt ikke rart. Man havde kun ét middel. Når man havde fundet tyven, så faldt en flok stærke karle over ham, når han var ved at falde i søvn. Så fik han klø efter noder, så han aldrig senere brugte den lange finger!

Pludselig blev vi flyttet til et fort udenfor Verdun. Nu skulle vi lære et nyt erhverv, nemlig være *stenhuggere*. Vi kom ind i *Jens Vejmands erhverv*, men på den tid kunne jeg ikke sungen om Jens Vejmand. Men det blev et arbejde, jeg ikke kom til at holde af. Mine stakkels tyndskindede fingre kunne ikke holde til det krævende arbejde. Jeg fik huller på højre hånd, så prøvede jeg på at få lidt gazebind på, men det hjalp heller ikke. Så var man så uforskammet at bilde os ind, at vi skulle få 1 dollar for hver kbm sten. Heldigvis gik der kun et par uger, så havde man et nyt arbejde til os. Men vi oplevede i hvert fald én sensation her ved Belrupt(fort). Vor tyske leder stak af ved højlys dag. Vi skulle køre affald op i byen. Så lagde vor tyske Feldwebel sine klamotter nederst på en trillebør, og da vagten var gået lidt af sides, så tog han sine sager og forsvandt. Da vi var kommen ned til vort »hjem«, vinkede han til os oppe fra en høj. Det var hans sidste farvel. Men jeg tror, han har haft det hele aftalt med vagtkommandanten. Måske har han betalt dem Judaspenge. Han talte til fuldkommenhed både engelsk og fransk, foruden tysk naturligvis. Han var god nok . . . han havde en flot stilling – som vor tyske chef!

Hen på sommeren fik vi et nyt arbejde. Var det ikke mærkeligt, at vi kom til at arbejde på samme sted, hvor vi var kommen i fangenskab, nemlig ved

byen Romagne. Den ligger kun nogle få km fra det sted, hvor jeg var kommen i fangenskab. *Her var amerikanerne i gang med at omlægge en stor kirkegård. Man samlede ca. 15.000 faldne amerikanere sammen fra hele omegnen af Verdun. Alle blev begravet i hver sin grav. Tænk i løbet af nogle måneder havde amerikanerne mistet så mange døde på et lille stykke af fronten! I husker nok, at jeg har skrevet om det i beretningen om kampen omkring Verdun, at de satte alt ind på at bryde igennem fronten på det sted for at tage hele den tyske hær tilfange. På grund af tyskernes tapperhed lykkedes det ikke. Den tyske armé blev på det sted kun trængt et lille stykke tilbage. Alt blev kvalt i amerikansk blod! De faldt som fluer! Den store amerikanske kirkegård er et bevis for det! Her skulle vi arbejde for at give vore tidligere fjender et smukt hvilested! Det blev til et valfartssted for amerikanere i enhver alder, som I kan læse om senere! Vi var meget spændte på, hvorledes det arbejde skulle gøres. Endelig kom arbejdsfordelingen. De sorte amerikanske soldater skulle grave dem op af den grav, man ved fronten havde sænket dem ned i. Hvide amerikanske soldater havde i forvejen opsøgt gravene og mærket stedet på et kort. De sorte skulle selvfølgelig lægge dem i en kiste med deres navn på. Så kom der hvide amerikanere og kørte dem hen på den store fælles-kirkegård. Vi fanger skulle lave kors og male navnet på. Foruden dette skulle en afdeling af os få gravene pænt ordnet, efter at de hvide havde sænket dem ned og dækket en del jord på. Jeg kunne jo bedst klare det arbejde som kirkegårdsarbejder og gartner. Det bragte mange tanker frem, f. eks. hvem har skudt den soldat . . . er det én af vor bataljon? . . . Hvem sørger nu over hans*

død? . . . Havde han tråden oventil i orden . . . det ved den nådige Gud alene! Men det arbejde fremkaldte en skrigende bøn til »Kongernes Konge« i himlen: »Herre, stands dette myrderi på jorden!! Lad våbnene blive smedet om til plove og andre fredsmaskiner!« Vi var glade for det arbejde. Vore øjne gled tit ud . . . ikke 2 km . . . fra det sted, hvor vi arbejdede på kirkegården, vi ville så gerne løbe derover for at finde grave på kammerater af vor bataljon, der er faldet her i nærheden. Men vi var jo fanger, og først 9 år senere kunne jeg i frihed besøge de steder. Det skal jeg fortælle om senere.

Endelig kom den store glædesdag, idet der kom en ordre til lederen af vor fangelejr, at vi to fra Nord-slesvig og 3 polakker skulle flyttes i amerikanske uniformer . . . uden våben til byen Tours ved Loire-floden. Vi var jo nærmest frie mennesker igen. Vi havde ophold på den store banegård: Gare du Nord . . . i Paris. Vel havde vi en vagt med, men vi lignede alle seks amerikanske soldater. På banegården i Paris fik vi »fint« besøg af en flok skønheder fra Paris, der indbød os til en interessant tur i byen . . . sammen med dem! Under krigen havde piger overhovedet ikke interesseret mig . . . nå, ja, jeg havde ikke noget imod at have en stor yndig fransk skolepige som ledsager, når vi begge skulle hente mælk hos en landmand, da vi holdt vor »ferie« i den yndige lille franske by Sermousie . . . men her at give sig i lag med en sådan pyntedukke, det ville da have været en dumhed uden lige . . . men hvad fantaserer jeg nu om, for jeg kunne jo ikke have forladt vagten. Jeg blev fornærmet over deres nærgåenhed, og derfor slog jeg koldt vand i blodet med de ord: »Vi er tyske krigsfanger!« Og så kom hendes svar omgående, med de mest bidende

udtryk i øjnene, som om hun havde lyst til at slå mig ned: »Boche!« Så gjorde de kort omkring uden at skænke os et blik! Måske for at finde et bedre offer! Ja, hadet sad dybt hos franskmændene . . . og vi havde det ikke bedre på tysk side, hvornår kunne den forsvinde. Jo, men der skulle endnu en grusom krig til mellem de folk, inden Gud kunne forvandle den til kærlighed! Så kom vort tog, vi skulle endnu køre ca. 250 km sydpå. Det må have været en smuk tur til byen Tours, men på den tid så jeg ikke naturens skønhed. Jeg havde kun den ene tanke og bøn til Gud: »Herre, før os vel hjem til Danmark, forbi de dødbringende miner i vandet!« I Tours samlede man nord- og sydslesvigere sammen. Vi skulle så videre til Rouen og derfra med et dansk skib til Danmark. Vi havde det godt i Tours. Vi hjalp lidt til i et amerikansk officerskasino.

Omkring den 20. juli gik det videre til Rouen. Her blev vi anbragt i nogle gamle barakker, der var fyldt med de væmmelige, blodsugende væggelus. Jeg var et yndet offer for deres angreb, hver morgen var mit hoved opsvulmet, og jeg havde mange smerter. Jeg gav dyrene petroleum i stedet for. Det smurte jeg på briksen, og dyrene blev fornærmet og forsvandt! Her mødte jeg en del bekendte fra min hjemegn. En del var tysksindet, og de havde jo lov til at komme hjem til afstemning! Men én ting blev jeg bedrøvet over, at de mænd havde kun én stor nyhed at fortælle os, nemlig hvor fint et forhold, de havde haft til de franske piger. De fleste havde arbejdet på franske gårde, så de har haft et fint levned, mens vi andre måtte sulte, lide og kæmpe! Med strålende øjne fortalte de, hvor ihærdige de havde været ude om at tage uskyligheden fra de store skolepiger. Det kunne vel nok

blive dygtige lærere engang i de danske skoler! De var stolte over deres bedrifter, og jeg skammede mig på deres vegne!

Endelig kom fragtskibet Sct. Thomas, der havde den opgave at bringe fanger hjem fra Frankrig og England. Fra fjernere steder brugte man krigsskibet Valkyrien, som vi mødte på hjemvejen. Det så skønt ud med det kønne Dannebrog på blå baggrund! Vi kom så om bord, og de fleste sønderjyder spyttede på den franske jord til afsked! (Jeg dog ikke.) Vi var 320 mand, der alle blev anbragt i lasten. Tænk så mange i én sovesal, hvor uhyggeligt!

Endelig kom skibet af sted, uden at nogen ønskede os en god rejse. Det første døgn gik det hele som en interessant udflugtstur, der var god stemning overalt, og det var et flot landskab på begge sider af kanalen. Da vi kom i nærheden af bestemmelsesstedet (Vejle fjord) . . . men det var en hemmelighed for os, indtil vi kunne se det på det store skibskort på skibet . . . da opdagede vi først, at *der var et par ledende danske om bord. Hvorfor havde de ikke givet sig til kende før. Vi ville så gerne have drøftet så meget med dem, bl. a. om vor landsdels fremtid . . .* hvad der var sket indtil nu i den vigtige sag, der gjaldt også vor fremtid . . . om man kunne vove at begynde forfra eller noget lignende i Danmark, som man havde givet sit ja til! Der var dog så meget på spil, måske havde man ofret de ca. treethalvt år forgæves på tysk seminarieuddannelse . . . men én ting var dog et plus for os, at vi havde fået en del kundskaber, som gjorde det lettere at fortsætte et andet sted. Hvis jeg klarede den på dansk side, så ville jeg have min gerning i Sønderjylland, og her kunne jeg komme til at undervise i tysk. Men jeg fortrød aldrig, jeg tog et

helt års kursus i dansk, tysk og regning, da der var gået ca. ti år . . . efter dimissionen 1922.

Nå, vi skal tilbage . . . om bord på fragtskibet! Da vi var kommen ud af den engelske kanal, så blev det til en vældig storm, vindstyrke ca. 9. Så kneb det for de små jødedrenge. Vi skulle sejle op langs den engelske østkyst og vistnok udenom Skagen . . . nå, hvad ved jeg. De 300 mand om bord . . . vel der omkring – blev søsyge og ofrede på livet løs til fiskene! Det begyndte allerede nede i lasten . . . med de 320, der sov dér! Det blev til en skrækkelig stank. Så tog jeg godt med tøj på og rendte ovenpå i frisk luft. På den måde holdt jeg det gående, kun savnede man den lyksalige søvn! Oppe på kommandobroen og på skibets dæk holdt man udkig ved dag og nat efter miner. Husk på, det var kun et halvt år siden krigens slutning! Det var et Guds under, at vi klarede det . . . men det havde jeg jo oplevet så tit de sidste par år! Vi fortsatte kursen langs med kysten, men så pludselig standsede maskinerne, og vi flød videre . . . hvad skulle det betyde. Ja, vi umyndige fik foreløbig ikke noget at vide. Men så på én gang vendte »Thomas« omkring og sejlede tilbage. Det gøs i os, det går da vel ikke tilbage til det »forhadte« Frankrig! De aller, allerfleste ville have brugt den sætning. Vi måtte tage det med ro. Så på én gang styrede skibet til venstre, og en del af os, der endnu kunne tænke, og ikke var blandt de ofrendede passagerer, fik den lyse idé, at vi nu styrede mod Kieler kanalen, og vi fik ret. Ca. ét døgn senere var vi i havn i Brunsbüttelkoog. Her sendte jeg et kort af sted til mine kære forældre, at vi var kommet til den havn, men vi vidste ikke, hvor rejsen gik hen . . . altså havnen i Danmark! Et par timer senere gik det videre, nu var de syge ved at komme til hæfterne

igen, men blege og elendige så de ud. Hver eneste dag . . . en del af natten med . . . havde jeg mit job om bord, nemlig at være med til at skrælle alle de kartofler, der skulle bruges til middagen. Det var en god portion i begyndelsen, men da så mange af fangerne lidt efter lidt blev klar over, at kartoflerne snart ville sige farvel til maven og komme retur til ofring, så sparede vi en del kartofler. Af den grund havde vor lille flok af »køkkenpiger« let ved at klare arbejdet. Men da vi så var kommen i et mere roligt hav i Kielerkanalen og Østersøen, så var der mangel på arbejdskraft. Da der ikke var ret mange, der havde lyst til det job, så havde vi det ret strengt til sidst.

Men så kom vi ind i Vejle fjord, og vi blev afskediget . . . uden løn for det arbejde. I Vejle fjord kom der en mindre båd med festkomiteen, der skulle byde os velkommen. Der blev sunget en del fædrelands-sange, men det kneb for os at synge med. Jeg husker ikke, om de havde sangbøger med eller ej. Kunne vi ikke synge så meget med, så kunne vi i hvert fald være med til at råbe et kraftigt hurra for vort fædreland. Så sejlede vi ind til kajen, og så havde vi en dejlig oplevelse. Der stod store piger fra en husholdningsskole. De havde fået den opgave at springe hen til os for at bære vore pakker hen til den kommuneskole, hvor vi skulle have et tiltrængt bad og så blive iklædt nyt tøj fra inderst til yderst . . . med korte støvler. Og tænk, uden at betale noget for det, men vi ejede heller ikke en rød øre. Lønnen for de mange måneders arbejde skulle tyskerne betale os, og det gjorde de også. Det var vel nok et flot syn at se på, da vi med musik i spidsen marcherede op til skolen. *Vi var i tre rækker, fangen i midten og en skønhed ved hver side. Det var bedre kram end de dukker, vi*

havde mødt i Paris! Det mest sjove var, at den ene pige var af min mors familie og den anden en datter af en hestehandler fra Rødekro, som min far havde handlet med så tit! (Frk. Paulsen og frk. Schmidt). Men det fik jeg først at vide, da jeg var kommet hjem. Jeg råbte flere gange til pigerne, der bar mit tøj: »Pas på, for der kan godt være grå smådyr på dem! »Det gør ingenting,« var deres kække svar! Det var vel nok en flot modtagelse! Det svarer til, som vi sang så tit: »For hun er så ung og så yndig ser hun ud«! Så tog vi afsked med de yndige elever, en værdig repræsentation for det Danmark, vi nu skulle møde! Det pynkede på os, da vi fik det ny tøj på. Men det var så mærkeligt, da vi slap af med de lange støvler, som havde været vort følgeskab i over to år.

Vi blev så kørt ud til Skyttehuset, hvor vi fik en flot middag. Ja, vi var ikke mere 320 . . . en flok tysk-sindede var straks rejst hjem til deres familie i Nord- eller Sydslesvig. Der blev holdt en del taler . . . alt-sammen meget godt, men vi var så trætte, så trætte! Endelig blev vi fordelt til indkvartering to nætter. Vi var en flok på 7-8 mand, der blev kørt i en flot stads-vogn – med to fyrige heste for – til Balle og Bredsten.

I Balle blev jeg gæst i et dejligt, kirkeligt hjem, og de fik lov til at forkæle mig et par dage. Den næste aften fejrede vi en festlig velkomstfest i forsamlings-huset, der var fyldt til bristepunktet! De fleste var venner af Sønderjylland! De takkede os for vor trofasthed mod Danmark. De regnede bestemt med en genforening! Jeg følte mig lidt ilde berørt af takken, for min trofasthed var jo ikke ret gammel! Jeg håbede på at kunne indhente det forsømte. Det gik med taler og sang i flere timer! Begge præster holdt også en gribende kristelig tale! Vi fik en ægte kaffe med

mange lækre kager. Jeg har altid været en mester til det foretagende, at spise mange lækre kager! Det er en arv fra min far, min kone har tit rystet på hovedet, når hun har set min topfyldte tallerken! Da de mange havde holdt en gribende tale og budt os hjertelig velkommen hjem til Danmark, så regnede de bestemt med, at én af os ville takke for alt, både for gæstfrihed og den gribende fest. Men her blev de skuffet. De andre fanger nikkede og hviskede til mig, at det måtte være min pligt som seminarist at gøre det! Men jeg blev tavs, jeg havde ikke mod til det, og de fleste ville ikke kunne forstå mig med mit »kartoffel-dansk«! Jeg skammede mig også, og til min undskyldning må jeg sige, at jeg var så dødelig træt, at det hele vel var blevet en fiasko! Dagen efter måtte vi tage afsked med de venlige værtsfolk, og nu længtes vi bare efter at få næsen drejet mod syd, til det kære hjem . . . og endelig få udhvilet! En lille yndig pige . . . på 17 år vel . . . smed en lille bog op i mit skød! Hun skriver: »Til erindring om Deres besøg i Bredsten, den 24. 7. 1919 . . . Aug. Hansen«. Hendes kønne blik til mig og gaven vakte misundelse blandt medfangerne! Jeg har aldrig set den lille størrelse siden. Vi blev så kørt i den fine stadsvogn til Vejle. Her fik jeg den fornuftige tanke at sætte en taksigelse i avisen, til de mange store og små venner, vi havde mødt! Så havde vi lagt et plaster på såret!

Endelig kom vi ind i toget . . . retning hjemad! Vi fik et længere ophold i Vamdrup. Året efter havde jeg en anden oplevelse på den station: Jo, med et nattog havde jeg taget en rusten cykel med, som man mente, jeg med lethed kunne få over grænsen. Men tyskerne ville ikke give mig lov til det, da jeg ikke havde skriftlig tilladelse med. Men jeg blev så ærger-

lig, at jeg smed den ind i 4. kl. kupé og tog den med som »smuglergods«! De så lidt op, da jeg kom trækende med det gamle dyr på perronen i Vamdrup. Men jeg beholdt den, indtil den ikke kunne bære mig mere! Da toget nu holdt med os fanger på Vamdrup banegård, sprang jeg ud for at få lidt frisk luft ... efter de svære dage med fest og meget mere.

Her i Vamdrup skete det så, det forunderlige gensyn med mine kære forældre. Jo, min far havde fået opsnuset ... jeg ved ikke hvor ... at vi fanger var havnet i Vejle, og nu ville de ned at hente mig hjem, de kunne ikke vente med at byde mig velkommen på Hjordkær station. Heldigvis måtte de ud på stationen i Vamdrup for at komme igennem tolden. Og her fortalte de, at der kom ca. 300 fanger med toget om et øjeblik. Det var vel nok godt, at de havde fået det at vide, ellers var vi kørt om hinanden! Pludselig stod min kære mor foran mig og råbte grædende: »Far, her er Hans!« Så kom den kære far. Jeg kan ikke finde ord til at fortælle om gensynet! En søn, man var bange for at have mistet ... nr. 2 endda ... var i live og omfavnede dem nu! De kom så tilbage til vort tog, og endelig kørte det sydpå. I Farris kunne min far få ringet til hjemmet, så at bror Peter kunne stå med stadsvognen i Hjordkær, når vi var nået så vidt. De små søskende Pauline og Nis havde så fået det job at løbe rundt i hele byen at fortælle den glædelige nyhed! Det gik hurtigt hjem, og her kom den næste overraskelse. De havde fået samlet basunorkesteret, vel på 10–12 medlemmer. Der var rejst en æresport med de ord: Velkommen hjem. *Orkesteret spillede: Nu takker alle Gud.* Vi stod alle med tårer i øjnene! Jeg trådte foran ind i det kære gamle hjem, og mor sagde: »Der er sket store ting, siden du var her

for lang tid siden ... men vi kan sige med Josva: Jeg og mit hus vil tjene Herren!« Ja, der var kommet en ny ånd over mit hjem. *Om aftenen kom den ny overraskelse. Da mødte en stor del af de voksne fra byen op til en fest i vort hjem.* Det gjorde man altid, når der kom mænd hjem fra fangenskabet. Der var kaffebord, man sang en del salmer, og en hel del holdt en tale for at byde mig velkommen. Man blev hurtig klar over, at der var kommen en kristen vækkelse over byen. En større flok søgte til kirken om søndagen, og man mødtes vel et par gange om måneden i en bibelkreds. Det blev sent, inden de kære gæster tog afsked, og vi kunne blive alene. Så var jeg så fuldstændig skak mat, at jeg måtte til ro. Så kom de kære minder frem om min kære bror. Hvor savnede jeg ham, men han var godt gemt hos Gud, og nu gjaldt det for os om at følge i hans fodspor.

Der gik flere uger hen, inden jeg var kommen nogenlunde til kræfter igen. Jeg fik en længere samtale med min far om min fremtid. Jeg var ikke i tvivl om, at jeg stadigvæk kun tænkte på det ene: at blive lærer, og jeg ville til Danmark for at læse videre. Fader fortalte, at et par af mine klassekammerater havde fået »nød-eksamen« allerede i 1919. Men de havde kun fået den 2. kl. uddannelse i krigen. Fra anden side vidste min far, at en del var gået nordpå og var på seminariet i Jellinge. Gennemgående havde jeg den tanke, om jeg snart kunne få eksamen for at tjene noget. I begyndelsen lod det til, at min far havde samme tanke. Min far fik den tanke, at vi skulle tage en tur til Jellinge for at tale med forstanderen dér. Det blev en skuffelse. *Han kunne ikke tage mig ind i den klasse, hvor mine kammerater fra Åbenrå gik.* De havde haft et kursus i 3 måneder, nu skulle de kun gå

ét år, og så kunne de begynde som lærere. Jeg var velkommen der, men jeg skulle gå 2 år, inden jeg kunne nå det længe ønskede mål! Vi ville have betænkningstid og tog afsked. På hjemvejen blev vi enige om, at vi hellere måtte tage til det tyske seminarium i Haderslev for at få mine papirer. Husk på, det var et år før genforeningen. Nu bliver det spændende! Den fine herre tog meget venligt imod os. Men så kom det vigtige spørgsmål fra ham: »Hvor vil du så hen: til Eckernförde eller Lunden?« Så sprang bomben: »Jeg går nordpå.« . . . Og så fløj hans venlighed i luften! Det blev et helt »Donner-wetter«! At jeg ville forlade det pragtfulde, skønne fædreland og rejse til det lille Danmark! »Papirerne vil jeg ikke give dig!« Men det sidste fortrød han, men han smed papirerne hen til mig, mens hans øjne lynede! Vi gik vor vej! Det var vel nok en køn situation, jeg var kommen i! Men Gud havde en anden plan med mig. Jeg skulle et helt andet sted hen. En dansk sekretær talte i Hjordkær. Da han hørte, jeg var i tvivl om, hvor jeg skulle fortsætte, så sagde han uden blinken: »Du skal til Haslev på Sjælland, for der er der en så fin forstander, der nok skal tage sig af dig!« Som sagt, så gjort! Jeg skrev derover, og jeg fik et meget venligt svar fra forstanderen, at jeg var velkommen, den 1. september . . . før den tid var jeg endnu for svag. Men så sprang den næste bombe: »Du skal tage 3 år i Danmark, ellers duer du ikke som dansk lærer, da du kan så lidt dansk!« . . . Det var min strenge fars ord, og når han sagde noget, så turde vi ikke gå imod! Men min kloge, omsorgsfulde far havde ret, der vidste, det ville være bedst for mig. Det skrev han til forstanderen! Jeg fik en god ferie hjemme, men alligevel var det for tidligt,

jeg begyndte på læsningen. Jeg holdt mig ikke i ro, men tog rundt til alle nære slægtninge.

Så kom den spændende dag, da jeg mødte op hos forstanderen på Haslev Seminarium. Han modtog mig med en så gennemstrømmende venlighed, at jeg fik nyt mod til at læse videre . . . ja endda på livet. Men så mødte der mig en så knugende overraskelse, da jeg trådte ind i den klasse, hvor jeg skulle slide i det første år . . . for slid skulle det være, da man havde lavet *en så stor kovending* . . . fra tysk til dansk. *Jo, tænk, her var halvdelen af eleverne damer, det havde jeg aldrig drømt om* . . . men frisk mod, Antonius! Lidt efter lidt kom man til den »mærkelige« tanke at dele alt med Evas køn. Man blev dus med det . . . men ikke med damerne. Over hele arbejdet i Haslev var der en paradisisk luftning. Her oplevede jeg min modning i national og kristelig henseende. Forstanderen var som en far for os sønderjyder! De fleste af lærerne var også tip top i orden!

Mange har spurgt mig: Hvor kunne du holde det ud på et I. M. seminarium. Jo, jeg var glad for at være der, ingen blev tvungen til at gå til møde eller andagt. Eleverne levede sammen som store børn! Hvor kunne vi lege sammen, det kunne være sanglege, boldspil, kamp med snebolde o.a. Jeg var altid anfører, da jeg havde lysten og en god sangstemme! Så havde vi de herlige cykelture til Villa Gallina, andre udflugter og besøg hos venner af Sønderjylland. Ét hjem var altid åben for mig, nemlig forstander Christensens, med de fire yndige børn.

De første måneder græd jeg tit mine bitre tårer, når jeg kom hjem med en rettet diktat. Her var de tyske farver: sort, hvidt og rødt = alle de røde streger ved

fejl. Jeg måtte slide hårdt, men i løbet af et år var jeg med i gennemsnittet af karaktererne. På tysk seminarium havde vi ikke skriftlig dansk som fag. I begyndelsen kunne jeg kun tale sønderjysk. Det kunne tit give forvekslinger, f. eks. når jeg skulle bruge en kost og spurgte efter en lim! I løbet af kortere tid blev jeg to gange stillet på en slem prøve. Allerede i efteråret 1919 bad de mig om at holde et foredrag i Sorø ungdomsforeninger. Det skulle være om krigen, men egne oplevelser. Der var en propfyldt sal, der tog imod en meget nervøs taler. Nå, jeg kom vistnok ret godt fra det og blev forkælet af hjemmet, hvor jeg boede! Anden gang blev det endnu værre. Da havde forstanderen bedt mig om at tale til et kæmpemøde i Sønderjysk Forening på afstemningsdagen i 2. zone i Sydslesvig. Jeg var ikke glad for de mange spørgsmål, jeg skulle besvare efter mit foredrag. Jeg kunne bestemt få det indtryk, at de fleste regnede med en dansk sejr i Flensborg. Da det endelige resultat så kom med et ret stort nederlag for Danmark, så forsvandt de fleste, meget skuffede venner, uden at afvente mødets slutning!

Vi havde heldigvis haft vor afstemning i Nordslesvig med et fint resultat den 10. februar 1920. Vi kom med et flot skib fra Korsør til Åbenrå. I Åbenrå mødte der os et mærkeligt syn, byen var flagsmykket i både tyske og danske farver. Et tysk og et dansk orkester mødtes ved Nørreport, tyskerne drog så videre mod syd og danskerne mod nord til Folkehjemmet. Vi 20 årige var stolte over, at vi kunne stemme!

Samme år i juli var jeg med til de store genforeningsfester i Sønderjylland! Jeg havde ikke råd til at betale rejsen hjem, men så fandt vi ud af, 3 unge fra Christensens hjem og jeg ville tage turen på cykel

på én dag. Det var vel over 200 km. Det gik meget fint til Korsør, og rejsen over Storebælt var heller ikke anstrengende. Men så kom skuffelserne: Der var en stærk modvind over Fyn, fra Nyborg til Assens, så de to venner ville med toget, men den ældste frøken ville vove turen sammen med mig. Hvor måtte vi kæmpe og havde heller ingen kræfter til overs for at vise mig lidt mere galant og trække den lille flinke dame op ad bakkerne. Det har hun senere beskyldt mig for. Så kom katastrofen, da vi kom til vandet! Da vi to udmattede sjæle kom *til Assens, så var færgeren allerede 100 m fra land*. Vore to kære unge af selskabet vinkede til os. Og tænk, det var den sidste færge på den dag! Så kom min fars mod op i mig! Jeg råbte af fuld hals: »*I må vende om for at tage os to med. Vi skal hjem til genforening.*« ... Og så kom de tilbage for at tage os med ... men, hvor så de andre passagerer med bidende øjne på os. 10 år senere mødte jeg én af disse vrede damer. Hun vidste ikke, at det var min skyld, at de blev nogle minutter forsinket. Hun talte om de frække unge mennesker, der havde båret sig så uforskammet ad. Hvor blev hun flov, da jeg fortalte, at jeg var den frække fyr! Jeg kom så hjem til Nr. Ønlev! Kl. var 10 aften ... i vor tid er der ikke mange unge, der kunne have ovovet en sådan tur! Den næste dag skulle kongen ride over grænsen ... igen på cyklen derned ... videre til Åbenrå, da kongeskibet netop kom ind til kajen! ... Så på cyklen igen til Felsted, og der var der bestilt nattelogi hos en tante ... så til Dybbøl til den kæmpefest med konge-velkomst fra sønderjyderne. ... Så tilbage om aftenen til hjemmet i Nr. Ønlev! Efter sommerferien cyklede jeg igen på én dag tilbage til Haslev!

Kort efter ferien fik piben en anden lyd! Min far

havde spurgt så indtrængende: »Jeg synes du har nogle billeder med af damer, du er sammen med. *Du er da vel ikke ved at blive forlovet, for du har lovet mig, at du ikke ville gøre det før efter afgangseksamen?*«
 »Nej, far, du kan være ganske rolig.« *Men nu efterår 1920 skete det alligevel. Der kom den sønderjyske pige, Cathrine fra Als. Og så var det sket.* Vi blev klar over, at vi ville leve sammen »indtil døden ville skille os!« Men vi måtte jo holde det hemmeligt, for på seminariet måtte man ikke være ringforlovet. Men det kunne ikke holdes hemmeligt, en pige fra omegnen af Hjordkær havde meldt den store nyhed hjemme! Så måtte jeg til bekendelse, og far måtte give sin velsignelse til vor forbindelse! »Men tag det med ro, og det må ikke hindre dig i at få en god eksamen.« Sådan gik det ... en følge af samværet med »Evas døtre« på seminariet! I det store og hele fik jeg en god eksamen og straks embede, men det hører ikke til her!

1928 fik vi endelig sparet penge sammen til en rejse til Paris og slagmarkerne i Nordfrankrig. To unge damer ... én af dem havde lært tysk hos mig ... tog med os, dvs. kom fra London til Paris! Vi var så et par dage i Paris, men så kørte vi til slagmarkerne ved Chemin des Dames. Så skete der noget nervepirrende: Den ene ville vigte sig med engelsk og fortalte nogle franskmænd i vognen, at jeg havde været med i den tyske hær. Jeg havde været med til at indtage byen Fismes, som vi nu kørte igennem. *Pludselig sprang to franskmænd op, for hen til mig ... ville slå mig ned ... damen kunne ikke finde det rette på engelsk. Heldigvis kunne jeg så meget fransk, at jeg kunne sige:* »Jeg er dansker – 1920 genforenet med Danmark.« Så trak tordenvejret over. Franskmændene var som forvandlet, omfavnede mig, og solen skinnede igen!

Gasgranater har gjort byen Armentières ... ca. 30.000 indbyggere, der var flygtet, »til en ørken«! Har der været nogen tilbage, så er de blevet kvalt af gas. Skal der tropper igennem, så skal det gå i en fart! Drikkevand må ikke nydes ... aldrig i frontlinien! Det var hårdt at tørste ... man kunne tage en lille sten i munden til lindring!

Fra søkrigen: Et skib er blevet sænket af tyske u-både. Her ses de skibbrudne! De har reddet sig op på et åbent fartøj. Se på deres ansigter, hvor de spejder efter redning . . . vil u-båden tage dem op? Tit kunne u-båden ikke vove det, da der var engelske u-både i nærheden, der lå på lur efter dem.

Genforeningen . . . Sønderjyder byder kongen velkommen til det genvundne land! Jeg står på den modsatte side af vejen!

Men I kan nok forstå, at den danske dame var lidt fløv. Vi kom til Chemin des Dames, hvor vi gav os god tid til at se på de steder, hvor kampen havde været så hård i maj 1918. Hvis jeg havde været alene, så ville jeg have undersøgt egnen, om jeg kunne have fundet grave af kammerater. Men tænk, det hele lå sådan, som vi havde forladt det for 9 år siden . . . jeg tror det var fredet. Men hvorfor havde de ikke fået fjernet de mange blindgængere. Her lå der mange, og de små damer havde lyst til at pille ved dem, indtil chaufføren blev gal i hovedet og sagde: »Vil I hjem til Danmark igen, så må I holde jeres fingre fra de farlige tingester.« Efter nogle timers forløb kørte vi videre med toget, vi ville nu til de egne, hvor vi havde kæmpet så hårdt i oktober 1918. Vi steg ud ved en station i nærheden og ville finde en taxi, der kunne køre os først til slagmarkerne her, besøge den store amerikanske kirkegård, hvor jeg havde arbejdet som fange, og bagefter ville vi køre til Verdun. Men her spillede franskmændene os et puds. Da vi ønskede en god taxi, så førte de os hen til en elendig gammel kasse. Men den ældre franske chauffør bad os mindeligt om at tage hans vogn, for den var så god. Vi tog den så, men det blev vel nok en fiasko! Det var en mærkelig kasse, han havde. De tre damer kom ind på to træbænke. Jeg blev placeret ved siden af franskmænden, der strålede over hele femøren. Jeg kunne ikke forstå, hvad de 7-8 mursten skulle bruges til, der lå ved mine fødder. Vi kom godt derud til mindestederne. I den lille grøft, hvor amerikanerne havde taget os til fange, lå der et vældigt stykke af en granat. Tænk, hvis jeg havde fået det stykke ved hovedet, så havde jeg været ovre i evigheden! Her havde jeg den samme tanke: bare jeg havde haft en halv dags op-

hold her, men det gik ikke. Vi besøgte så den store amerikanske kirkegård, hvor bataljonens ofre lå ... den grusomme krig ... hvorfor dog, Gud? Det var en stor oplevelse for mig at se de gamle mindesteder. Endelig skulle vi videre, men nu var det forbi med idyllen! Vi skulle opad vældige stejle veje. I begyndelsen gik det godt med »veterankassen«. Men så var det sket. Pludselig gik vejen stejlt opad. *Vognen gik i stå, og føreren viste ned på murstenene. Jeg var klar over mit ny erhverv! Jeg skulle agere bremse ved ... så hurtigt som muligt ... at få lagt en sten bagved baghjulet. En skrækkelig opdagelse: ... bremserne duede ikke ... Første gang klarede jeg det med bravør ... anden og tredje gang lige så ... men så skete katastrofen! Jeg må have været lidt for længe om at komme ud med stenen og få den lagt bagved hjulet som bremse! I hvert fald gik vognen over stenen og tog stærkere og stærkere fart på ... med de kære tre damer bagi! Nu kendte den stakkels mand kun ét middel, nemlig at styre ned i grøften, og der væltede den! Damerne fik en vældig henfart, og min lille Tina fik hovedparten ... hun kan med sandhed sige, at hun også blev såret i Frankrig!* Hun fik et dybt sår under det ene øje. Det blødte stærkt ... hun græd så jammerligt ... »Jeg vil hjem til mor« ... den stakkels franske synder græd ... det var ikke så mærkeligt, for han havde hverken forbindingsmaterialerne eller bremserne i orden, så han kunne få en stor bøde, hvis det blev meldt ... jeg havde kun én vej at gå ... den vej, som jeg anbefalede mine elever at gå, nemlig opad til Gud: »Gud, du kan jo mestre enhver situation, også denne, vil du sende os hjælp.« Det så håbløst ud for os: ingen bil på dette ret øde sted ... intet at standse blodet med + noget af forbindingsmaterialerne.

lerne. Men tænk, så skete der faktisk et mirakel: 5 minutter efter katastrofen kom der en stor amerikansk turistbus med ca. 30 unge glade damer, der netop var på vej til Verdun, hvor vi skulle hen! De så straks, hvad der var sket ... flere sprang ud af bussen med de svært savnede ting til hjælp for Tina! I en fart var situationen klaret ... Tinas ansigt var næsten fuldstændig skjult med bindet ... de inviterede os til at køre med til Verdun. Da vi kom til Verdun, spurgte jeg meget forsigtigt, hvor meget vi skulle betale for den tur? Deres svar ... fra storkapitalister ... lød: De kan betale 1000 kr. Og jeg stod med ebbe i pun-gen. Men heldigvis var det chaufføren, der skulle have pengene. Han fik min rest på 200 kr., og han var så ovenud tilfreds! Jeg glemte at nævne, at den stakkels franske synder var så lykkelig, da han slap for tiltale. Han trykkede min hånd og sagde: »Merci, merci monsieur.« ... Tak, tak, min gode herre! I Verdun så vi lidt på byen, fik Tinas sår undersøgt hos en apoteker, der altid er læge ved siden af i Frankrig. De små damer havde gjort alt mesterligt, så det kunne sidde i ro et par dage! Vi tog så en taxi ud til forterne. I kan tro, jeg sørgede for, at chaufføren viste os, at bremserne var i orden! Det var en uforglemmelig tur, især til Douaumont. Vi kom igennem *dødsda-len, ca. 600.000 mennesker havde mistet deres liv ...* hvor meningsløst! Oppe på fortet *besøgte vi benhuset med resterne af 120.000 mennesker,* hvis knogler var blevet spredt ... altsammen ukendte kammerater! Det gyste i os alle fire. Jeg kikkede over til fortet Belrupt, hvor jeg havde haft den svære gerning som stenhugger ... som fange. Ja, Verdun var et helvede uden lige ... og under 2. verdenskrig kunne tyskerne indtage den i løbet af 0,0 ... altså kun ca. 30 år efter. Nu

er der igen gået ca. 30 år . . . hvad har man ikke opfundet af uhyggelige midler siden . . . altsammen til at udrydde Guds højeste skaberværk: mennesket! Vi tog afsked med dette grufulde sted og tog så videre med toget til Metz. Derfor spurgte jeg på tysk, om nogen kunne anbefale os et pænt hotel? Jo, en dame gav os adressen på »et meget fint hotel, som hun kunne anbefale os!«

Vi kom til det anbefalede hotel og glædede os til en rolig nat, efter det »slag« vi havde været med i . . . men heldigvis kun med én såret og ingen døde. Vi kom indenfor, betalte vort værelse for natten og morgenkaffe. Vi var nybegyndere som turister, og derfor begik vi den fejl, at købe katten i sækken = at betale værelset uden at have undersøgt det vigtigste, nemlig sengen. Vi gik glade ovenpå og glædede os til den velfortjente søvn. Men vi fik vel nok et chok, da vi løftede dynen op og ville springe ned i sengen: lagenet lignede et Danmarkskort med pletter over det hele, som om det ikke havde set vand det sidste halve år! Jeg blev rasende, og min mave græd. Jeg fik i en fart tøj på og løb ned til direktøren for at give ham en overhaling! Men det var som at hælde vand på en gås! Han sagde, at det var det bedste værelse, vi havde fået, og jeg havde jo betalt for det. Jeg tror, at han regnede med, at vi var tyskere, og derfor ville han hævne sig. Jeg forklarede ham, at vi boede i Danmark, men han regnede vel med, at Danmark var en provins i Tyskland. Klogere var han ikke! I husker nok de pyntedukker fra Paris, der søgte kontakt med os som fanger. De havde forklaret mig, at de havde lært i skolen, at Danmark lå ved siden af Polen! – Nå, det blev ikke til den velfortjente søvn, som vi havde håbet på. Vi måtte beholde tøjet på om

natten og lagde os ovenpå dynen. Den næste morgen fortsatte kampen med direktøren for at få morgenkaffe! Men der var også krigstilstand mellem ham og tjenerne! De ville først lave kaffe til os, når det passede dem. Endelig fik vi lidt »brunt vand« og rundstykker fra anno 14!

Endelig kunne vi sætte næsen hjemad, men så fik jeg pludselig blodforgiftning i en arm og måtte under lægebehandling, da vi var kommen over Rhinen. I Frankfurt a/ Main måtte vi begge til læge for at få skaderne undersøgt . . . Tina med bind for 60 pct. af ansigtet og jeg med opbunden arm! Et mærkeligt par. Derfor blev vi modtaget med den mærkelige hilsen: »Grüss Gott, aber du grosser Gott, was ist doch hier passiert?« Han regnede vel med, at vi havde været oppe at slås, og jeg så havde givet magen én på kassen. Jeg forklarede ham det hele, og han morede sig kosteligt. Godt var det dog, at han kunne se, at begge skader skred mod helbredelsen! Endelig kom vi hjem!

Et par år senere tog jeg årskursus i København, i det udvidede kursus i dansk, fortsættelseskursus i tysk og regning. Det blev et interessant år, men flid og ihærdighed skulle til for at klare de opgaver, som dansklæreren stillede mig. Foredrag: H. A. Brorson, udfra: Her vil ties, her vil bies! (Fordi jeg var sønderjyde). I skr. afhandling: »Da De hedder Jørgensen, så skriver De en lang afhandling over: Joh. Jørgensens religiøse udvikling. Der ligger 20–30 bøger, som De kan studere!« Det var vel nok en god mundfuld!

Det var to store opgaver, især den sidste, der kostede mig flere hundrede timer, men det var en stor oplevelse rigtig at gå til bunds i disse emner! H. A. Brorsons . . . især julesalmer . . . havde en stor plads

i vore hjerter. Her vil jeg nævne de tre: Her kommer Jesus dine små . . . Den yndigste rose er funden . . . og til dels også . . . I denne søde juletid. Som ung lærer var jeg organist ved Notmark Kirke. Det var herligt at spille, især de to første, for på den tid kunne endda børn og unge synge med. *Det er så sørgeligt at overvære en morgensang i en skole i Danmark, hvor de fleste ikke gider synge med . . . hvor ender det hele for os? For 10 år siden kunne man endnu synge strålende med i Sydslesvigs skoler.* Kom der danske turister til byen, så skulle de nok sørge for at være med ved morgensangen i skolen! Bliv ved med det, det er et dårligt tegn, når man ikke vil synge! Jeg kom fra Brorsons salmer. Det var en hestekur at spille I denne søde juletid, med de mange vers. Når jeg kom til sidste vers: Halleluja vor strid er endt . . . så følte jeg, at min strid . . . med at spille . . . også var endt!! De to vers holder alle mennesker af:

Gik alle konger (ja endda også kejsere) frem på rad
i deres magt og vælde,
de mægted ej det mindste blad
at sætte på en nælde!

(Af: Op al den ting!)

Lad verden mig alting betage,
lad tornene rive og nage,
lad hjertet kun dåne og briste
min Rose (Jesus) jeg aldrig vil miste!

(Af: Den yndigste rose)

Med hensyn til Joh. Jørgensen kunne jeg fremhæve en del, men jeg vil nøjes med to ting, som jeg tit har haft brug for i skolen og foreningsarbejdet! *Legenden*

»Edderkoppen« er altid a jour!: Edderkoppen har fabrikeret det vældige spind. Her kan den fange maden til alle tider. Én tråd har den ført opad og sat fast i et træ, den bærer faktisk det hele! Så en morgenstund kom den sur ud af »sengen«, ser den tråd og får den fæle tanke, at tråden opad ikke har nogen opgave, ikke engang fange mad! Én, to, tre har den bidt tråden over . . . og så sker ulykken: hele »huset« styrter sammen! I dåben har Gud givet os den tråd opad . . . bønnen! Hvor var det en stor, uerstattelig gave . . . det følte de fleste derude. Men den er der til alle tider i vort liv, som jeg takker Gud for! Her kunne der nævnes mange skønne vers af ham, men jeg må kun nævne ét:

Hold ud, du stjernepilgrim
på vej til Bethlehem,
du er på vej til lykken,
du er på vejen hjem!

Det svarer til det skønne ord af David: at leve med Gud er min lykke!!

Jeg har aldrig fortrudt, at jeg faktisk skulle slide med de to emner! Vel havde jeg tid i 10 måneder, men jeg skulle jo også forberede mig til alle timerne, og der blev krævet meget af os, også i tysk . . . sidste hold! *Vi ligner egentlig en jernbanevogn*, som blev sat på »himmelvejen« i dåbens hellige stund, sådan som en jernbanevogn efter »fødselen« bliver sat på skinnevejen. Ved forskellige situationer i vort liv bliver vi skubbet frem, men desværre går vi tit i stå nogen tid, det burde ikke være sådan. Sådan fik vi det skub fremad gennem den internationale *gruppebevægelse*, der kom til Danmark i 30'erne. De kom

fra Norge, hvor den bekendte journalist Frederik Ramm var blevet standset i sit liv ... og i det had, han havde til Danmark på grund af Grønlands-spørgsmålet! Norge ville have nogle rettigheder i Østgrønland, men Danmark fik medhold ved den internationale domstol i Haag! Ramm tordnede imod Danmark i tale og skrift. Ved et stort møde med gruppebevægelsen blev han ramt, som af et lyn! Det gav en fuldstændig kovending i hans liv! Han blev klar over, at han skulle bede Danmark om tilgivelse, og det gjorde han, vistnok ved et kæmpemøde i Odense! Nå, mere om ham siden! Gruppen kom til Als ... og dermed til Notmark, hvor jeg var »degn« og førstelærer. Her må jeg nævne den kære, energiske, gamle fru Mollerup. Hun boede i vort hjem, og vi fik en udfordring til at standse op og revidere vort forhold til Gud og andre mennesker. Vi kunne ikke lade den gå vor dør forbi! Gruppen byggede på Jesus udfordring til os, bl. a. i hans enestående bjergprædiken, hvor han stillede absolutte krav til os! Ved Guds indgriben blev mange ægteskaber ... også i Notmark sogn ... fornyet! Mange oplevede en omvæltning i deres liv! Det fik evighedsbetydning for dem! Én ting må jeg heller ikke glemme: *Vi fik opfrisket Ricards opfordring til at holde »morgenvagt« eller stille stund som den herlige gruppe kaldte den!* Et minde fra den tid må med: Det var så spejlglat på vejene, da vi havde festgudstjeneste og et møde i sognets største sal! Men begge steder blev der stuvende fuldt! Fra den tid fik jeg også lært, hvad de to ord betyder, når de bliver anvendt i det rette øjeblik: nemlig *at tilgive ... eller at bede om tilgivelse ... og glemme!* Det er kernen i samlivet med andre mennesker, især i *ægteskabet!* I mange år brugte vi ... Tina og jeg ... den revision

hver aften: »Er alt godt for i dag?« Hvis der var noget tvivlsomt, så blev det drøftet, indtil der var frisk luft i vort samliv!

Tilgivet ... glemte! Det er så rigtigt: Lad aldrig solen gå ned over din vrede! Det er så vigtigt at bruge den regel som forældre og lærere!! Mange vil ikke: »Det slider sig til rette« ... men det er forkert! Her vil jeg nævne en stor oplevelse: Tina og jeg var i de fleste sommerferier, mens vi var i Åbenrå, sammen med 52 ældre børn på Kronprinsessens feriehus, for svage børn, som trængte til rekreation! Vi fik altid strenge regler fra Kronprinsessen: Børnene måtte ikke have slik med ... af lommepege kun 2 kr., som skulle afleveres og kun bruges til evt. udflugter. De måtte ikke få tilsendt slik hjemmefra! Derfor blev det sagt til dem før afrejsen, at evt. tilsendt slik ville blive fordelt til hele flokken! Det gik godt, med undtagelse af ét år. Da fik en stor pige sendt en pakke hjemmefra med bl. a. slik! Så stod jeg der med mit tykke hoved. Jeg tog pigen med ind på kontoret, og vi åbnede pakken. Til min skræk var der en del slik med foruden enkelte smågaver! Så kom lynnedslaget fra mig: »Den pose bolcher skal fordeles til hele flokken, kun ikke gaverne, som du kan få ved hjemkomsten!« Hun havde haft fødselsdag på afrejsedagen! Ja, hun syntes at være tilfredsstillet, men hvad kan piger i den alder ikke lave af forstyrrelser, når de bliver smækfornærmet! *For alle pigerne var smækfornærmet* på mig fra det øjeblik af. Når jeg talte til én af de små »skønheder«, så vendte hun mig ryggen. Skulle jeg sige noget til hele flokken, da de fik nogle oplysninger angående en udflugt til Kerteminde om eftermiddagen, så så de ikke på mig, men til en anden side ... jo, der var is imellem dem og mig. Så kom

vi til Kerteminde. Efter besøget i byen førte jeg dem ned til stranden, hvor de kunne bade og more sig, mens jeg føg rundt i byen for at skaffe 52 flasker sodavand, eller hvad det hed! Og det var et hestearbejde, da det var midt i krigen. Men det lykkedes, da det var sønderjyske børn, der skulle drikke dem! Endelig kom jeg med dem, men isen var ikke smeltet! De 26 piger var sure! Vi kom så hjem, spiste aftensmad og skulle så lege. Jeg har altid været en »legeonkel« i skolen! Men pigerne ville ikke lege med! Endelig kom de i seng. Da de var tip top i orden til at komme i køjen, og endelig lå der i nogenlunde ro, så kom de tre unge lærere ind på lærerværelset, hvor vi så hyggede os nogen tid. Hver aften gik jeg så ind på pigerens sovesal, og det gik altid for sig på samme måde: Jeg råbte: »God nat, piger!« Svar: »God nat!« »Sov godt!« »Tak i lige måde!« Men den aften kom der intet svar! Så kunne jeg ikke styre mig længere! Jeg råbte bestemt ud i salen: »Det kan I ikke være bekendt, jeg er ikke gået udenfor reglen! Hvis jeg var i jeres sted, så ville jeg sørge for at få det i orden, ellers får hverken I eller jeg en god nat!« Jeg gik så ind til lærerne og forstanderinden og fortalte, hvad der var sket. De sagde alle som én: »Du bliver skuffet, pigerne går ikke til Canossa!« Jeg sagde meget bestemt: »Så kender I ikke piger, de kommer og beder om forladelse!« Men jeg var ved at blive ked af det, for der gik en halv time, og der skete intet. Men så bankede det på døren, det var deres yndige lille fører, der sagde: »Vil De komme ind på pigernes sovesal!« Hvad der så skete, kan jeg aldrig glemme! Da jeg var kommen indenfor døren i deres sovesal, sprang de allesammen ned fra deres køje og stillede sig i to rækker og græd i højen sky! »Vil De gå igen-

nem rækkerne!« Det gjorde jeg. *Hylende gav de mig hånden og bad om forladelse!* Dybt bevæget holdt jeg en kort tale og sagde, at alt var tilgivet og skulle være glemmt! Så krøb de op i køjerne, og nu kunne de råbe pænt god nat! Den næste morgen var der fred og glæde over hele flokken. Tænk, hvis vi ikke havde fået opgøret, så havde hele opholdet været en fiasko for os!

Som en rød tråd går der gennem hele min beretning, *at jeg ikke kunne lide franskmændene*. Lidt efter lidt kom jeg til det resultat, at alt var som det skulle være! Men først i 1946 gik det op for mig, at Jesus Kristus kaldte det synd. Han bad endda for fjenderne og hjalp en forhadet romer, der kom og bad om hjælp! Men jeg måtte helt til Schweiz for at blive knækket. Tina og jeg blev indbudt *til en verdenskonference, arrangeret af den omtalte verdensbevægelse*. Emnet var: *Fred med Gud, dine medmennesker og din fjende!* Husk på, at der kun var gået ét år siden den skrækkelige 2. Verdenskrig var sluttet. Alle gemytter var endnu i kog, had mod alle fjenderne stod øverst på listen! Det blev en meget spændende rejse, der tog 2 døgn hver vej, da banelinjen mellem Frankfurt a/M. og Basel endnu var ødelagt. Vi måtte derfor gennem Belgien og Frankrig for at komme til Basel. Vi skulle helt ned til Caux ved Genfersøen. Det gjorde et dybt indtryk på os at se på de mange tyske byer, der lå i ruiner. Og mest gribende var det vel nok at se de mange sultne børn, der stod omkring banelinjen og skreg: »Vi er sultne, giv os noget at spise.« På stationerne måtte politiet gribe ind for at holde de sultne folk væk fra togene. Tyskland var vel nok blevet straffet, men rejste sig igen på en enestående måde i løbet af kort tid! Vi fik en meget hjertelig velkomst

i Caux, allerede på banegården stod der en mængde børn fra mange lande med Dannebrog og vinkede med flagene! Så kom vi hen på hotellet, hvor der skulle bo over 900 deltagere! Hotellet med alt tilbehør var blevet skænket af rige venner i Schweiz og staten med. »Opholdet er gratis, I skal endelig blive så længe som muligt!« Det var vel nok en fin velkomst! *Vi skulle leve sammen som én stor familie, der var ingen tjenere, eller bedre sagt, vi var alle tjenerne!* Alt arbejde blev delt, hver gruppe havde sin opgave! Her var vi alle lige, her var *ingen personsanseelse med de fine titler osv. Det var sand demokrati!* Vi skulle straks meddele, hvilken arbejdsgruppe vi ville tilhøre! Jeg tror, der var ca. 30 grupper! Jeg meldte mig til havegruppen. Her var vi kun 4 mand, men vi kunne tage store børn til hjælp, hvis vi ikke kunne klare den selv! Følgende hørte med til min gruppe: en italiensk arbejder, en tysk gartner, en fransk professor og en dansk lærer! (Mig). Hver morgen havde vi først en morgenandagt (stille stund), hvor vi talte om vore problemer, vor inddeling af arbejdet for den dag o.a. Vi arbejdede kun til ca. 10.30. Så var der et foredrag for hele flokken. Ved 12 tiden blev der serveret middagsmad, nej, hvad siger jeg nu. Der var selvbetjening, og bagefter skulle en gruppe klare opvasken. Det gik på omgang. Da jeg måtte være med en dag, stod der en arbejdsmand på den ene side af mig og var sur. »Ja, det kunne jeg nok tænke mig, at de skulle tage en simpel arbejdsmand som mig til det arbejde!« Jeg svarede ikke, men en mand på den anden side af ham svarede: »Ja, her må vi jo alle hjælpe til!« »Hvad er du?« »Jeg er professor i England!« Så blev den anden tavs, han var kureret! Jo, her var ingen personsanseelse ... alle var lige.

Hvor var det velgørende. Her blev demokrati udført i praksis. Men én af de første dage fik jeg en forskrækkelse! En fin tysk dame ... *enke efter en ledende modstandsmand, som Hitler havde fået hængt ...* kom med bidende øjne hen til mig med de ord: »Man siger, at De skal til Slesvig by for *at arbejde for, at I snart kan røve et stykke af vort fædreland fra os.* At I ikke skammer jer. Men I vil selvfølgelig benytte den gunstige lejlighed, da vort land er på knæ!« Jeg prøvede på at forsvare mig med, at det er gammel dansk jord, som Bismarck har røvet fra os, men hun ville ikke høre mig, men gik sin vej i vrede. Heldigvis *kom hun otte dage senere og bad om tilgivelse.* Hun havde nu lært mig bedre at kende, og jeg måtte endda gerne komme til Leipzig, hvor hun boede, for at få en plads der i skolen! Vi fik så en herlig samtale sammen og mødtes fra den dag af som gode venner! Hvad havde I så om eftermiddagen? Jo, da festede vi på en køn måde som en stor familie! Alle, der havde fødselsdag, blev samlet i midten af den store sal, hvor der var et bord. Så blev vi alle opfordret til at fortælle kort om vort liv, bl. a. også om vort forhold til Gud. (Jeg havde nemlig også fødselsdag den ene dag!) Vi fik så te og vort lille stykke kringle ved bordet, mens de andre måtte klare det i skødet ... vi var jo mange hundrede til stede i salen. Og så fulgte det kønneste: Flere flokke af de yndige børn, som vi kendte fra havearbejdet, optrådte i nationaldragter med sang, musik og folkedans. De sluttede med at overrække en lille gave til fødselarerne! Hvor var det festligt. Om aftenen kom dagens højdepunkt. Først optrådte de fleste aftener vort internationale sangkor, med meget fine stemmer. Hovedtanken i sangene var altid kristendommens kerne: Jesu tjenergerning, hans lidelse, død og op-

standelse! Bagefter kom der en lærerig film, musik eller et teaterstykke. Jeg husker bedst den ene aften, hvor man viste filmen om den bekendte journalist Frederik Ramms liv og død! Jeg har allerede fortalt om hans opgør med Danmark. Her kom fortsættelsen: Dømt til livsvarigt fængsel i Hamborg ... vistnok fuldstændig uskyldig ... i enecelle talte Gud til ham ... *overgav had og satte kærlighed til tyskerne i stedet for* ... skrev: »Jeg tror ikke, jeg kommer levende fra det, men husk mig kun som jeg er nu, og ikke som jeg var!« ... tog halvdelen af rationen fra ham ... TB ... ven får ham med hjem ... dør i Odense!

Bagefter trådte to mænd op på scenen, en tysker og en franskmænd! De fortalte bl. a., at de havde kæmpet overfor hinanden i 2. Verdenskrig. Men nu havde de overgivet deres liv til Gud, og hadet var blevet forvandlet til kærlighed. Så omfavnede de hinanden! Alt dette talte et tydeligt sprog til mig. Jeg måtte slippe mit had til franskmændene og prøve på at holde af dem. Det gjorde jeg den næste morgen i vores stille stund! (Overfor den franske professor i vor gruppe). Ved siden af samværet her havde vi et par vidunderlige ture op i de høje bjerge ... Caux lå så som så 800 m over vandet! Vi var oppe på en bekendt gletscher i forrygende storm, så jeg væltede og gled et langt stykke henad isen! Og damerne morede sig selvfølgelig over mig! Nede ved Genfersøen var der så skønt, så skønt, men Montreux var kun et sted for én med en god tegnebog. Her var priserne højere end en sølle lærer kunne klare!

Men Lassen Jørgensen, du har jo slet ikke fortalt os noget videre om *din gerning* ... nej, det må jeg hellere gemme til en ny bog, hvis kræfterne slår til. Jeg har heller ikke skrevet noget om de herlige rejser, vi

har haft ... måske også senere! Kun lige en lille smagsprøve!

I 25 år havde jeg min gerning i Sønderjylland ... så lige ved 20 år i Sydslesvig ... ca. 9 år som vikar eller timelærer på handelshøjskolen her og i en del skoler i og omkring Sønderborg. I de sidste år har jeg holdt en del foredrag i skoler og foreninger! Jeg har svært ved at slippe forbindelsen helt med store børn og unge! Det var en herlig gerning for mig. Jeg har aldrig fortrudt mit valg. Vel kunne der komme skyer på himlen, men brugte man den leveregel med tilgivelse og glemsel, så skinnede solen igen! Jeg rejste til Sydslesvig, da man herhjemme kunne samle en tusindtallig skare til alsang. I Sydslesvig mødte jeg en sangglad børneskare! Der var højtid over morgensangen. Var der danske turister i Husum, så skulle de fleste nok sørge at få den oplevelse. Eleverne i Sydslesvig masede på for at lære dansk. Men her må jeg ikke glemme at nævne børnenes »plejehjem« i Danmark, der har betydet umådelig meget for den danske skole dernede. Hvis I »plejeforældre« læser dette her, så modtag herved en stor ... ja kæmpe stor tak fra min side for jeres til dels uselviske medvirken og medleven for danskheden dernede.

I Slesvig havde vi *en lille, vel 11 års pige*, der måtte tage afsked med mig som klasselærer og skoleleder, da forældrene måtte flytte til Kiel. Faderen blev forfremmet og måtte rejse! Hør noget af pigens afskedsbrev og et digt, man bedst kan kalde *Til Danmarks Pris*:

Danmark, mit elskede fædreland
med dine tusinde søer.

Du har så mangan en tapper mand
og smukke og flittige møer!

Danmark, du er min anden mor,
som jeg elsker af hele mit hjerte,
og når jeg ser dine blomsterflor,
så glemmer jeg al min smerte!

Danmark, du vugger i din favn
naturens vilde skønhed,
og jeg tæres af længsel og savn,
når jeg fra dig tager afsked!

Danmark, når jeg ser dine skibe små
vugge på havets bølge,
og når jeg ser Guds himmel blå,
tårer jeg ej kan dølge!

Danmark, hører du havets brusen,
hører du den hviske fra svundne dage,
hører du bøgetræernes susen,
og sangen: Den tid vender aldrig tilbage!

Er det ikke rørende at høre den lille piges pris til Danmark. *Ville en pige i vort land i dag bruge de samme toner? Eller er alt ved at kvæles af materialisme? Og så det nationale og kristelige!*

Jeg oplevede samme *fædrelandskærlighed på øen Bali*, i Indonesien, for et par år siden. Jeg besøgte et gymnasium og kom ind i øverste klasse. Engelsklæreren fortalte mig noget om arbejdet i skolen, og jeg måtte sige noget om den danske skole. Til sidst bad jeg dem om at synge deres nationalsang. *Så rejste de sig op, og med en inderlig hengivenhed til deres land sang de dybt bevæget sangen!*

Jo, hvad hjertet er fuld af, løber munden over med!

tysk – fransk

- 1) Ich hatt' einen Kameraden
- 2) Was blasen dit Trompeten
Wenn du noch eine Mutter hast
Friede sei um diesen Grabstein hier
Die alte Waschfrau
Harre meine Seele
Weisst du wieviel Sterne stehen
Was frag ich viel nach Geld u. Gut
- 5) Nach der Heimat, mögt ich wieder
- 7) Du musst nach Schleswig hin, wo die Verrückten sind
- 10) Hier ist alles in Ordnung
Papiere vorzeigen
- 14) Die oberste Heeresleitung

In allen Stürmen, in aller Not, wird er dich beschirmen, der treue Gott!
- 18) Harre meine Seele, harre des Herrn alles ihm befehle, hilft er doch so gern. Wenn alles bricht, Gott verlässt dich nicht. Grösser alt der Helfer ist die Not ja nicht!
- 21) Seitengewehr pflanzt auf!
- 25) Heimatschuss
- 26) Feldwebel
- 27) dicke Luft
- 28) Hab und Gut
- 29) C'est la guerre, c'est t'un malheur

dansk

- 1) Jeg havde en kammerat . .
- 2) Hvad blæser trompeterne?
Har du en mor

Fred være med denne grav
- Den gamle vaskekone
Vent, min sjæl
Ved du, hvor mange stjerner, der står
Hvad spørger jeg efter, penge/gods
- 5) Jeg længes efter mit hjem!
- 7) Du skal til Slesvig, hvor de sindssyge er!
- 10) Her er alt i orden!
Vis mig papirerne!
- 14) Den øverste ledelse af hæren
I alle storme, i al nød, skal han beskærme dig, den trofaste Gud!
- 18) Vent min sjæl, vent på Herren, læg alt over på ham, han vil så gerne hjælpe dig! Hvis alt bryder sammen, Gud forlader dig ikke! Nøden kan ikke blive for stor for den almægtige
- 21) Sæt bajonetten fast på geværet!
- 25) Til hjemlandet på lazaret!
- 26) Oversergent
- 27) noget svært i vente!
- 28) Ejendele
- 29) Sådan er krigen – en ulykke!

- 31) Siegreich wollen wir Frankreich schlagen, sterben als ein tapfrer Held. Held!
- 32) Ein stilles Heldenlied von Pflichterfülling!
- 33) 2 bei 2
Guter tapferer Kerl — hast du eine Uhr?
Brot
Es geht bei gedämpfter Trommelklang
- 34) Boche
- 35) weiter
Kriegsausgabe der täglichen Losungen und Lehrtexte der Brüdergemeinde
- 56) Grüss Gott, aber du grosser Gott was ist doch hier passiert
- 31) Vi vil sejre over Frankrig — eller dø som en tapper helt!
- 32) En stille kæmpevis på pligttopfyldelse!
- 33) To rækker — — træd an!
God tapper fyr — har du et ur til mig!
Brød
Det går ved dæmpet trommeslag!
- 34) »Svinehund« = et fransk skældsord
- 35) Gå videre! til tyskere!
Krigsudgave af dagl. andagtsstykke fra Brødreminigheden — Tyskland
- 56) God dag, men du store Gud, hvad er der sket jer!